

2022 – 2023

VOJENSKÁ OSVETA

Spoločenskovedné semináre

2. časť

Vodcovia slovenskej revolúcie

1848 – 1849

Slovenská revolúcia v rokoch 1848 a 1849 bola prvým ozbrojeným vystúpením Slovákov s cieľom získania národnej samostatnosti. Pod vedením mladých revolucionárov zjednotených okolo Ľudovíta Štúra vytvorili Slováci dobrovoľnícke jednotky. Štúrovci chceli vybojovať národné práva pre Slovákov v Uhorsku. Medzi najvýznamnejšie osobnosti revolučného obdobia patria:

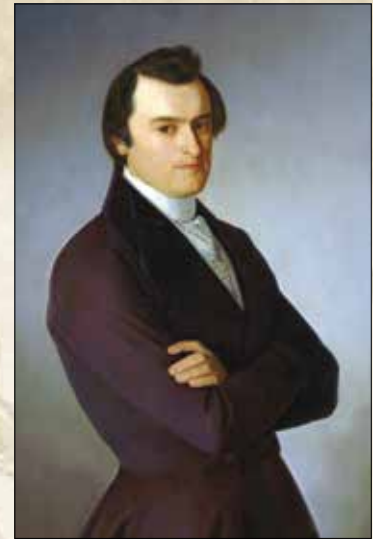
Ľudovít Štúr
(1815 – 1856)

Najvýznamnejšia osobnosť slovenského národného obrodzenia. Vodca slovenskej revolúcie, kodifikátor spisovnej slovenčiny a redaktor prvých Slovenských národných novín.

Jozef Miloslav Hurban
(1817 – 1888)

Prvý predseda Slovenskej národnej rady a jeden z hlavných veliteľov dobrovoľníckeho vojska. Vďaka jeho vplyvu sa prvá dobrovoľnícka výprava začala víťazstvom pri Brezovej pod Bradlom.

Michal Miloslav Hodža
(1811 – 1870)

Evanjelický farár, zakladateľ kultúrneho spolku Tatrin a jeden z hlavných autorov Žiadostí slovenského národa. Počas revolúcie bol aktívnym účastníkom dobrovoľníckych výprav.

Ján Francisci
(1822 – 1905)

Ján Francisci, organizátor slovenských národných gárd a kapitán dobrovoľníckeho vojska. Po revolúcii sa v roku 1863 stal podpredsedom Matice slovenskej a v roku 1864 liptovským županom.

1848 – 1849

Janko Kráľ, básnik, radikálny revolucionár a kapitán dobrovoľníckeho vojska. Jeho oslobodenie z väzenia v Šahách bolo jedným z bodov Žiadostí slovenského národa.

Janko Kráľ
(1822 – 1876)

Vojenská OSVETA

Spoločenskovedné semináre

2. časť
2022 – 2023

Vydavateľ:

Personálny úrad OS SR
Demänová 393
031 01 Liptovský Mikuláš

Redakčná rada:

Predseda: plk. Ing. František GRZNÁR
Tajomník: Ing. František MATYÁŠ, PhD.
Členovia:
pplk. Ing. Tatiana VOJČINIÁKOVÁ
pplk. Mgr. Oľga JANČOVÁ KOHÁRYOVÁ
pplk. Mgr. Katarína GARGALÍKOVÁ
mjr. Mgr. Zdenko BARANEC
Dr. Imrich PURDEK, PhD.
doc. PhDr. Mária PETRUFOVÁ, PhD.
PhDr. Dominika PAŽICKÁ ČERNÁKOVÁ

Redaktor:

Ing. Iveta ČATLOCHOVÁ
tel.: 0960 428166
e-mail: iveta.catlochova@mil.sk

Grafický redaktor:

Ing. Zdenko ZAŤKO
tel.: 0960 428163
e-mail: zdenko.zatko@mil.sk

Recenzenti:

Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD.
mjr. JUDr. Roman LAUKO, MBA
doc. Ing. Radoslav IVANČÍK, PhD., MBA, MSc.
PhDr. Dominika PAŽICKÁ ČERNÁKOVÁ
doc. PhDr. Mária PETRUFOVÁ, PhD.

Rok vydania: 2023

Vydanie: prvé

Náklad: 350 ks

Nepredajné

© Personálny úrad OS SR
Liptovský Mikuláš

ISBN 978-80-89609-31-4

Obsah:

- 1. Vojenské osobnosti Slovenska – Jozef Milo-
slav Hurban**
Mgr. Alica **KURHAJCOVÁ**, PhD. 2
- 2. Právny inštitút vojenského ombudsmana
v rámci rezortu obrany SR**
Mgr. Ján **SOMBATI**, PhD. 17
- 3. Etické súvislosti pôsobenia OS SR v zahra-
ničí**
PhDr. Róbert **TOMÁŠEK** 47
- 4. Vodcovstvo ako výzva v meniacom sa prostre-
dí: od výcviku po misiu**
Mgr. Dušan **FISCHER** 59
- 5. Vlastenectvo ako súčasť morálneho profilu
vojaka**
Mgr. Juraj **ŠIMKO**, PhD. 69

2. strana obálky:

Vodcovia slovenskej revolúcie 1848 – 1849

Pripravil: Mgr. Marek ORAVEC

3. strana obálky:

Významné výročia v roku 2023

Pripravil: Mgr. Marek ORAVEC

Publikácia je určená pre vnútornú potrebu Ozbroyených síl Slovenskej republiky na zabezpečenie spoločenskovedných seminárov pre profesionálnych vojakov a vybrané skupiny zamestnancov Ozbroyených síl SR.

Jednotlivé odborné články boli posúdené recenzentmi.

Bezplatné rozširovanie do útvarov a zariadení ozbrojených síl zabezpečuje vydavateľ.

Publikácia je dostupná na <https://osveta.mil.sk>

VOJENSKÉ OSOBNOSTI SLOVENSKA – JOZEF MILOSLAV HURBAN

Mgr. Alica **KURHAJCOVÁ**, PhD.

ÚVOD

V čase písania tohto prehľadového článku o výraznej, čínorodej a všestranne zameranej osobnosti slovenských dejín 19. storočia, akou Jozef Miloslav Hurban nesporne bol, uplynulo dvestopäť rokov od jej narodenia, a v čase jeho uverejnenia si pripomenieme 135. výročie jej úmrtia. V oboch prípadoch sa otvára príležitosť na kultivovanie jej posmrtného (druhého) života. Ten na rozdiel od skutočného býva podaný útržkovito alebo pod istým uhlom, ktorý sa často odvíja od aktuálnych politických a spoločenských pomerov, inokedy profesijného či ideového zamerania spomínajúcej skupiny. Literátov by mohol J. M. Hurban zaujímať ako prozaik, esejista, literárny historik a kritik; žiakov na hodine dejepisu ako popredný predstaviteľ slovenského národného hnutia; politikov zas ako prvý predseda Slovenskej národnej rady; evanjelikov ako niekdajší farár ich cirkevného zboru. Keďže naším zámerom je predstaviť J. M. Hurbana ako vojenskú osobnosť – vodcu slovenských dobrovoľníkov, z jeho dynamického života vyberáme práve tie momenty, ktoré sa spájajú s jeho vojenskou minulosťou v rokoch 1848/49, no aj také, čo odrážajú jeho bojovnú náтуру. Pochopiť konanie a motívy, ktoré ho v revolučnom dvojročí spolu s ostatnými viedli k ozbrojenému vystúpeniu proti uhorskej štátnej moci, sa však nedá bez ozrejmenia jeho predrevolučných aktivít, postojov a ideálov, zárodokov ktorých musíme hľadať už v jeho študentských rokoch. Na záver nemožno prehliadnúť ani to, že „boje“ ho sprevádzali po celý jeho (aj) civilný život.

1 NÁRODNÉ UVEDOMENIE V ŠKOLSKÝCH LAVICIACH

Revolučné roky v Hurbanovom živote predstavujú krátku, no zato kľúčovú a dramatickú epizódu, o to viac, že povolaním nebol vojak, ale evanjelický kňaz. Ak sa ohliadneme do minulosti, Hurbanove korene siahajú k sobotištiským Hurbanovcom, ktorí sa po niekoľko generácií venovali mlynárstvu, potom krátko klobučníctvu, až kým sa jeho otec nevydal na kňazskú dráhu. Jozef (po krstnom otcovi Ľudovít) sa narodil 19. marca 1817 v Beckove do rodiny evanjelického farára Pavla a jeho manželky Anny, vdovy po Jurajovi Staufovi, ktorá pochádzala zo zemianskej rodiny Vöröšovcov. Otec mu bol prvým vychovávateľom i kazateľom, poskytol mu základné vzdelanie, neskôr ho poslal na latinskú školu do Trenčína. Približne v rovnakom čase, keď sa Pavol Hurban pre chorobu vzdal svojho povolania, mladý Jozef sa vybral v otcových šlapajach a odišiel na evanjelické lýceum do Bratislavy (Prešporka) študovať teológiu. Navštevoval tam aj prednášky z filozofie, učil sa maďarčinu, zaujímal sa o beletriu a časom sa zapájal do mimoškolských študentských aktivít.

O Jozefovi Hurbanovi je známe, že ešte dlho po nástupe na lýceum v roku 1830, kde študoval celých desať rokov, zostával národne vlažným. Spočiatku sa pohyboval v kruhu maďarských lyceistov a pomerne neskoro, až po piatich rokoch štúdia, v ňom dozrelo rozhodnutie vstúpiť do Spoločnosti česko-slovanskej, samovzdelávacieho krúžku slovenských študentov, ktorý pôsobil pri Katedre reči a literatúry československej. Ako sa ukázalo, štúdium na lýceu, konfrontácia so študentským (aj s inonárodným) prostredím a vyčnievajúce osobnosti z radov učiteľov či študentov mali na prebúdzanie Hurbanovho národného cítenia a formovanie jeho slovanskej i slovenskej identity zásadný vplyv. Prerod v Slováka sa uňho často dáva do súvisu s Ľudovítom

Štúrom, s ich prvým stretnutím pred budovou lýcea na konci školského roka 1834/35. Inokedy sa spomína aj Hurbanovo priateľstvo s členom Spoločnosti Jurajom Záborským, či jeho kontakt s maďarskou spoločnosťou, na ktorej mu neskôr prekážala pýcha, ale aj výsmech a potupovanie Slovákov. Hurbanovo rozhodnutie pridať sa k slovenskej mládeži predznamenal v latinčine vedený denník, ktorý si počas letných prázdnin roku 1835 začal písať v slovenskom nárečí, a popritom sa cvičil v československej gramatike.

Od jeho zvolenia za člena Spoločnosti česko-slovanskej, začiatkom nového školského roka, sa pre osemnásťročného študenta teológie začala písať nová kapitola života: „Ó, ja som šťastný, nachádzam sa na loďke, ktorú riadi muž múdry a duchom silný; a tá loď má mocný základ aj konštrukciu. Búrka ju len skôr doženie k cieľu ďalekému.“ V duchu si pritom dal sľub, že „otcom i matkou mojou večnou bude mi národ môj slovanský“. Prilnutie k národu ako k rodine mohlo byť uňho o to intenzívnejšie, že v tom čase už bol Hurban sirotou. Otec i matka mu krátko po sebe, v rokoch 1833 a 1834, umreli na cholery. Členstvom v spolku sa tak otvorene prihlásil k podpore slovenských národných záujmov a pestovaniu slovanskej vzájomnosti; posilnil tým jeho rady vo chvíli, keď sa Spoločnosť na čele s novým podpredsedom Ľudovítom Štúrom menila na organizačné centrum mladoslovenského študentského hnutia.

V období, keď sa moderný nacionalizmus rozmáhal a národné hnutia habsburskej monarchie si rad-radom, niektoré dynamickejšie, iné z dôvodu obmedzení pomalšie, ujasňovali a presadzovali vlastné národnokultúrne a čoraz väčšími aj občiansko-politické ambície, nestačilo zotrvať len pri literárnej činnosti a vzdelávaní sa v materinskom jazyku (resp. slovakizovanej češtine). Spoločnosť česko-slovanská si preto zaumienila rozšíriť členskú základňu (aj o bývalých študentov, mimobratislavských členov, katolíckych študentov z vyšších škôl), prednáškami prehlbovať štúdium slovanskej histórie, etnológie, geografie, literatúry a gramatiky jazyka, organizovať výstupy do hôr a výlety na pamätné miesta dávnej histórie, podporovať vzájomné návštevy svojich členov a kontakty s predstaviteľmi iných slovanských národných hnutí, prekonávať tiež konfesijné rozdiely, rozvíjať naďalej literárnu činnosť a zamerať sa aj na osvetu medzi mládežou i ľudovými vrstvami (upozorňovaním aj na ich sociálne problémy) – a to všetko s cieľom prehĺbiť poznanie o vlastnom národe a posilňovať tým národné povedomie a angažovanie.

Do týchto aktivít sa zapájal aj Hurban – disciplinovane, odhodlane a s nadšením pre národné ideály, čím svoju príslušnosť k národu utvrdzoval a spolu s ostatnými študentmi kolektívne a vedomie prežíval. „Pravde a národu“ znelo jeho životné krédo, ku ktorému sa 24. apríla 1836 na ruinách hradu Devín slávnostne prihlásil, a upomínať ho malo naň slovanské meno Miloslav, ktoré rituálne prijal a po zvyšok života používal. Na pôde Spoločnosti začal literárne tvoriť (hoci v začiatkoch menej úspešne), tu sa osobne alebo prostredníctvom diel zoznamoval s literárnymi veľikánmi slovanského sveta (Kollár, Hollý, Mickiewicz, Puškin). Aktivizmus a bojovný náboj mohli v mladých mužoch roznečovať aj rozporuplné vzory, ako sám Hurban podotkol „obdivovateľmi Napoleona I. boli sme všetci“, no len kým nedošla reč na Slovanov; vtedy jedni volili náhľad poľský, iní zas ruský. Počas štúdia bol svedkom študentských nepokojov a všeobecného zákazu ich spolkov, čo síce znehybnilo fungovanie slovenskej Spoločnosti, no zároveň viedlo k založeniu tajného spolku Vzájomnosť. Jeho členovia, medzi nimi aj Hurban, presadzovali myšlienku občianskej rovnosti, národnej slobody a slovanskej vzájomnosti. V tomto duchu inicioval Hurban založenie študentského cestovateľského krúžku, ktorý ho začiatkom júla 1839 vyslal na cestu po Morave a do Čiech (pôvodne do Sliezska), aby nadviazal kontakty s českým vlasteneckým prostredím a rozvinul česko-slovenskú spoluprácu. Vďaka skúsenostiam z tejto cesty, ktorú zdokumentoval a po skončení

štúdia vydal v podobe obsiahleho cestopisu, pochopil, akým smerom by sa mala uberať činnosť slovenskej národne uvedomelej mládeže – neuzatvárať sa do seba, ale rozvíjať aktivity smerom k širšej verejnosti. Táto úloha čakala na Hurbana predovšetkým už ako na farára.

Roky strávené na evanjelickom lýceu však výrazne sformovali Hurbanovo národné cítenie i myslenie a pripravili ho na ďalšie národnobuditeľské aktivity v 40. rokoch. Na rozdiel od študentských čias si však, tak ako aj jeho rovesníci a blízki spolupracovníci z radov evanjelickej inteligencie, postupne uvedomoval slovenskú (už nie česko-slovenskú) národnú osobitosť v rámci slovanského celku. Skôr však než pristúpil k otvorenému politickému a ozbrojenému zápasu proti neprajníkom slovenskej národnej idey, v predrevolučných rokoch sa významne podieľal na konštituovaní atribútov moderného slovenského národa a jeho ideológie, či už v oblasti spisovného jazyka a literatúry, slovenského ochotníckeho divadelníctva, na poli cirkvi alebo ľudovej osvety. Po uvedení do kňazského úradu koncom školského roka 1839/40 sa Hurban natrvalo usadil v Nitrianskej stolici. Najskôr pôsobil ako kaplán v Brezovej pod Bradlom, odkiaľ ho po necelých troch rokoch povolali za dedinského kňaza do Hlbokého, kde s prestávkami zotrval až do smrti. Na oboch miestach popri cirkevno-kňazskej a pastoračnej práci pokračoval v literárnej a publicistickej činnosti; v Brezovej založil nedeľnú školu, knižnicu a protialkoholický spolok, v Hlbokom sa zas snažil materiálne pozdvihnúť spustnutý cirkevný zbor a zapájať sa do cirkevných záležitostí Nitrianskeho seniorátu.

Niektoré jeho kroky boli prijímané s dôverou, iné s podozrievaním a odporom – od okamihu ako si odel kňazské rúcho musel zvädzať zápas na viacerých frontoch: s úradmi, ktoré vyšetrovali jeho aktivity z lyceálnych čias v tajnom spolku; s nepoddajnými farníkmi, ktorých sa snažil odnaučiť od pitia alkoholu; s generálnym inšpektorom evanjelickej cirkvi v Uhorsku, ktorý podporoval myšlienku protestantskej únie – spojenia prevažne slovenských luteránov s maďarskými kalvínmi, za čím Hurban videl (okrem iného) úmysel pomadařčiť Slovákov. Tento posledný prípad ho ako rázneho odporcu únie stál kňazský úrad. Od júla 1846 bol niekoľkonásobne obžalovaný a vyšetrovaný, až kým ho konvent 19. júna 1848 nezbavil úradu a pod vplyvom revolučnej situácie neobžaloval aj z vlastizrady.

2 Z KAZATEĽNICE NA BOJOVÉ POLE

Evanjelická fara v Hlbokom, ktorú bol Hurban nútený v revolučnom dvojročí opustiť, bola nielen jeho úradom, ale aj domovom rozrastajúcej sa mladej rodiny, miestom pamätných stretnutí, hostín, sídlom redakcie a vôbec národným pracoviskom. V júli 1843, ani nie mesiac po jeho príchode, sa tu uskutočnila kľúčová porada s Ľudovítom Štúrom a Michalom M. Hodžom o podobe nového spisovného jazyka Slovákov; jej základom sa stala kultúrna stredoslovenčina vzdelancov z Liptovského Svätého Mikuláša a okolia. Cestu štúrovskej slovenčiny kliesnil Hurban od samého začiatku: vlastnou redaktorskou a vydavateľskou činnosťou, ostrým polemizovaním s kritikmi štúrovčiny, no aj zástojom pri zakladaní spolku Tatrín v Liptovskom Sv. Mikuláši (1844); cieľom spolku bolo vydávať a rozširovať knihy v spisovnej slovenčine, podporovať tým slovenský život a zjednocovať príslušníkov národa bez ohľadu na ich stavovské, náboženské či iné rozdiely. V tom istom roku, začiatkom októbra sa Hurban oženil, jeho celoživotnou láskou sa stala Anna Jurkovičová, dcéra učiteľa Samuela Jurkoviča zo Sobotišťa.

Prvú etapu Hurbanovho hlbockého pôsobenia symbolicky uzatvárala hostina v predvečer oslavy jeho narodenín i menín roku 1848, na ktorú sa do jeho príbytku zbehli „*nadženci a verní oddanci veci národnej*“. Farou a zabávajúcou sa spoločnosťou otriasali najnovšie chýry o revolúcii

v zahraničí, o domácich pohyboch a správy zo snemovania v Bratislave. Povstanie vo Viedni, ktoré zvrhlo nenávideného kancelára knieža Metternicha a ním stelesnený absolutistický a policajno-cenzorský režim v habsburskej monarchii, dalo o dva dni, 15. marca, do pohybu aj revolučne naladených radikálnych demokratov v Pešti a urýchlilo prijatie požiadaviek maďarskej liberálnej reformnej šľachty na bratislavskom sneme. Výsledkom počiatkovej fázy uhorsko-maďarskej revolúcie bolo schválenie ústavných (marcových) zákonov, ktoré síce rozkladali stavovský systém, položili základy občianskej spoločnosti, čiastočne aj demokratických princípov a rušili poddanstvo u časti roľníkov, no rozšírili tiež štátnu suverenitu Uhorska (s prvou nezávislou vládou a reformovaným parlamentom so sídlom v Pešti), vyhlásili maďarčinu za oficiálny štátny a verejný jazyk, a tým potvrdili supremáciu maďarského národa. Neriešenie otázky postavenia nemaďarských národov v Uhorsku (čiže ani slovenského) vyvolalo v rámci ich hnutí nespokojnosť a čulú aktivitu.

V tejto atmosfére aj J. M. Hurban pochopil, že *„už sme sa dost' napísali a nanarádzali všelijakých rád, teraz treba zmužilo pristúpiť k dielu, (...) vyzvať národ k hláseniu sa o právo svoje, aby sloboda nezostala pre nás na papieri a pre iných na tanieri“*, a po 19. marci pristúpil k činu. Najskôr odcestoval za Štúrom do Bratislavy, a potom do Viedne, aby nadviazal spoluprácu s reprezentantmi rakúskych Slovanov. Po návrate rozvinul v podbradliansko-podjavorinskej oblasti (v Brezovej pod Bradlom, na Myjave, vo Vrbovciach) agitačnú a petičnú akciu. Zaobstaral si jazdeckého koňa a v záujme bezpečnosti si ešte cestou z Viedne zakúpil šabľu, tri dvojhlavňové pušky (duplonky), pištole, pušný prach a gule. V medziach zákonov organizoval verejné ľudové zhromaždenia, so zápalom rečnil z koňa, prične i zo stola, poukazoval na medzery v marcových zákonoch, čím sa mu darilo oslovovať najmä kopaničiarskych roľníkov, ktorých sa zrušenie poddanstva nedotklo, a zároveň upozorňovať na práva slovenského národa. Kde prítomný nebol, tam svoju výzvu k činu šíril letákom *Bratia Slováci: „A veru my nesmieme čušať, keď iní spievajú, a slúžiť, keď iní panujú, a plaziť sa, keď iní hlavy dvíhajú, a zúfať, keď iní triumfujú! Aj nám, aj nám, Slovákom statočným udrel zvon slobody.“*

Obrázok 1: Jozef Miloslav Hurban (litografia A. Jovanoviča, 1849)

(Zdroj: Wikipédia)

Petičné hnutie v „Hurbanovom“ kraji vyvrcholilo na verejnom zhromaždení v Brezovej dňa 28. apríla, kde ako rečník asi trojtisícovému zástupu čítal a vysvetľoval body petície – Žiadosti národa slovenského v Nitrianskej stolici; ich ďalší prednes stoličnému zhromaždeniu v Nitre bol však zmarený a vyslanci petície uväznení. Hurban si tak v prvých jarných mesiacoch získaval nielen sympatizantov – mnohých roľníkov, za práva ktorých sa prihovárал, no aj nepriateľov – na strane miestnej šľachty a stoličných úradníkov, ktorých verejne kritizoval. Situácia v regióne sa v atmosfére vyhrážok Hurbanových nepriateľov a kolujúcich chýrov o jeho lapaní či zabití radikalizovala. To ho však nezastrašilo; nepatril k opatrným, nerozhodným či bojzlivým, tieto charakterové vlastnosti mu boli cudzie. Aj fara mu už bola v tom čase, ako sám priznal, pritesná. Videl sa skôr na barikádach, bojiskách či poradách, všade tam, kde ho národ a ľud potreboval. Niečo z toho už zakúsil, ostatné na neho čakalo za dverami.

Začiatkom mája sa ešte zúčastnil na celonárodnej porade zvolanej do Liptovského Mikuláša, do sídla Tatrína, na Hodžovu faru, kde bol 10. mája spísaný a na druhý deň v Ondrašovej vyhlásený ucelený politický program, známe Žiadosti slovenského národa. Štrnásťbodový dokument zakotvil na tú dobu pokrokové politicko-národné, demokratické a sociálne požiadavky, vyhlásil Slovákov za samostatný národ, požadoval ich zrovnoprávnenie a zriadenie slovenskej autonómie v hraniciach Uhorska. Ovzdušie, v ktorom prichádzal Hurban na poradu – v sprievode dvoch spoločníkov, opásaný šablou a pištoľou, s bielym perom za klobúkom a so slovenskou kokardou – vonkoncom neprialo hlásateľom národných požiadaviek. V hornouhorských (slovenských) stolicích platilo totiž od 5. mája stanné právo, ktoré miestnym úradom umožňovalo zakročiť nielen proti iniciátorom protizidovských pohybov, radikálnym hnutiam nespokojných poddaných či banských robotníkov, ale aj proti slovenskému národnému hnutiu. Vyvíjať ďalšie aktivity po vyhlásení Žiadostí nebolo preto bezpečné, zhromaždení obrátili na seba nielen pozornosť liptovského podžupana, ale prostredníctvom neho aj nevôľu uhorskej vlády. Hurban opustil Liptovský Mikuláš, no domov, k tehotnej manželke a synovi Svetozárovi, sa nemohol vrátiť – pred farou mu už protivníci stavali šibenicu. Aby si zachránil život, stiahol sa na Moravu a odtiaľ do Prahy, kde sa čoskoro zišiel so Štúrom a neskôr aj s Hodžom.

Predstava o slobode národa cestou ozbrojeného boja sa v tomto prostredí stávala čoraz reálnejšia, hoci ani dohoda s uhorskou vládou v Pešti nebola ešte celkom zavrhnutá. Ukázalo sa to aj v Hurbanovom postoji na Slovanskom zjazde v Prahe (2. – 12. jún), na ktorom delegácie slovenských národov monarchie predostierali riešenia budúceho postavenia Slovanov v ríši, ich vzťah k dynastii, ako aj spoločný postup a spoluprácu: pokiaľ Maďari dajú Slovákom (aj Srbom) to, čo žiadajú, mienil Hurban, nemožno proti nim tasiť meč, pokiaľ však odmietnu, „*potom ovšem boj*“. Možnosť vyjednávať s peštianskou vládou a vyvíjať na ňu diplomatický tlak zmarilo vypuknutie pražského povstania, ktoré náhle prerušilo rokovania zjazdu. Povstanie študentov a radikálnych demokratov, reagujúcich na rozmiestnené vojsko maršala Alfreda Windischgrätza v pražských uliciach, preverilo aj Hurbanovu bojaschopnosť. V predvečer jeho vypuknutia vystúpil na protestnom zhromaždení v univerzitnej aule, kde študentov povzbudzoval k boju za slobodu aj za cenu života, a na druhý deň sa aj sám zapojil do bojov na jednej z barikád. Postavil ju na Vodičkovej ulici, kde bol vtedy ubytovaný, a so spolubojovníkmi ju ubránil pred dvoma útokmi vojska. V tom istom čase uhorská vláda odobrila vojenské ťaženie proti vojvodinským Srbom a prehlboval sa aj jej konflikt s Chorvátmi.

Obrázok 2: Boje na pražských barikádach (1848)

(Zdroj: RUDL, J.: Die Barrikaden Prag's in der verhängnißvollen Pfingstwoche 1848.

Prag : M. J. Landau, 1848)

Potlačenie pražského povstania len utvrdilo jeho slovenských účastníkov v tom, že slovensko-maďarská dohoda bude po tomto výsledku nemysliteľná. Politické prostriedky sa rozhodli nahradiť vojenskými. Hurban (a spolu s ním aj Štúr a ďalší Slováci) pod hrozbou ďalšieho uväznenia opustil Prahu a vydal sa k južným Slovanom hľadať podporu a prirodzené spojenectvo proti spoločnému nepriateľovi – uhorskej štátnej moci. Hurban v tom čase nemal čo stratiť – bol vyhnancom svojej vlasti, pozbavili ho kňazského úradu a 22. júna na neho minister vnútra vydal zatykač (hoci ešte nie celoštátny, platil len v Nitrianskej stolici). Silu pokračovať mu okrem národných ideálov dodávala rodina, najmä milujúca a chápacá manželka, jeho celoživotná opora, ako aj vedomie, že je so synom v bezpečí v Rusave na Morave.

3 LISTY Z BOJOVÉHO POĽA

Listy z rokov 1848/49, ktoré „verný Miloslav“ písal manželke Anne, svojmu „anjelovi“ a „duši drahej“, dokresľujú Hurbanovo politické a vojenské angažovanie, zachytávajú správy a dojmy z ciest, výsledky z bojov, ako aj obrazy nepriateľa, spojencov či nasledovaniahodných vzorov. Takto si Hurban počas dvojmesačného pobytu na slovanskom juhu všimol národný cit a bojaschopnosť Chorvátov a Srbov: kým u prvých videl viac kriku, u druhých viac činu. Ako mužovi činu mu imponovala udatnosť a hrdinskosť srbských junákov v boji proti maďarským gardám, no pohľad na príslušníkov pohraničnej stráže (šerežanov) mu až naháňal strach: „to je najhroznejšie vojsko, bez zvláštnej regulácie – túla sa sem a tam, a každý jeden stojí za 1 kompániu. Majú pušky dlhé (...), za pásom pištole dve a jeden dlhoký nôž. (...) To sú junáci akých mimo Ruska svet nevidel.“ O srbských hraničiaroch písal aj neskôr, keď na prelome júla a augusta prechádzal mestami na území Vojenskej hranice: „On ako zo života matky vyjde, už je ›Junak na hranici, to jest vojak, hrdina, víťaz. Celá bytnosť hraničiara je vojenstvo, a takýto ľud obýva celú tú hranicu počnúc od Chorvátska až dolu k Sedmohradsku“. V tomto prostredí obdivoval zo srdca vyvierajúcu odvahu a úprimnosť srbské-

ho ľudu, jeho zapálenosť za svoju národnosť, no nezabúdaj podčiarknuť, že je to „ľud vojenský, ale pravda aj s celou hrôzou vojenskou!“

Hurbanova diplomatická cesta v lete 1848 bola síce náročná (podlomila mu zdravie), ale účel splnila. Vystúpením na chorvátskom sneme v Záhrebe a rokovaním s vrcholnými politickými a cirkevnými predstaviteľmi Chorvátov, uhorských Srbov a Srbského kniežatstva získal obhajcov slovenských záujmov, od Srbov prísľub finančnej pomoci a zbraní a spojencov pre spoločný boj proti uhorskej vláde.

3.1 Septembrová výprava hurbanistov

Keď koncom augusta 1848 pricestoval Hurban do Viedne, vrcholili vojenské prípravy na slovenské povstanie: prebiehal tajný nábor do slovenského dobrovoľníckeho zboru, rozširovali sa ohlasy na slovenskom území o cieľoch povstania (ako o boji za národnú a občiansku slobodu aj za kráľa), konali sa prieskumné cesty a agitácie medzi národne uvedomelými Slovákmi a dohodol sa vojenský plán. Prijal sa Hurbanov návrh, aby sa povstanie vyhlásilo v podbradliansko-podjavorinskom kraji, po tom ako chorvátska armáda bána Jelačića začne ťaženie proti Pešti; z neho sa potom malo rozšíriť na Považie a odtiaľ cez Turiec až do stredoslovenských banských miest. V predvečer začatia vojenskej výpravy, 16. septembra, sa v hlavnom meste habsburskej monarchie ustanovila Slovenská národná rada (ďalej len „SNR“), vrcholný (dočasný) politický a vojenský orgán povstania. Za jej prvého predsedu bol vymenovaný J. M. Hurban; ďalšími politickými predstaviteľmi boli Ľ. Štúr a M. M. Hodža. Vojenskú zložku SNR, ktorej rozhodnutia podliehali súhlasu tohto politického triumvirátu, tvorili českí dôstojníci Bedřich Bloudek ako veliteľ zboru, František Zach ako náčelník zboru a neskôr Bernard Janeček ako zástupca veliteľa.

Dobrovoľnícky zbor pozostával predovšetkým z českých a moravských študentov, ktorí mali za sebou skúsenosti z bojov na pražských barikádach, zo slovenských vlastencov, utečencov a študentov z „Hurbanovho“ kraja, ale aj z chudobných viedenských Nemcov, tiež Chorvátov, Srbov a Poliakov. Pre nedostatok financií tu bol od začiatku problém s jeho výzbrojou a výstrojom (z 1 200 pušiek len asi tretina kvalitná, sčasti poľovnícke pušky a žiadne delá; vlastná obuv a odev dobrovoľníkov). Malá pozornosť sa venovala aj pravidelnému výcviku; ten sa robil za pochodu. Organizátori akosi očakávali, že boje Chorvátov, Srbov prípadne povstanie Rumunov v Sedmohradsku uľahčia na severe postup slovenským dobrovoľníkom a celá akcia prebehne bez väčších ozbrojených zrážok. Rátalo sa tiež s pripojením sa ilegálnych hnutí k dobrovoľníkom (v septembri sa sformovali napr. v Liptove, Turci, na Gemeri a Horehroní), ako aj s neutrálnym postojom cisára k povstaniu. Nestalo sa to, povstanie nabralo pod vplyvom viacerých (aj nečakaných) okolností iný smer, pritom v začiatkoch malo hladký priebeh:

„Na samej hranici nás veľké množstvo ľudstva z Vrbovíc a Brezovej atď. vívalo. Tak sme nocou pri všeobecnej radosi zaujali Myjavu. Vojsko tunajšie sa neutrálne držalo. Včera sme naše vojsko rozmnožili s tunajšími, brezovskými a inými povstalcami. Zo všetkých strán sa teraz k nám hrnú ľudia a na všetky strany nás volajú. Nepriatelia mnohí sa skrývajú. (...) Pokračovali sme doteraz bez krvi, ktovie ale, či to dlho tak bude.“

Takto informoval (a čiastočne upokojil) Hurban manželku v prvých dňoch povstania o bezproblémovom prieniku dobrovoľníckeho zboru na Myjavu, ktorý sa 17. septembra pohol vlakom z Viedne na Moravu, v počte asi 450 ozbrojených mužov prisahal na slovenskú zástavu a pochodujúc za zvukov bubnov prekročil moravsko-uhorskú hranicu. Dobrovoľnícky zbor bol rozdelený

do ôsmich stotín, na čelo ktorých boli vymenovaní v hodnosti kapitána vzdelaní a národne uvedomelí muži zväčša s vojenskými skúsenosťami. S vývojom situácie sa jadro zboru rozšírilo o ďalších dobrovoľníkov – vznikali osobitné stotiny roľníkov a kopaničiarov, vyzbrojené však sekerami, cepmi, vidlami a kosami. Niektorí dôstojníci výpravy mali kone.

Povstanie bolo oficiálne vyhlásené 19. septembra, na ľudovom zhromaždení v Myjave, na ktorom vystúpil Štúr aj Hurban. SNR vypovedala poslušnosť uhorskej vláde a úradom a prevzala politickú moc na obsadenom území. Boli to prvé kroky k realizácii autonómie Slovenska v Uhorsku. V tejto oblasti sa v tom čase pohybovali maďarské národné gardy a dislokované cisársko-kráľovské jednotky – dve stotiny 23. pešieho pluku ceccopierovcov a dve eskadrony kyrysnického pluku generála jazdeckva Wallmodena. K prvému otvorenému a z hľadiska ďalšieho postupu rozhodujúcemu boju došlo 22. septembra pri Brezovej pod Bradlom – proti slovenským dobrovoľníkom (700 – 800 mužov, neskôr až vyše 6 000 povstalcov) sa postavili jazdecké stotiny wallmodenovcov, neskôr pešie stotiny ceccopierovcov a národné gardy. Z tejto bitky vyšiel ako víťaz dobrovoľnícky zbor, a hoci to mužstvo povzbudilo do ďalšieho boja a prispelo k nárastu jeho sebavedomia, vodcovia povstania moment eufórie nevyužili. Zmenili pôvodný vojenský plán: namiesto ďalšieho postupu do vnútrozemia sa stiahli a rozhodli sa pre upevňovanie si pozícií na povstaleckom území. Keď odhliadneme od nedostatkov vojenského charakteru a materiálnej výbavy či rozchádzajúcich sa názorov na taktiku boja vo velení, azda najväčší úder povstaniu uštedril nepriateľský postoj cisára a cisársko-kráľovského vojska k dobrovoľníkom. Pritom nič tomu nenasvedčovalo. Navyše dobrovoľníci pochodovali pod zástavou „za kráľa a národ slovenský“. Odmietavý postoj dvora k povstaniu potvrdil cisársky manifest z 25. septembra, ktorý rozkázal prinavrátiť zákonný poriadok v severných stoliciach Uhorska.

Medzitým sa uhorská vláda aj miestne úrady stihli spamätať, sústrediť vojenské sily, pokračovať v nábore národných gárd a zintenzívniť propagandistickú činnosť proti hurbanistom. Označenie „hurbanisti“ sa v tom čase ujalo nielen na pomenovanie príslušníkov dobrovoľníckych jednotiek, no aj na tých, čo s nimi sympatizovali a videli v nich svojich osloboditeľov. O Hurbanovi sa šírili rôzne legendy, najmä na juhozápade a na Považí. Tamojší ľud si ho idealizoval a pripisoval mu až nadprirodzené schopnosti – v jeho očiach sa stal nepremožiteľným bojovníkom za ich práva, zatiaľ čo u nepriateľov vzbudzoval odpor a strach – bol vlastizradcom a nebezpečným panslávskym buričom. Či s kladným alebo záporným znamienkom stal sa ikonou odbojnosti. Ako však Hurban neskôr priznal, „Štúr sám bol dušou celého povstania“, zatiaľ čo on zápasil s pretrvávajúcimi zdravotnými ťažkosťami. Pokiaľ sa mu však dalo, aspoň z voza povzbudzoval morálku dobrovoľníkov a tešil sa z ich víťazstva.

Ďalšie bojové strety dobrovoľníkov s pešími jednotkami cisárskej armády a národnými gardami (z Nitrianskej, Trenčianskej či Bratislavskej stolice) prebehli pri Senici, Starej Turej a Poriadí. Slovenské dobrovoľnícke vojsko používalo jemu prirodzený ľudový spôsob boja, najmä útok vo väčších skupinách. Hoci sa v uvedených bitkách striedali útočné akcie s obrannými, aj porážky a ešte aj jedno víťazstvo, v postupnom zovretí nepriateľských vojsk prispievali k rozkladu morálky a disciplíny zboru. Vojenskou stratégiou protivníka bolo zabrániť postupu povstalcov na Záhorie a Považie, čo sa mu aj darilo. Najmä po víťaznej bitke pri Brezovej ho poháňali aj neistota a strach z rozšírenia sa povstania. Odhaduje sa, že na jeho spacifickovanie bolo nasadených asi 5 000 až 7 000 gardistov, približne 2 000 vojakov pravidelnej armády a menšie záložné sily z okolia. Na Hurbanov návrh sa ešte zbor 28. septembra stiahol na myjavské kopanice. Po oboznámení sa so znením cisárskeho manifestu sa napokon rozhodol pre ústup cez Javorinu na Moravu, kde bol

rozpustený a cisárskym vojskom odzbrojený. Na Hurbanovu hlavu bola v Uhorsku vypísaná nejedna odmena; 17. októbra nasledoval už aj celoštátny zatykač.

Septembrové povstanie napriek týmto výsledkom bolo prvým samostatným ozbrojeným vystúpením Slovákov – bez pomoci Viedne, profesionálnej armády či úradov. Vypovedalo o odvahe, bojovom nadšení a hrdinstve všetkých tých, ktorí sa doň zapojili, a nebolo ich málo, dovedna asi 10-tisíc mužov. Vyvolalo zároveň pozitívny efekt z hľadiska rastu národného povedomia a revolučného cítenia slovenského ľudu (a to nielen v oblastiach bojov).

3.2 Výpravy hurbanistov po boku cisára

V októbri 1848 prešla uhorsko-maďarská revolúcia do ozbrojenej fázy – na boj za nezávislé Uhorsko od Rakúska a zároveň napĺňanie myšlienky Uhorska ako jednonárodného štátu. Vzťahy medzi Viedňou a Pešťou, ako aj medzi Maďarmi a Nemaďarmi sa vyhrotili a predošlé spojenectvá nanovo preskupili. V jednom tábore sa ocitli maďarské revolučné sily (šľachtickí liberáli, nacionálni radikáli s Kossuthom, radikálni demokrati, honvédska armáda, do ktorej vstúpilo aj asi 30 000 Slovákov), v opačnom zas cisárska Viedeň (panovník, dvor, ríšska vláda, vojenská generalita s armádou, konzervatívna umiernená šľachta), ktorá si príslubmi o nastolení rovnosti národov a prebudovaní monarchie na federatívny štát získavala spojencov z radov nemaďarských hnutí, aj Slovákov. Pre slovenskú reprezentáciu sa spolupráca s Viedňou javila ako najschodnejšia cesta k vyriešeniu slovenskej štátoprávnej otázky. Po negatívnych skúsenostiach s uhorskou vládou nielenže opúšťala program Žiadostí a uhorskú platformu, ale otvárala sa myšlienke presadiť slovenskú autonómiu v rámci Rakúskej monarchie.

V novembri 1848 sa rokovalo vo Viedni o zapojení slovenských dobrovoľníkov do vojenských akcií proti maďarskej revolúcii a robili sa prípravy na ozbrojenú výpravu (napr. nábor dobrovoľníkov, šírenie ohlasov) – na tomto sa podieľal aj J. M. Hurban. Ako politický agitátor (aj so Štúrom) pôsobil v dobrovoľníckom zbore B. Bloudka, ktorý sa formoval v Tešíne a podliehal veleniu cisárskej jednotky podplukovníka Frischeisena, od januára generála Götza. S týmto zborom sa spája začiatok zimnej výpravy – 4. december 1848, keď sa cisárske vojsko a dobrovoľníci pohli z Tešína, obsadili Čadcu, Kysucké Nové Mesto a zamierili na Žilinu. Hlavným plánom bolo preniknúť cez Turiec do stredoslovenských banských miest a odtiaľ rozšíriť ciele výpravy: oslobodiť Slovákov spod maďarskej nadvlády, presadiť národnú rovnoprávnosť a slovenské úradovanie v stoliciah obývaných Slovákami, zachovať vernosť panovníkovi a jednotu ríše, ale aj výdobytky revolúcie z jari 1848. Hurban si pred začatím výpravy pochvaloval: „*Vedie sa nám dobre. Veci nám idú – ako si len žiada duša naša. Náš pluk slovenský prijali vojaci aj dôstojníci s veľkou srdečnosťou. Aj sa naši ľudia dobre cvičia v zbrani, od včerajška dostávajú vojenský plat.*“ Nádejal sa tiež, „*že sa rakúske mocnárstvo teraz práve k spáse všetkých nás zmocní. Slovania majú teraz jednu zdravú politiku, a tá je spojená so stavom monarchie. Máme peknú úlohu my Slováci národnosť našu zachrániť a mocnárstvu zlaté služby doniesť*“. Napokon v závere tohto listu manželke vyjadril odhodlanie ísť pre svoj národ do najväčších nebezpečenstiev.

Prvé ozbrojené stretnutia dobrovoľníkov s maďarskými silami sa odohrali pri Budatíne – 11. decembra 1848 a 2. januára 1849, obe hodnotené ako víťazné, no zatiaľ čo po prvej sa zbor stiahol na Moravu, po druhej už vstúpil do Žiliny a postupoval do Turca a ďalej. „*V novom roku o novom víťazstve našom Ti píšem. Toto Ťa poteší, to viem. Ja som zdravý vyšiel z gúl*“, zvestoval Hurban žene po druhej budatínskej bitke. Hrdil sa úspechmi mužstva, keď jej opisoval, ako pri jednom

vrchu nad Kysucou neďaleko úžiny rozostavali delá a jedno tak šťastne vypálilo, že „jedna hromada veľmi veľká na dvoje sa roztrhla a nepriatelia sa počali utáňovať“, no dodal aj to, že nepriateľské „delá teraz hrmeli oveľa lepšie ako pred tým (11. dec.) a gule a granáty husto padali medzi nás“. Popri opise úspešnej kanonády zhodnotil aj zmenu v hlavnom velení: „My sa máme pod novým generálom naším dobre. Len sme všetci veľmi dobrí. Pred bitkou sa strojíme byť ostrými a keď zvíťazíme, sme my až škrupulózne dobrotiví. Generál Götz je veľmi dobrý pán, rád nás má a vie vojenské dary našich vodcov oceniť.“ Götz mal síce z vojenského hľadiska isté výhrady proti spôsobu ich boja, no na druhej strane vysoko hodnotil odvahu a výkony dobrovoľníkov. V januári sa niekoľko peších stotín, diel a ľahká jazda posilnili o delostrelectvo a dva prápory pravidelného vojska; aj stotiny dobrovoľníckeho zboru sa s postupom do vnútrozemia rozrastali. Nepochybne ich výstroj oproti septembrovému povstaniu bol lepší. Okrem tohto zboru sekundoval na juhozápade a juhu slovenského územia Janečkov zbor (Žižka II.) pod velením podmaršala Šimuniča, no len zriedka sa zapájal do priamych bojov.

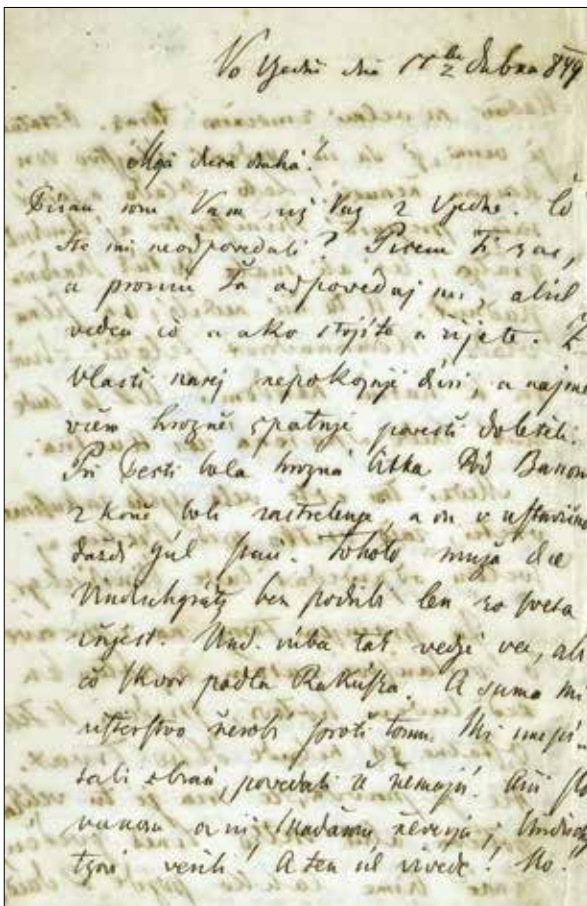

Obrázok 3: Slovenskí dobrovoľníci s dôstojníkom a markytánkou v roku 1849
(Zdroj: Domová pokladnica. Kalendár na rok obyčejný 1851, roč. 5, s. 241)

„Bloudkov“ zbor bol v zimných mesiacoch úspešný, najmä po tom čo cisárska armáda vedená generálom Windischgrätzom vnikla do Pešti a prinútila maďarské vojská stiahnuť sa na východ od Tisy (okrem vojska generála Görgeya, ktoré postupovalo do oblasti stredoslovenských bankských miest). Od začiatku januára do konca februára, ako obsadzoval severné oblasti stredného a východného Slovenska až do Prešova, rozvinul Hurban čulú verejnú činnosť. Za cisára a národ agitoval na verejných zhromaždeniach v Turci, Liptove, Gemeri, Spiši a Šariši, so súhlasom cisárskych veliteľov sa angažoval pri zosadzovaní „košutovských“ úradníkov a niekde aj pri zakladaní dočasných kráľovských spravujúcich rád („národných rád“), v ktorých sa začalo úradovať po slovensky. Opäť sa kládli základy slovenskej autonómnej správy (hoci len dočasne) a dvíhalo slovenské národné povedomie. Menej sa Hurbanovi darilo na bojovom poli koncom februára, keď časť dobrovoľníkov, ktorú s Bórikom viedol na Brezno cez Tisovec do Levoče, prekvapili maďarské oddiely pri Muráni. Po krátkom chaose, ktorú ich zrážka spôsobila, sa dobrovoľníci stiahli a neskôr pripojili k Bloudkovým stotinám na východe.

Istejšiu pôdu cítil Hurban na tribúne. Už 29. januára na zhromaždení v Turčianskom Sv. Martine predstavil nový štátoprávny program: žiadal oddeliť slovenské územie od Uhorska, prebudovať

konštitučnú monarchiu na federatívny štát a v rámci neho zriadiť autonómnu slovenskú krajinu podriadenú ríšskym orgánom vo Viedni. Turčianske žiadosti sa stali podkladom pre *Prosbopis slovenského národa*, ktorý slovenská delegácia 20. marca 1849 predložila cisárovi Františkovi Jozefovi v jeho dočasnom sídle v Olomouci. Odovzdala však upravený dokument, čím reagovala na skoršiu udalosť – oktrojovanú ústavu, vyhlásenú cisárom začiatkom marca v domnienke, že víťazstvo nad maďarskými revolučnými silami je definitívne. Okrem toho, že zavádzala centralizmus a rozkladala konštitučný režim, vyčlenila z Uhorska územia so štatútom korunných krajín pod správou Viedne (a to Chorvátsko, Sedmohradsko a Vojenskú hranicu); slovenskú otázku cisárska politika nezohľadnila, a kým sa nenastolí mier v Uhorsku, ani nemienila riešiť. Z *Prosbopisu* preto delegácia vypustila zmienku o „Slovenskom veľkokniežatstve“, nekonkretizovala ani vzťah k Uhorsku a ríši. Na audiencii požadovala aspoň uznanie slovenského národa na vyčlenenom slovenskom etnicom území a rovnoprávnosť s národmi monarchie. Odchádzala však len so sľubmi; nepomohlo ani Hurbanovo rokovanie s ministrom vnútra Stadionom.

Obrázok 4: Hurbanov list manželke Anne (Viedeň, 11. apríl 1849)

(Zdroj: Literárny archív SNK, fond J. M. Hurban, sign. M23 CH41/30, 11. 4. 1849)

Nanútená ústava vyvolala u politikov mnohých hnutí nespokojnosť, na maďarskej strane aj ostré protesty, no Hurban naďalej zachovával vernosť spojencovi. Po tom čo na jar 1849 maďarská armáda uskutočnila úspešnú ofenzívu proti cisárskym vojskám a prinútila k ústupu aj slovenský dobrovoľnícky zbor, prijal uhorský snem radikálne opatrenia – vyhlásil nezávislosť Uhorska a Habsburgovcov pozbavil trónu. Bol to signál na prípravu tretej, tzv. letnej dobrovoľníckej výpravy. Jej organizovanie síce Viedeň podporila, no keďže v jej záujme bolo ušetriť revolučným silám definitívnu porážku, stavila napokon na silnejšieho spojenca – armádu ruského cára Mikuláša I.

Dobrovoľníckemu zboru, ktorý sa formoval v Skalici, mal veliť major Lewartowski, slovami Hurbana „veľmi milý a priateľský Slovan, Poliak, ohnivý, a známostami veľkými obdarený muž. Bár sme aj my neraz zahundrali naňho, (...) ale sme nadobudli presvedčenie, že on nám bude môcť dobré služby konať“. Od vlády či cisára zas očakával, že „vysloví a potvrdí zanedlho slobodné, oddelené Slovensko“. Zriaďovanie zboru bolo zdĺhavé, a keďže povolanie k jeho nasadeniu došlo pomerne neskoro – pred kapituláciou maďarských vojsk A. Görgeya pri Világoši (13. augusta 1849) – do priamych bojov už neza-

Obrázok 5: Világošská kapitulácia maďarských revolučných vojsk
(Zdroj: Vasárnapi Ujság, roč. 16, 1869, č. 33, s. 452)

V tomto období sa slovenským vodcom dostávali za ich „služby“ len slabé garancie: rečové práva, vydávanie slovenských novín a slovenské úradovanie. Od konca júna bol Hurban (aj ďalší Slováci) vymenovaný do pozície ľudového dôverníka – agitátora viedenskej politiky, cieľov rakúskej armády, no aj slovenských záujmov. Keďže sa však pôsobnosť dôverníkov obmedzovala len na región ich bydliska, bez možnosti nadviazať kontakt s ozbrojeným zborom, aj Hurban sa v júli pohyboval v jemu blízkom kraji, od Holíča až po Starú Turú. Hoci sa ľudoví dôverníci snažili zriaďovať slovenskú verejnú správu, dosadzovaním slovenských vlastencov aj nešľachtických vrstiev, z miestnych a stoličných úradov ich vytlačali Viedni lojálni maďarskí a promaďarskí šľachtickí konzervatívci. Kritiku voči tomu vzniesli Hurban, Štúr a Bórik v dokumente *Promemórium* (22. august 1849) adresovanom ministrovi vnútra Alexandrovi Bachovi. Ich zviditeľňovanie sa vo vysokých viedenských kruhoch pokračovalo aj na jeseň, po porážke revolúcie v Uhorsku. Slovenská politická reprezentácia nechcela totiž premeškať chvíľu, keď sa začalo rokovať o osude „porazeného Uhorska“; od polovice septembra do polovice októbra preto rozvinula masové petičné hnutie.

Obrázok 6: Rozpustenie dobrovoľníckeho zboru dňa 21. novembra 1849 (kresba z roku 1862)
(Zdroj: Sokol, roč. 1, 1862, č. 11, s. 413)

Napriek početným petíciám, s ktorými slovenské delegácie prichádzali priamo do Viedne, politické vyčlenenie územia pre Slovákov neprichádzalo do úvahy. Priznali im právo používať slovenčinu v nižšej verejnej správe a nižšom školstve, niektorým dokonca ponúkli posty v štátnej službe, v školstve či cirkvi. Takto aj Hurbanovi, ktorý sa ešte v novembri zúčastnil v Bratislave na slávnostnom rozpustení dobrovoľníckeho zboru, ponúkli miesto okresného sudcu – no odmietol. Odmenou mu bolo uvedenie do kňazského úradu a prinavrátenie fary v Hlbokom, kam sa koncom roku 1850 mohol vrátiť s rodinou – manželkou a tromi deťmi. Hurbanovo potomstvo sa po ďalšie roky rozrástlo, s manželkou mali deväť detí (z toho dve umreli v ranom veku). Tieň revolučných rokov ho sprevádzal po celý život, nielen vo verejnom živote, ale aj v súkromí. Aj ho sklamali, aj ho ponechávali v hľadáči úradov, no aj povzbudzovali v ďalšom zápase.

4 ZÁVER

Jozef Miloslav Hurban, ako to pred nami vyhodnotili historici, už nikdy viac nezohral v slovenskej politike takú vplyvnú úlohu ako počas revolučných rokov. Na toto verejné účinkovanie sa akosi prirodzene pripravoval: počas študentských rokov v ňom dozrievalo národne uvedomenie, po vysvätení za luteránskeho kňaza sa angažoval v národnej, cirkevnej aj sociálnej oblasti, spoznával problémy ľudu zblízka, reagoval na útoky protivníkov a po vypuknutí revolúcie tieto svoje skúsenosti a danosti „akoby znova našiel“. Prejavil sa ako vynikajúci rečník, agitátor, organizátor a vodca slovenských dobrovoľníkov a bojovník za emancipáciu slovenského národa. Obklopený revolučnou atmosférou aj on hlásal ideály národnej a občianskej slobody, rovnoprávnosti národov, sociálnej rovnosti a bratskej solidarity, za ktoré slovenskí dobrovoľníci bojovali – najskôr samostatne (s podporou južných Slovanov a Čechov), potom ako súčasť cisárskych vojsk. Napriek vypätosti, strachu o rodinu a zdravotným problémom, ktoré na neho v kritických časoch doliehali, zostal neoblomný a činorodý do poslednej chvíle. Sám inicioval alebo spolu s ostatnými prijímal závažné rozhodnutia, za ktoré sa horlivo zasadzoval, neraz v podmienkach ohrozenia života. Podieľal sa na koncipovaní petícií a vyhlasovaní zásadných politických programov, presadzoval slovenskú národnú samobytnosť a riešenie slovenskej štátoprávnej otázky, uvádzal do praxe spisovnú slovenčinu, pomáhal klásť zárodoky národnej správy, vojska a budúcej štátnosti, ako aj prehľbovať demokratické premeny.

Na týchto základoch, ktoré sa do rozpadu monarchie v roku 1918 pre nepriazeň politických a národnostných pomerov nemali možnosť výraznejšie rozvinúť, nie to zrealizovať, pomáhal Hurban v 50. – 80. rokoch organizovať slovenský národný život. Publikoval články, redigoval a vydával literárno-cirkevné časopisy a ročenky, angažoval sa na poli cirkvi a obhajoval práva slovenských evanjelikov, bol spolutvorcom nového politického programu Slovákov *Memoranda národa slovenského* a odrážal protimemorandové akcie, spoluzakladateľom Matice slovenskej a po jej zrušení sa zasadzoval za jej obnovu. V šesťdesiatych rokoch sa zapájal (hoci neúspešne) aj do volebných zápasov ako kandidát na poslanca za senický obvod do uhorského parlamentu, dokonca bol v dvoch tlačových procesoch odsúdený a väznený. Jeho meno sa už za života stalo symbolom odhodlanosti a vytrvalosti bojiť sa za slovenskú vec. Jeho životné dielo a odkaz pomáhajú dnes kultivovať a šíriť výročia a spomienkové slávnosti späté s jeho osobou a účinkovaním (vrátane Dňa Ozbrojených síl SR), pomníky, sochy či pamätné tabule v lokalitách, kde žil, študoval či pôsobil, názvy ulíc či inštitúcií, nepriamo aj národná, resp. štátna symbolika z čias revolúcie, muzeálne expozície a pamätná izba, učebnice dejepisu, slovenského jazyka a literatúry, ale aj spomienková literatúra.

Článok je výstupom z riešenia projektu APVV-19-0456 SKRIPTOR – *Inovatívne sprístupnenie písomného dedičstva Slovenska prostredníctvom systému automatickej transkripcie historických rukopisov*.

Poznámka: Dobové citáty, použité v článku sú čiastočne jazykovo upravené v záujme ich lepšej zrozumiteľnosti dnešnému čitateľovi.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ADAMČÍK, T.: Hurban a katolícki kňazi v revolučnom dvojročí 1848/1849. In: KODAJOVÁ, D. - MACHO, P. (zost.): *Jozef Miloslav Hurban – osobnosť v spoločnosti a reflexii*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2017, s. 71-87. ISBN 978-80-224-1607-8.

DANGL, V.: *Pod zástavou cisára a kráľa. (Kapitoly z vojenských dejín Slovenska 1848 – 1914)*. Bratislava : Historický ústav vo vyd. TYPOSET print spol. s r. o., 2009. 280 s. ISBN 978-80-970264-7-9.

DANGL, V. - SEGEŠ, V.: *Vojenské dejiny Slovenska. III. zv. 1711 – 1914*. Bratislava : Ministerstvo obrany, 1996. 241 s. ISBN 80-88842-02-6.

DANGL, V. - SEGEŠ, V.: Fenomén slovenského dobrovoľníckeho vojska meruôsmeho roku. In: *Sláva šľachetným IV : osudy kapitánov slovenských dobrovoľníkov 1848/49 a vojenských duchovných*. Liptovský Mikuláš : Spolok Martina Rázusa, 2016, s. 13-27. ISBN 978-80-972016-2-3.

DEMMELE, J.: *Ľudovít Štúr. Zrod moderného slovenského národa v 19. storočí*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2015. 368 s. ISBN 978-80-8101-879-4.

HURBAN, J. M.: *Ľudovít Štúr. Rozpomienky*. 1. vyd. Bratislava : SVKL, 1959. 961 s.

[HURBAN, J. M.]: Zaváté ale nezapomenuté listy. In: *Sokol*, roč. 1, 1862, č. 1, s. 5-12.

JURČIŠINOVÁ, N.: Slováci v revolučných rokoch 1848 – 1849 a východné Slovensko. In: *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove* [online]. 2018, roč. 13, č. 2, s. 92-115 [cit. 2022-11-15]. ISSN 1337-0707. Dostupné na internete: <<http://dejiny.unipo.sk/>>.

KODAJOVÁ, D.: Jozef Miloslav Hurban v rodine a národe. Prepojenie súkromného života a verejných aktivít národovca. In: *Slovenčinár*, roč. 4, 2017, č. 3, s. 13-31. ISSN 1339-4908.

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, fond J. M. Hurban, sign. M 23 CH 41, Listy J. M. Hurbana Anne Hurbanovej (Jurkovičovej), 1848 – 1849.

Od revolúcie 1848 – 1849 k dualistickému Rakúsko-Uhorsku. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov X. Bratislava : LIC, 2009. 335 s. ISBN 978-80-89222-65-0.

PODOLAN, P.: Jozef Miloslav Hurban v ohrození života a zdravia. In: *Štúdie k jubileu Jozefa Miloslava Hurbana. Historia Nova 18* [online]. Bratislava : Stimul, 2020 [cit. 2022-11-15], s. 25-75. ISBN 978-8127-296-7. Dostupné na internete: <<https://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/ksd/historia-nova/archiv/historia-nova-18/>>.

PODOLAN, P. - VIRŠINSKÁ, M.: *Slovenské dejiny III. 1780 – 1914*. Bratislava : LIC, 2014. 405 s. ISBN 978-80-8119-081-0.

RAPANT, D.: *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty. Diel druhý. Povstanie septembrové*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1950. 353 s.

ŠKVARNA, D.: Tribún ľudu a vodca národného hnutia. In: PETRANSKÁ ROLKOVÁ, N. (ed.): *Jozef Miloslav Hurban – prvý predseda Slovenskej národnej rady (Príspevky k 200. výročiu narodenia)*. 2. revidované vyd. Bratislava : Kancelária NR SR, 2017, s. 70-99.

VIRŠINSKÁ, M.: Cirkevnopolitická a kňazsko-kazateľská činnosť. In: PETRANSKÁ ROLKOVÁ, N. (ed.): *Jozef Miloslav Hurban – prvý predseda Slovenskej národnej rady (Príspevky k 200. výročiu narodenia)*. 2. revidované vyd. Bratislava : Kancelária NR SR, 2017, s. 124-150.

WINKLER, T.: *Perom a mečom. Biografia J. M. Hurbana*. Bratislava : Tatran, 1982. 256 s.

WINKLER, T.: *Jozef Miloslav Hurban. Život zvoniaci činom – život a dielo v dokumentoch*. Martin : Osveta, 1987. 264 s.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Osobnosť J. M. Hurbana a jej význam v slovenských dejinách.
2. Slovenské dobrovoľnícke výpravy v rokoch 1848/49 (rozdiely a podobnosti).
3. Charakter činnosti J. M. Hurbana v revolučných rokoch.
4. Výsledky slovenského ozbrojeného vystúpenia a jeho význam.
5. Nástroje na kultivovanie odkazu J. M. Hurbana v súčasnej spoločnosti.

PRÁVNÝ INŠTITÚT VOJENSKÉHO OMBUDSMANA V RÁMCI REZORTU OBRANY SR

Mgr. Ján **SOMBATI**, PhD.¹⁾

ÚVOD

Po dvoch rokoch intenzívneho úsilia sú v čase písania tohto článku vykonávané záverečné úpravy návrhu novely zákona č. 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 281/2015 Z. z.“), ktorá bude v dohľadnej dobe predložená na rokovanie vlády Slovenskej republiky (ďalej len „vláda“). V prípade jej schválenia bude postúpená na ďalšie prerokovanie Národnou radou Slovenskej republiky. S cieľom posilniť ochranu základných práv a slobôd príslušníkov OS SR (ďalej len „profesionálni vojaci“) má byť predmetnou novelou do slovenského právneho poriadku okrem iného začlenený aj úplne nový právny inštitút vojenského ombudsmana. Vzhľadom na skutočnosť, že v rezorte Ministerstva obrany Slovenskej republiky (ďalej len „ministerstvo obrany“) a v ozbrojených silách Slovenskej republiky (ďalej len „OS SR“) po roku 1993 žiadna podobná inštitúcia nepôsobila, a že poslaním vojenského ombudsmana bude chrániť základné práva a slobody profesionálnych vojakov uskutočňovaním nezávislého prešetrovania podozrení z ich porušenia, si tento príspevok kladie za cieľ poskytnúť profesionálnym vojakom komplexný pohľad na pôvod ombudsmanských inštitúcií pôsobiacich v prostredí ozbrojených síl, príčiny ich vzniku, dôvody pre zavedenie právneho inštitútu vojenského ombudsmana do aplikačnej praxe na Slovensku a nakoniec na samotný návrh právnej úpravy vojenského ombudsmana z dielne ministerstva obrany. Značný rozsah predkladaného článku by jeho čitateľa rozhodne nemal odradiť. Dôvodom, prečo sa profesionálnym vojakom dáva k dispozícii takáto hĺbková štúdia, je najmä snaha ministerstva obrany podrobne oboznámiť profesionálnych vojakov s novým prostriedkom ochrany ich subjektívnych práv a súčasne snaha vytvoriť podmienky na to, aby profesionálni vojaci získali dôveru v tento nový právny inštitút. Obzvlášť pri zabezpečovaní ochrany základných práv a slobôd platí, že tak nesmierne zložitá a komplexná právna problematika si vyžaduje znalosť patričných detailov, a nie rýchle a jednoduché riešenia.

1 PÔVOD OMBUDSMANSKÝCH INŠTITÚCIÍ A PRÍČINY ICH VZNIKU

Ombudsmanské inštitúcie je v dnešnom svete možné považovať za integrálnu súčasť demokratických a právnych štátov, v rámci ktorých zohrávajú mechanizmy kontroly výkonnej moci významnú úlohu pri ochrane tak celospoločenského verejného záujmu, ako aj záujmov jednotlivca súkromnoprávnej povahy. Pôvod súčasnej podoby právneho inštitútu ombudsmana, tak ako ju poznáme v prostredí Európy, je tradične zasadzovaný do prostredia Švédska, odkiaľ sa postupne rozšíril prakticky do celého zvyšku sveta a prostredia rôznych právnych kultúr.

1) Autor tohto článku pôsobí na odbore legislatívy, sekcii legislatívy a práva Ministerstva obrany Slovenskej republiky a ako člen viacerých pracovných skupín sa aktívne spolupodieľal na rozpracovaní zámeru zavedenia právneho inštitútu vojenského ombudsmana do aplikačnej praxe v rámci rezortu Ministerstva obrany Slovenskej republiky a OS SR, ako aj vlastného znenia príslušnej časti návrhu novely zákona č. 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, prostredníctvom ktorej má byť tento zámer realizovaný.

Počas 18. a 19. storočia začali vo Švédskom kráľovstve pôsobiť verejní funkcionári, ktorých úlohou bolo dohliadať nad dodržiavaním zákona kráľovskými súdmi a úradníkmi pri výkone ich právomocí, čím mali súčasne chrániť poddaných švédskeho kráľa pred zneužívaním verejnej moci. Prvým takýmto funkcionárom bol kancelár spravodlivosti (justitiekansler)²⁾ ustanovený kráľom Karolom XII v roku 1713 za éry absolutistickej monarchie. Jeho úlohou bolo bdieť v mene panovníka nad ochranou individuálnych práv poddaných pred svojvoľným rozhodovaním kráľovských súdov a úradníkov. Druhým verejným funkcionárom s podobným poslaním bol ombudsman spravodlivosti (justitieombudsman), ktorého v roku 1809 po prijatí novej ústavy konštitučnej monarchie ustanovil do funkcie švédsky parlament (Riksdag).³⁾ Ako je na prvý pohľad zrejmé, každý z týchto funkcionárov vznikol za iných spoločenských pomerov a reprezentoval záujmy iných subjektov. Zatiaľ čo kancelár spravodlivosti bol výhradne reprezentantom absolutisticky vládnuceho kráľa a ním utváranej predstavy o spravodlivosti, parlamentom kreovaný ombudsman bol chápaný ako reprezentant záujmov švédskeho ľudu, ktorého úlohou bolo vytvoriť efektívnu protiváhu kráľovi tým, že bude z úradnej moci stíhať kráľovských sudcov a úradníkov za porušenie zákona pri výkone ich právomocí.⁴⁾ Aj keď obe inštitúcie do dnešných dní prešli ďalším vývojom, ktorý sa dotkol najmä ich postavenia v systéme štátnych orgánov a právomocí, ich úlohy sa zásadnejším spôsobom nezmenili.

Tak kancelár spravodlivosti, ako aj ombudsman dodnes plnia v prvom rade úlohu reprezentanta určitého subjektu, ktorým je v prípade kancelára spravodlivosti od roku 1809 vládny kabinet a v prípade parlamentom kreovaného ombudsmana je to pomerne široko definovaná záujmová skupina tvorená švédskymi občanmi. V prípade ombudsmana je plnenie úlohy zástupcu určitej osoby alebo záujmovej skupiny osôb zakódované priamo v názve tejto inštitúcie, keďže korene slova „ombudsman“ možno okrem švédčiny dohľadať aj v islandskom slove „umbup“, ktorým sa označoval človek vystupujúci ako zmocnenec či zástupca iných osôb.⁵⁾ Hlavnou úlohou oboch týchto verejných funkcionárov je chrániť práva (vrátane základných práv a slobôd), právom chránené záujmy a povinnosti reprezentovaného subjektu pred ich nezákonným a nespravodlivým porušovaním v dôsledku činnosti alebo aj nečinnosti orgánov verejnej moci. Bol to však parlamentom kreovaný ombudsman, ktorý si vďaka svojej nezávislosti od orgánov výkonnej moci a jeho pomerne širokým kontrolným právomociam voči súdom a správnym orgánom získal značnú autoritu a obľubu nielen v radoch Švédov, ale aj v prostredí ostatných demokratických a právnych štátov, ktoré si podľa švédskeho vzoru v druhej polovici 20. storočia začali budovať svoje vlastné ombudsmanské inštitúcie. Jedným dychom však treba dodať, že popri parlamentom kreovaných ombudsmanoch so široko vymedzenou pôsobnosťou zahŕňajúcou predovšetkým orgány výkonnej moci a v niektorých prípadoch aj súdy, začali postupne vznikať aj rôzne druhy špecializova-

2) V niektorých slovenských dokumentoch možno nájsť preklad pojmu justitiekansler aj vo význame justičný kancelár. K tomu pozri napríklad: Parlamentná tlač 1181..., 2001.

3) KISCHEL, U.: *Comparative Law*, 2019, s. 568-570.; GINSBURG, R. B. - BRUZELIUS, A.: *Civil Procedure in Sweden*, 1965, s. 106; GELLHORN, W.: *The Swedish Justitieombudsman*, 1965.

4) KISCHEL, U.: *Comparative Law*, 2019, s. 569.

5) POSLUCH, M. - CIBULKA, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky*, 2009, s. 112. Krátky slovník slovenského jazyka pri slove „ombudsman“ uvádza, že ide o podstatné meno mužského rodu švédskeho pôvodu, ktoré sa využíva v politológii vo význame vysokého štátneho úradníka, ktorý rieši sťažnosti proti porušovaniu ľudských práv v danom štáte. KAČALA, J. - PISÁRČIKOVÁ, M. - POVAŽAJ, M. (eds.): *Krátky slovník slovenského jazyka*, 2003, s. 436-437. Veľký slovník cudzích slov zasa pri slove „ombudsman“ uvádza, že ide o slovo mužského rodu, ktoré sa používa buď ako právnický pojem označujúci splnomocnenca vo veci spravodlivosti s rozsiahlou právomocou, ktorý rieši rozmanité sťažnosti v oblasti občianskych záležitostí, alebo ako pojem, ktorý v oblasti politiky označuje ochrancu ľudských práv a slobôd. ŠALING, S. - IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. - MANÍKOVÁ, Z. (eds.): *Veľký slovník cudzích slov*, 1997, s. 858.

ných ombudsmanov, ktorých pôsobnosť a právomoci sú vymedzované reštriktívne s prihliadnutím na odvetvie štátnej správy, v rámci ktorého ma špecializovaný ombudsman vykonávať svoje kontrolné a zmierovacie právomoci.

Profiláciu špecializovaných ombudsmanov na druhovo úzko vymedzenú agendu možno dobre demonštrovať na príklade ombudsmanov, ktorí riešia konkrétne druhy diskriminačného konania orgánov verejnej moci voči jednotlivcovi (napr. ombudsmani zaoberajúci sa diskrimináciou z dôvodov zdravotného znevýhodnenia alebo príslušnosti k niektorej z národnostných menšín alebo etnických skupín), ombudsmani zaoberajúci sa sťažnosťami vo veci ochrany spotrebiteľa, ombudsmani chrániaci práva detí garantované Dohovorom o právach dieťaťa prijatým Valným zhromaždením Organizácie spojených národov 20. novembra 1989 či ombudsmani vykonávajúci dohľad nad dodržiavaním princípov žurnalistickej profesijnej etiky. Spoločným znakom špeciálnych ombudsmanov s úzko vymedzenou pôsobnosťou a právomocami je ich naviazanie na orgán výkonnej moci, ktorý ich zriaďuje a v ktorého pôsobnosti následne plnia svoje úlohy.⁶⁾ Z tohto dôvodu zvykne právna veda špecializovaných ombudsmanov klasifikovať ako ombudsmanov výkonnej moci, resp. vzhľadom na absenciu ich nezávislosti v systéme štátnych orgánov ako nepravých ombudsmanov⁷⁾, pričom v krajinách spadajúcich do anglo-amerického právneho systému sa možno stretnúť aj s výstižným označením „exekutívny ombudsman.“⁸⁾ Napriek tomu, že pre ich prepojenie s orgánmi výkonnej moci býva exekutívnym ombudsmanom priznávaná menšia miera autority a prostriedkov na vyvedenie zodpovednosti kontrolovaných subjektov za ich nezákonné konanie⁹⁾, tieto inštitúcie si vo vyspelých demokratických spoločnostiach získali nenahraditeľné miesto. Svedčí o tom nakoniec aj zriaďovanie takýchto ombudsmanských inštitúcií s pôsobnosťou vzťahujúcou sa na ozbrojené sily za účelom riešenia sťažností aktívne slúžiacich príslušníkov ozbrojených síl a vojnových veteránov na spôsob, akým o ich právach, právom chránených záujmoch a povinnostiach rozhodujú civilné a vojenského orgány a inštitúcie na úseku správy obrany.

Prvenstvo v zriaďovaní moderných ombudsmanských inštitúcií pôsobiacich v prostredí ozbrojených síl opäť patrí Švédsku, kde v roku 1915 parlament vymenoval prvého vojenského ombudsmana (militieombudsman), ktorý existoval ako samostatný, verejný funkcionár zodpovedajúci sa parlamentu až do roku 1968, kedy bol kvôli pomerne nízkej pracovnej vyťažnosti a v záujme šetrenia verejných financií zlúčený s úradom ombudsmana spravodlivosti. Poslaním vojenského ombudsmana sa stala ochrana vojakov i bežných švédskych občanov pred zneužívaním moci zo strany ozbrojených síl a civilných správnych orgánov pôsobiacich na úseku obrany štátu, ako aj výkon všeobecného dohľadu nad dodržiavaním zákonov a vnútorných predpisov v rámci ozbrojených síl a vynakladaním verejných prostriedkov na obranu štátu. Na účely plnenia týchto úloh boli vojenskému ombudsmanovi zverené prakticky rovnaké všeobecne formulované kontrolné právomoci, akými disponoval parlamentom kreovaný ombudsman spravodlivosti, ktoré vojenský ombudsman vykonával nielen vo vzťahu k samotným ozbrojeným silám, ale aj vojenským súdom

6) KISCHEL, U. *Comparative Law*, 2019, s. 568.

7) POSLUCH, M. - CIBULKA, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky*, 2009, s. 115.

8) K tomu pozri najmä: MOHAPATRA, M. K.: „Executive ombudsman“ in an American city..., 1978, s. 25-38; WYNER, A. J. (ed.): *Executive Ombudsmen...*, 1973.

9) Kischel konštatuje, že v mnohých prípadoch je úlohou špecializovaných ombudsmanov skôr informovať verejnosť o existujúcich problémoch, než vykonávať vlastný dohľad nad dodržiavaním zákonnosti zo strany kontrolovaných orgánov verejnej moci. KISCHEL, U.: *Comparative Law*, 2019, s. 568. Posluch a Cibulka zastávajú obdobný názor keď konštatujú, že kontrola orgánov verejnej moci vykonávaná „nepravými“ ombudsmanmi má viac povahu internej kontroly výkonnej moci, než verejnej kontroly, ktorá je pojmovým znakom nezávislých, parlamentom kreovaných ombudsmanov. POSLUCH, M. - CIBULKA, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky*, 2009, s. 115.

a všetkým civilným funkcionárom, ktorých platy sa vyplácali z prostriedkov štátneho rozpočtu určených na financovanie obrany. Vojenský ombudsman svoje kontrolné právomoci vykonával buď na základe individuálnych sťažností, alebo najčastejšie z vlastnej iniciatívy. Výsledkom jeho kontrolnej činnosti bolo buď vydanie napomenutí adresovaných kontrolovaným subjektom v prípade, ak určitým spôsobom porušili zákon, alebo vydanie všeobecne formulovaného odporúčania na odstránenie zistených nedostatkov, alebo v najzávažnejších prípadoch aj podanie oficiálnej obžaloby na páchatela disciplinárneho deliktu.¹⁰⁾ Podobne ako vo Švédsku, aj vo zvyšku Európy a v ďalších krajinách sveta možno potom najmä od druhej polovice 20. storočia pozorovať trend postupného zriaďovania obdobných ombudsmanských inštitúcií s pôsobnosťou vzťahujúcou sa na ozbrojené sily. Ak by sme chceli odôvodniť rastúcu „popularitu“ právneho inštitútu vojenského ombudsmana, mohli by sme s určitou mierou zovšeobecnenia hovoriť o troch hlavných dôvodoch, ktoré viedli k zriadeniu takýchto špecializovaných orgánov ochrany práva.

Za prvý dôvod možno považovať úsilie vedúcich predstaviteľov štátu o **zlepšenie úrovne právnej ochrany poskytovanej príslušníkom ozbrojených síl**. Politické elity k zriadeniu ombudsmanskej inštitúcie vo vojenskom prostredí sú spravidla motivované pochybnosťami o primeranosti alebo dostatočnosti existujúcich kontrolných mechanizmov či prostriedkov určených na nápravu protiprávneho stavu. Pochybnosti politických funkcionárov sú spravidla výsledkom tlaku neformálnych záujmových skupín či oficiálnych organizácií združujúcich príslušníkov ozbrojených síl, ktoré verejne prezentujú negatívne skúsenosti jednotlivcov alebo aj väčšej skupiny osôb so zavedenými kontrolnými mechanizmami alebo postupmi na vybavovanie sťažností, petícií či iných opravných prostriedkov.¹¹⁾ Výnimkou však nie sú ani situácie, kedy sa kompetentní verejní činitelia rozhodli zriadiť ombudsmanskú inštitúciu v reakcii na závažné a politicky citlivé škandály týkajúce sa pôsobenia ozbrojených síl v zahraničných misiách, šikanovania príslušníkov ozbrojených síl alebo iných pochybení zo strany mužstva, dôstojníckeho zboru alebo predstaviteľov civilnej správy na úseku obrany štátu.¹²⁾ Zriaďovanie úradov vojenských ombudsmanov a im podobných ombudsmanských inštitúcií je pritom fenoménom, ktorý je typický pre hospodársky rozvinuté, stabilné demokratické štáty pridržajúce sa zásady právneho štátu. V takomto prostredí bolo cieľom novo zriaďovaných ombudsmanských inštitúcií *„poskytnúť rýchly, efektívny a užívateľsky prívetivý spôsob ochrany občanov pred nesprávnym úradným postupom, ktorý sa javil ako nevyhnutný vzhľadom na rastúci vplyv vlád na životy občanov.“*¹³⁾

10) GELLHORN, W.: The Swedish Justitieombudsman, 1965, s. 37-38; Militieombudsmannen; Militieombudsman, 1925, s. 542.

11) Ako príklad možno uviesť zriadenie úradu ombudsmana írskych obranných síl v roku 2005 po vytrvalom lobovaní záujmových združení aktívne slúžiacich príslušníkov írskych obranných síl (odborové organizácie zastupujúce záujmy mužstva PDFORRA – Permanent Defence Forces Representative Association a dôstojníckeho zboru RACO – The Representative Association of Commissioned Officers) za zriadenie nezávislej inštitúcie riešiacej sťažnosti príslušníkov írskych obranných síl, ktorí nemali dostatočnú dôveru v existujúce interné postupy írskych obranných síl na riešenie ich sťažností. BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: Ombuds Institutions for the Armed Forces, 2012, s. 14.; Dáil Éireann debate..., 2003.

12) Prípad úradu ombudsmana pre národnú obranu a kanadské ozbrojené sily, ktorý bol zriadený v roku 1998 v nadväznosti na obvinenia zo závažných pochybení príslušníkov kanadských ozbrojených síl vyslaných na mierovú misiu OSN v Somálsku v rokoch 1992 – 1993, ako aj prípad úradu Komisára pre služobné sťažnosti príslušníkov britských ozbrojených síl, ktorý bol zriadený v roku 2006 v reakcii na rozsiahle vyšetrovanie úmrtí štyroch príslušníkov britských ozbrojených síl, ku ktorým došlo v kasárňach Princess Royal Barracks pri dedine Deepcut v grófstve Surrey v rokoch 1995 až 2002. BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: Ombuds Institutions for the Armed Forces, 2012, s. 17; BLAKE, N.: A review of the circumstances..., 2006.

13) VAN ROOSBROEK, S. - VAN DE WALLE, S.: The Relationship..., 2008.

Druhým dôvodom, špecifickým najmä pre Európu po skončení druhej svetovej vojny, je **snaha o nájdenie rovnováhy medzi záujmom na civilnej kontrole ozbrojených síl a požiadavkou efektívneho plnenia úloh ozbrojených síl**. Boli to v danej dobe ešte stále čerstvé skúsenosti s prípadmi zneužívania ozbrojených síl na nastolenie represívnych nedemokratických režimov a porušovaním pravidiel práva ozbrojených konfliktov (*ius in bello*) v 30. a 40. rokoch 20. storočia, ktoré viedli Nórsko v roku 1952, Rakúsko v roku 1955 a Nemecko v roku 1959 k zriadeniu parlamentu zodpovedných ombudsmanských inštitúcií, ktoré mali zabezpečiť väčší rozsah demokratickej kontroly fungovania a financovania ozbrojených síl.¹⁴⁾ Hlavným poslaním novo zriaďovaných ombudsmanských inštitúcií sa tak stal výkon nezávislého civilného dohľadu nad dodržiavaním zákonov a interných predpisov zo strany ozbrojených síl a civilných štátnych inštitúcií vo veciach, ktoré sa dotýkali nielen príslušníkov ozbrojených síl, ale aj bežných občanov. Novým potom predstavovala úloha dohliadať nad dodržiavaním základných práv a slobôd príslušníkov ozbrojených síl, ktorí začali byť vnímaní nielen ako osoby viazané pravidlom subordinácie voči svojmu nadriadenému veliteľovi, ale ako osoby disponujúce rovnakými právami ako ostatní občania štátu. Ideálnym príkladom tohto prístupu je zriadenie komisára pre ozbrojené sily pri nemeckom Spolkovom sneme.

V polovici 50. rokov 20. storočia stála spoločnosť vtedy len nedávno vytvorenej Spolkovej republiky Nemecko pred dilemou ako sa vyrovnáť s plánom na opätovné zriadenie ozbrojených síl. Otázkou bolo ako túto ozbrojenú zložku štátnej moci integrovať do obnoveného politického systému liberálnej demokracie bez toho, aby došlo k vážnejšiemu narušeniu jeho krehkej vnútornej rovnováhy. Zriadenie ozbrojených síl bolo totiž vnímané ako zásadné posilnenie výkonnej moci v štáte, ktoré sa v období nacistického režimu ukázalo ako príliš nebezpečné. V dôsledku negatívnej historickej skúsenosti bolo prirodzenou odpoveďou na tento problém ústavné zakotvenie novej kontrolnej inštitúcie v podobe Spolkovému snemu zodpovedného komisára pre ozbrojené sily (*Die Wehrbeauftragte des Deutschen Bundestages*), ktorému bola zverená úloha chrániť základné práva a slobody príslušníkov ozbrojených síl a súčasne pomáhať Spolkovému snemu pri výkone parlamentnej kontroly ozbrojených síl. Tvorcovia novely Základného zákona Spolkovej republiky Nemecko z 19. marca 1956 takýmto vymedzením poslania komisára pre ozbrojené sily súčasne položili základy nového demokratického vnímania postavenia príslušníka ozbrojených síl a postoja štátu k vnútornému riadeniu ozbrojených síl. V podmienkach štátu s liberálno-demokratickým politickým systémom, ktorý si ctí zásadu právneho štátu, bolo zámerom vtedajších politických elít, aby príslušníci ozbrojených síl požívali ústavne garantované základné práva a slobody v rovnakej miere ako občania. Na príslušníka ozbrojených síl sa teda začalo hľadieť ako na „občana v uniforme“, čo malo za cieľ jednak pomôcť zmeniť pohľad velenia ozbrojených síl na podriadených príslušníkov ozbrojených síl, jednak vytvoriť podmienky na to, aby široká verejnosť opäť vnímala ozbrojené sily ako integrálnu súčasť nemeckej spoločnosti.¹⁵⁾

Tretím a zároveň posledným dôvodom je **snaha krajín s historickou skúsenosťou s nedemokratickými režimami o posilnenie demokratickej kontroly ozbrojených síl**. Vzhľadom na dlhé obdobie občianskych vojen a skúsenosti s vojenskými juntami začali od prelomu 80. a 90. rokov 20. storočia v latinskoamerických krajinách vznikáť ombudsmanské inštitúcie vybavené pomerne silnými kontrolnými a vyšetrovacími právomocami, ktoré mali umožniť, aby sa v rámci demokratizačného procesu stali pevnou bariérou proti pokusom o zneužitie ozbrojených síl

14) BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: *Ombuds Institutions for the Armed Forces*, 2012, s. 15.

15) BERKHAN, K. W.: *The Defense Commissioner...*, 1982.

na účely opätovného nastolenia autoritatívneho režimu. Pri postkomunistických krajinách strednej a východnej Európy možno zasa zriaďovanie ombudsmanských inštitúcií po roku 1989 vnímať ako prejav komplexného procesu ich demokratickej transformácie, ktorého cieľom v tejto oblasti bolo posilnenie úcty a rešpektu voči ľudským právam a zásadám demokratického a právneho štátu, ako aj dôvery v štátne orgány skompromitované totalitným režimom. Vo väčšine prípadov pritom postupne vznikali ombudsmanské inštitúcie disponujúce pomerne širokými kontrolnými a vyšetrovacími právomocami, ktorých poslaním bolo zabezpečiť efektívnu ochranu základných práv a slobôd občanov pred ich porušovaním zo strany akýchkoľvek verejných funkcionárov či orgánov výkonnej moci, zahŕňajúc sem aj orgány velenia a riadenia ozbrojených síl.¹⁶⁾

Tento trend neobišiel ani Slovenskú republiku, v ktorej bol v roku 2001 cestou ústavnej novely¹⁷⁾ konštituovaný verejný ochranca práv ako nezávislý orgán Slovenskej republiky, ktorý sa v rozsahu a spôsobom ustanoveným osobitným zákonom¹⁸⁾ podieľa na ochrane základných práv a slobôd fyzických a právnických osôb pri konaní, rozhodovaní alebo nečinnosti orgánov verejnej správy, ak je ich konanie, rozhodovanie alebo nečinnosť v rozpore s právnym poriadkom alebo princípmi demokratického a právneho štátu. Verejný ochranca práv má pritom svoju pôsobnosť nastavenú pomerne široko. Vzťahuje sa totiž na orgány štátnej správy, orgány územnej samosprávy, ako aj na právnické a fyzické osoby, ktoré podľa osobitného zákona rozhodujú o právach a povinnostiach fyzických a právnických osôb v oblasti verejnej správy, alebo ktoré inak zasahujú do práv a povinností právnických a fyzických osôb v oblasti verejnej správy. Na verejného ochranca práv sa preto v súčasnosti so svojimi podnetmi môžu obracať aj profesionálni vojaci.

Treba však podotknúť, že vzhľadom na osobitosti vojenského prostredia rôznorodé problémy, ktoré sa v ňom vyskytujú, ako aj v dôsledku široko nastavenej pôsobnosti a s tým súvisiacim množstvom riešenej „nevojenskej“ agendy, potom verejný ochranca práv prirodzene nedisponuje osobitnými personálnymi a odbornými kapacitami potrebnými na riešenie podnetov týkajúcich sa výhradne špecifickej vojenskej problematiky. Preto sa novo nastupujúca vláda na jar 2020 rozhodla, že počas svojho volebného obdobia v rámci pôsobnosti rezortu ministerstva obrany zriadi špecializovaného vojenského ombudsmana, ktorého výhradným poslaním bude chrániť základné práva a slobody profesionálnych vojakov pred ich porušovaním pri konaní, rozhodovaní alebo nečinnosti niektorého zo subjektov, ktoré v mene štátu konajú a rozhodujú vo veciach týkajúcich sa služobného pomeru profesionálneho vojaka podľa zákona č. 281/2015 Z. z. a v právnych vzťahoch súvisiacich so štátnou službou profesionálneho vojaka podľa osobitných predpisov.

2 DÔVODY PRE ZAVEDENIE VOJENSKÉHO OMBUDSMANA DO APLIKAČNEJ PRAXE NA SLOVENSKU

Okrem limitovaných personálnych a odborných kapacít, ktoré verejný ochranca práv môže vyčleniť na preskúvanie podnetov podaných profesionálnymi vojakmi, vládu k zavedeniu vojenského ombudsmana do aplikačnej praxe motivovali predovšetkým viaceré problémy, ktorým OS SR a jednotliví profesionálni vojaci čelia už dlhšiu dobu, a ktoré sú zmienené aj vo viacerých strategických, koncepčných a plánovacích materiáloch spracovaných v gescii ministerstva obrany pred rokom 2020.

16) BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: Ombuds Institutions for the Armed Forces, 2012, s. 16.

17) Ústavný zákon č. 90/2001 Z. z.

18) Zákon č. 564/2001 Z. z.

Prvým takýmto dokumentom je Biela kniha o obrane Slovenskej republiky (ďalej len „Biela kniha o obrane“) schválená uznesením vlády č. 433 z 28. septembra 2016, ktorá predstavuje základný politicko-strategický výstup procesu strategického hodnotenia obrany definujúci predstavy o dlhodobom rozvoji zaručovania obrany štátu v horizonte do roku 2024 a súčasne aj súbor opatrení v kľúčových oblastiach zaručovania obrany štátu, ktoré zohľadňujú úlohy Slovenskej republiky vyplývajúce zo spoločného obranného úsilia v rámci Severoatlantickej aliancie s dôrazom na posilnenie kolektívnej obrany. Medzi chronické problémy, ktorým museli OS SR čeliť už pred rokom 2016, patrili najmä nedostatok finančných zdrojov, ktorý obmedzoval údržbu obrannej infraštruktúry¹⁹⁾ a pretrvávajúce rezervy a nedostatky v kapacitách a spôsobilostiach OS SR, spôsobených dlhodobým zdrojovým poddimenzovaním a neefektívnym manažmentom zdrojov. V praxi sa tieto problémy prejavovali najmä v podobe nízkej personálnej naplnenosti OS SR v stave bezpečnosti, nedostatku a zastaranosti výzbroje, techniky, materiálu a komunikačných a informačných systémov, nízkej prevádzkyschopnosti niektorej techniky, obmedzení rozsahu a kvality výcviku, kritickej úrovni použiteľných zásob materiálu OS SR na bojovú činnosť, a taktiež nízkej kvalite spôsobilostí OS SR a ich úrovni interoperability so spojeneckými silami.²⁰⁾

O špecifických problémoch, ktoré dlhodobo trápili najmä jednotlivých profesionálnych vojakov, sa zmieňuje predovšetkým Konceptia manažmentu vojenského personálu OS SR, ktorá bola spracovaná v nadväznosti na bezpečnostnú, obrannú a vojenskú stratégiu Slovenskej republiky a Bielu knihu o obrane, a ktorá bola schválená uznesením vlády č. 250 dňa 29. mája 2019. Ako najväčšie problémy, ktoré podľa tohto koncepčného materiálu zapríčinili pokles záujmu mladých ľudí o štátnu službu profesionálnych vojakov a zníženie atraktivity, spoločenskej prestíže a konkurencieschopnosti vojenského povolania na trhu práce, boli identifikované predovšetkým:

- viaceré nedostatky a deformácie systému odmeňovania, ktorý bol od roku 2006 založený primárne na hodnotnom plate, v ktorého rámci boli zásadne redukované príplatky profesionálnych vojakov²¹⁾,
- neucelený poradenský servis a pomoc profesionálnym vojakom pri prvom príchode k vojenskému útvaru alebo k novému vojenskému útvaru pri zmene miesta výkonu štátnej služby²²⁾,
- nefunkčná komplexná koordinácia kontaktných činností súvisiaca s vytváraním a prehľbovaním neformálnych väzieb ako medzi rodinami profesionálnych vojakov vyslaných na plnenie úloh mimo územia Slovenskej republiky, tak aj medzi rodinami profesionálnych

19) V Bielej knihe o obrane sa uvádza: „Nedostatok zdrojov obmedzoval aj údržbu infraštruktúry. Väčšina objektov v správe MO SR je v zlom technickom stave, je zastaraná a nákladná na prevádzku, niektoré objekty sú v havarijnom stave, čo obmedzuje ich využiteľnosť a vytvára riziká najmä v oblasti ochrany životného prostredia.“

20) Biela kniha o obrane Slovenskej republiky, 2016, s. 27-28.

21) Za najcitlivejšie vnímané prejavy nedostatkov a deformácií systému odmeňovania boli okrem iného považované najmä pokles úrovne rastu platovej hladiny profesionálnych vojakov v najnižších vojenských hodnostiach vo vzťahu k rastu priemernej nominálnej mesačnej mzdy v národnom hospodárstve, čo malo dopad aj na úpravu platových náležitostí v ostatných vojenských hodnostiach, ďalej stieranie platových rozdielov medzi vojenskými hodnosťami z hľadiska zodpovednosti, náročnosti úloh a kompetencií vyplývajúcich zo zastávanej funkcie a charakteru činnosti na jednotlivých stupňoch velenia a riadenia, a taktiež skutočnosť, že namiesto odmeňovania za výkon zastávanej funkcie na príslušnom stupni velenia a riadenia sa rozhodujúcim stalo dosiahnutie čo najvyššej vojenskej hodnosti, nakoľko to predstavovalo možnosť získania vyššieho platu, v dôsledku čoho dochádzalo k účelovým zmenám v tabuľkách počtov. Konceptia manažmentu vojenského personálu..., 2019, s. 10-11.

22) Napr. pomoc pri hľadaní bývania, zamestnania pre manželku, predškolských alebo školských zariadení pre deti, pri administratívnych úkonoch vo vojenskom útvaru a v civilnom sektore, ako aj s možnosťami športového a kultúrneho využitia v posádke a pod. Konceptia manažmentu vojenského personálu..., 2019, s. 18.

vojakov vykonávajúcich štátnu službu v jednom vojenskom útvere, a taktiež nedostatočná interaktívna činnosť súvisiaca s pomocou a poradenstvom profesionálnym vojakom pri hľadaní vhodného pracovného zaradenia sa na trhu práce vrátane možnosti rekvalifikácie pred skončením ich služobného pomeru ²³⁾,

- neschopnosť poskytnúť profesionálnym vojakom zdravotnú starostlivosť zameranú na špecifické zdravotné problémy, ktoré so sebou prináša výkon vojenského povolania ²⁴⁾,
- značná nepružnosť a ťažkopádnosť systému vystrojovania, ktorý nenapĺňal potreby profesionálnych vojakov. ²⁵⁾

Už na prvý pohľad možno nadobudnúť dojem, že na drvivú väčšinu uvedených problémov, ktoré sú výsledkom dlhodobého nedostatočného financovania OS SR, ombudsmanské inštitúcie nemajú a ani nemôžu mať prakticky žiaden priamy dosah, keďže ich hlavnou úlohou je ochrana základných práv a slobôd občanov. Opak je však pravdou.

V prvom rade treba mať na pamäti, že zákon č. 281/2015 Z. z. okrem iného ukladá veliteľom povinnosť vytvárať podriadeným profesionálnym vojakom podmienky na riadny výkon štátnej služby ²⁶⁾, zaisťovať bezpečnosť a ochranu zdravia podriadených profesionálnych vojakov pri výkone štátnej služby ²⁷⁾, vytvárať podmienky na predchádzanie vzniku služobných úrazov a chorôb z povolania profesionálneho vojaka ²⁸⁾, ako aj vykonávať súbor činností zameraných na zabezpečenie riadnej starostlivosti o profesionálnych vojakov. ²⁹⁾ Protipólom uvedených veliteľových povinností je potom najmä právo profesionálneho vojaka na vytvorenie podmienok nevyhnutných na riadny výkon štátnej služby, poskytnutie peňažných a naturálnych náležitostí ustanovených zákonom č. 281/2015 Z. z. a ochranu ľudskej dôstojnosti v služobnom styku a v osobnom styku s veliteľom a ostatnými profesionálnymi vojakmi. ³⁰⁾ Hoci veliteľ je primárne zodpovedný za riadne plnenie uvedených povinností a dodržiavanie práv podriadených profesionálnych vojakov, bez adekvátnej finančnej, materiálnej, manažérskej a administratívnej podpory zo strany ministerstva obrany ako civilného orgánu riadenia OS SR ³¹⁾ a správcu príslušnej rozpočtovej kapitoly, z ktorej sú alokované finančné prostriedky pre potreby OS SR ³²⁾ nie je objektívne možné, aby veliteľ sám plnil všetky zákonom uložené povinnosti. Veliteľ preto sám nemá ako uľahčiť neutešenú situáciu podriadených profesionálnych vojakov, o ktorej sa zmieňujú aj citované koncepčné materiály. Velitelia i profesionálni vojaci v takejto situácii síce majú právo podávať služobnému

23) Koncepcia manažmentu vojenského personálu... , 2019.

24) Koncepcia manažmentu vojenského personálu... , 2019, s. 23-24.

25) To sa prejavovalo najmä tým, že isté druhy alebo veľkosti výstrojových súčiastok na vojenských skladoch dlhodobo chýbali, systém výstrojových bodov čelil problémom s obmedzenou platnosťou, možnosťou straty alebo falzifikácie týchto bodov, v dôsledku redislokácie vojenských útvarov sa sťažil prístup profesionálnych vojakov do výstrojných skladov naturálneho odievania a pri hodnotení kvality výstroja a spôsobu jeho objedávania bola ako obzvlášť problematicky vnímaná najmä dlhá lehota od objednania výstrojových súčiastok do ich výdaja. Koncepcia manažmentu vojenského personálu... , 2019, s. 26.

26) Vytváraním podmienok na riadny výkon štátnej služby sa podľa § 9 písm. c) zákona č. 281/2015 Z. z. rozumie najmä zabezpečovanie materiálnych a technických podmienok pracoviska vrátane osobných ochranných pracovných prostriedkov nevyhnutných na riadny a bezpečný výkon štátnej služby.

27) § 9 písm. e) zákona č. 281/2015 Z. z.

28) § 9 písm. g) zákona č. 281/2015 Z. z.

29) Ustanovenia piatej hlavy štvrtej časti zákona č. 281/2015 Z. z.

30) § 133 zákona č. 281/2015 Z. z., upravujúci základné práva profesionálneho vojaka.

31) Povinnosti ministerstva obrany pri riadení OS SR ustanovuje § 6 ods. 3 zákona č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

32) Povinnosti správcu rozpočtovej kapitoly ustanovuje § 9 ods. 4 zákona č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

úradu sťažnosti vo veciach výkonu štátnej služby alebo v súvislosti s porušením zásady rovnakého zaobchádzania³³⁾, avšak po úradnom vybavení takýchto sťažností prostredníctvom interných mechanizmov slúžiacich v rámci OS SR a ministerstva obrany na vybavovanie sťažností³⁴⁾ ostáva povedomie o riešenom probléme limitované iba na podávateľa sťažnosti a orgán, ktorý sťažnosť vybavoval. Niečo také však najmä pri závažných problémoch, pri ktorých bola sťažnosť zamietnutá, nie je žiaduce, a to obzvlášť s prihliadnutím na skutočnosť, že v porovnaní s bežným občanom je profesionálny vojak znevýhodnený v dôsledku subordinácie voči jeho veliteľovi³⁵⁾ a obmedzeniu jeho viacerých ústavou garantovaných základných práv a slobôd.³⁶⁾

Z uvedených dôvodov preto vláda vo svojom programovom vyhlásení na roky 2020 – 2024 a jeho následnej revízii z apríla 2021³⁷⁾ v kapitole o obrannej politike a OS SR prijala záväzok zaviesť do aplikačnej praxe v rámci ministerstva obrany a OS SR právny inštitút vojenského ombudsmana s cieľom zvýšiť mieru ochrany základných práv a slobôd profesionálnych vojakov. S ohľadom na existujúce systémové problémy, ktorým OS SR čelia už dlhé roky, a limitované prostriedky, ktoré môžu profesionálni vojaci použiť na ochranu svojich základných práv a slobôd, potom správnosť prijatého záväzku vlády podporujú aj nasledovné dva príklady pozitívnych skúseností zo zahraničia, kde špecializované ombudsmanské inštitúcie pomohli vyriešiť podobné druhy problémov a konfliktných situácií, ktoré trápia aj profesionálnych vojakov na Slovensku.

Ako prvý príklad možno uviesť výsledky inšpekcie estónskeho kancelára spravodlivosti vykonanej na vojenskej základni, kde bol dislokovaný zásobovací prápor estónskych obranných síl. Zo zistení kancelára spravodlivosti vyplynulo, že regrútom slúžiacim pri tejto vojenskej jednotke bolo povolené prijímať návštevy iba v rozsahu jednej hodiny za týždeň. Hoci sa na základe vysvetlení dopytovaných veliteľov zistilo, že existovala možnosť požiadať o predĺženie doby trvania návštev, o tejto možnosti regrúti neboli formálne informovaní. Kancelár spravodlivosti preto vydal odporúčanie, aby boli regrúti jasným spôsobom informovaní o možnosti požiadať o predĺženie času trvania návštev, a aby tiež bol vytvorený procesný postup na podávanie takýchto žiadostí. Okrem toho tiež kancelár spravodlivosti zistil, že miesto, kde regrúti prijímali svoje návštevy sa nachádzalo buď pod holým nebom, alebo v nevykurovaných prístreškoch, čo vzhľadom na pomerne chladné podnebie, v ktorom sa predmetná vojenská základňa nachádzala, najmä v zimných mesiacoch značne znepríjemňovalo priebeh návštev. Kancelár spravodlivosti preto vydal odporúčanie, v ktorom navrhol vyčleniť na prijímanie návštev osobitné vykurované priestory. Vzhľadom na nedostatok vhodných priestorov na danej vojenskej základni velenie práporu prisľúbilo poskytnúť aspoň niekoľko vykurovaných stanov pre prípad nevyhnutnosti.³⁸⁾

Druhým príkladom je vyšetrovanie úradu ombudsmana pre národnú obranu a kanadské ozbrojené sily, ktoré bolo vedené v novembri 2007 vo veci početných sťažností na nedostatky v odbornej starostlivosti o duševné zdravie poskytovanej príslušníkom kanadských ozbrojených

33) § 133 ods. 1 písm. h) zákona č. 281/2015 Z. z.

34) Sťažnosti profesionálnych vojakov vo veciach výkonu štátnej služby vybavujú príslušné služobné úrady (§ 6 ods. 1 a § 133 ods. 1 písm. h) zákona č. 281/2015 Z. z.) a sekcia kontroly ministerstva obrany (čl. 52e ods. 1 Organizačného poriadku Ministerstva obrany Slovenskej republiky č. OOd-37/2012 v znení 1. až 83. dodatku a 85. dodatku s účinnosťou od 1. júla 2022).

35) § 132 ods. 1 zákona č. 281/2015 Z. z. ustanovuje, že služobnou disciplínou sa rozumie aj povinnosť profesionálneho vojaka dodržiavať vojenské rozkazy, nariadenia, príkazy a pokyny veliteľov.

36) § 12 a 13 zákona č. 281/2015 Z. z.

37) Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky... , 2020.

38) BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: Ombuds Institutions for the Armed Forces, 2012, s. 80.

síl slúžiacim na vojenskej základni Petawawa v provincii Ontario, a ktorí boli po roku 2002 často vysielaní na bojové misie do Afganistanu. Ombudsmanovo vyšetovanie sa v konečnom dôsledku zameralo aj na širšie systémové problémy týkajúce sa zdravotnej starostlivosti a súvisiacich sociálnych služieb poskytovaných na vojenskej základni Petawawa príslušníkom kanadských ozbrojených síl a ich rodinám vyrovnávajúcim sa s následkami posttraumatickej stresovej poruchy a inými psychickými problémami súvisiacimi s bojovým nasadením. Výsledkom ombudsmanovho hĺbkového vyšetovania bolo zistenie, že na vojenskej základni Petawawa a v jej okolí nebol príslušníkom kanadských ozbrojených síl a ich rodinám zabezpečený dostatočný prístup k špecializovanej zdravotnej starostlivosti a sociálnym službám, pričom dostupný špecializovaný personál čelil následkom syndrómu vyhorenia kvôli nadmernej pracovnej vyťažnosti a nedostatku finančných a materiálnych zdrojov. Dostupná zdravotná starostlivosť a sociálne služby navyše neboli poskytované dostatočne koordinovane, čo malo vplyv na efektivitu liečebného procesu. Ombudsman preto na základe týchto záverov vydal niekoľko odporúčaní, ktorých účelom bolo najmä zabezpečiť zvýšenie počtu špecializovaného zdravotníckeho personálu na vojenskej základni Petawawa, zlepšenie financovania poskytovanej zdravotnej starostlivosti a sociálnych služieb, a taktiež zlepšenie koordinácie orgánov zodpovedných za poskytovanie zdravotných, sociálnych a pastoračných služieb na národnej a miestnej úrovni.³⁹⁾

V reakcii na správu z ombudsmanovho vyšetovania a jeho odporúčania následne kanadské ministerstvo národnej obrany a kanadské ozbrojené sily vykonali viacero opatrení na nápravu zistených nedostatkov. Spomenúť treba predovšetkým prijatie záväzku navýšiť v dlhodobom horizonte počet špecializovaného zdravotného personálu na vojenskej základni Petawawa na požadovanú úroveň, ďalej prijatie ďalšieho vojenského sociálneho pracovníka a zabezpečenie dodatočných posíl z psychiatrickej kliniky v Ottawe, zriadenie sekretariátu kanadských ozbrojených síl pre rodinné záležitosti za účelom poskytnutia asistencie rodinám príslušníkov kanadských ozbrojených síl pri získaní prístupu k sociálnym službám a dávkam, ako aj pri riešení systémových problémov a komunikácii s verejnými a súkromnými inštitúciami, a nakoniec aj vyčlenenie prostriedkov z verejného rozpočtu pre dofinancovanie systému poskytovania zdravotnej starostlivosti a sociálnych služieb na vojenskej základni Petawawa.

Uvedené príklady z Estónska a Kanady nám v mnohom napovedajú o tom, v akých smeroch môže byť zriadenie špecializovaného vojenského ombudsmana pre potreby profesionálnych vojakov na Slovensku prospešné.

V prvom rade treba poukázať na skutočnosť, že mnohé systémové problémy, ktoré trápia profesionálnych vojakov, dnes nemá kto otvorene pomenovať a efektívne dostávať do povedomia čelných predstaviteľov velenia OS SR a politického vedenia rezortu ministerstva obrany. Profesionálni vojaci ako špecifická záujmová skupina nemajú svojho reprezentanta, ktorého poslaním by bolo hájiť ich základné práva a slobody a priamo tlmočiť ich oprávnené požiadavky kompetentným orgánom velenia a riadenia OS SR. Ochrana ich subjektívnych práv a oprávnených záujmov tak ostáva súkromnou záležitosťou každého jedného profesionálneho vojaka.

V nadväznosti na to potom treba zdôrazniť, že existujúce opravné prostriedky proti rozhodnutiam správnych orgánov, ktorých účelom je zabezpečiť zmenu alebo zrušenie nezákonných

39) BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: Ombuds Institutions for the Armed Forces, 2012, s. 93. Pre viac podrobností pozri: Assessing the State of Mental Health Services... , 2008.

a vecne nesprávnych rozhodnutí ⁴⁰⁾, ako aj ďalšie prostriedky slúžiace k ochrane subjektívnych práv a právom chránených záujmov fyzických osôb a právnických osôb, akými sú napríklad sťažnosti ⁴¹⁾, nie vždy predstavujú vhodný prostriedok na riešenie špecifických problémov vznikajúcich vo vojenskom prostredí, a taktiež nemusia poskytovať takú právnu ochranu, o ktorej poskytnutie sa poškodená osoba usiluje.

Opravnými prostriedkami a sťažnosťami možno napríklad len ťažko dosiahnuť nápravu problémov, ktoré sú dôsledkom nedostatočného financovania alebo nevhodne zvoleného spôsobu manažovania ľudských či materiálnych zdrojov. Uvedené problémy totiž nutne nemusia byť výsledkom nezákonného rozhodnutia vydaného v správnom konaní, ani iného konania alebo nečinnosti veliteľa alebo správneho orgánu, ktoré je v rozpore so zákonom. V takýchto prípadoch ide skôr o situácie, pri ktorých je diskutabilná najmä vecná stránka rozhodnutí prijatých pri velení a riadení OS SR, teda najmä ich účelnosť, hospodárnosť alebo vhodnosť, avšak nie samotná zákonnosť rozhodovacieho procesu. Dané pochybenia sa navyše preukazujú s veľkými ťažkosťami, pričom ak boli spôsobené vydaním rozhodnutia v správnom konaní, ich nápravy sa môže dožadovať iba dotknutý účastník konania, a to výhradne použitím riadneho opravného prostriedku, keďže začať konanie o mimoriadnom opravnom prostriedku alebo preskúmanie rozhodnutia správneho orgánu súdom alebo prokuratúrou je možné len v prípade nezákonných rozhodnutí. ⁴²⁾ Obdobne limitované sú aj výsledky prešetrenia sťažnosti. Ak totiž pri prešetrovaní sťažnosti u orgánu verejnej správy boli zistené nedostatky a na odstránenie týchto nedostatkov a príčin ich vzniku boli prijaté opatrenia, ktoré však určená zodpovedná osoba alebo orgán verejnej správy nesplnia, následkom takéhoto protiprávneho konania môže byť nanajvýš vyvodenie pracovnoprávnej zodpovednosti voči určenej zodpovednej osobe alebo uloženie poriadkovej pokuty orgánu verejnej správy, ktorý si nesplnil svoju povinnosť a maril tým nápravu zistených nedostatkov. ⁴³⁾ To však na odstránenie samotného problému, na ktorý sa sťažnosťou poukazovalo, nemusí mať prakticky žiaden vplyv.

Vhodnou odpoveďou na nedostatky zmienených právnych nástrojov slúžiacich k náprave nezákonných a vecne nesprávnych rozhodnutí správnych orgánov, ako aj problémov existujúcich

40) KOŠIČIAROVÁ, S.: Správny poriadok..., 2004, s. 189-190, 225. Profesorka Soňa Košičiarová konštatuje, že vo vzťahu k preskúmaniu rozhodnutí správnych orgánov slovenské správne právo upravuje postup „*cieľom ktorého je overiť, či rozhodnutia správnych orgánov, pri ktorých vznikli pochybnosti o ich vecnej správnosti a zákonnosti, taký nedostatok skutočne vykazujú, a ak áno, zabezpečiť ním zmenu, prípadne zrušenie vydaného rozhodnutia*“, pričom „*Ak je rozhodnutie nezákonné, t. j. nie je v súlade so zákonom alebo iným právnym predpisom, vyказuje takú vadu, ktorá je dôvodom na jeho zrušenie alebo zmenu. Od nezákonného rozhodnutia však treba v právnej praxi odlišovať rozhodnutia, ktoré právna teória nazýva vecne nesprávnymi rozhodnutiami. (...) Vecne nesprávne rozhodnutie nie je rozhodnutím nezákonným, ale rozhodnutím, ktoré je – z hľadiska správneho orgánu zvolenej zákonnej alternatívy riešenia veci – neefektívne, nehumánne, nekoncepčné, nespravodlivé atď.*“

41) Podľa § 3 ods. 1 zákona č. 9/2010 Z. z. o sťažnostiach sa sťažnosťou rozumie podanie fyzickej osoby alebo právnickej osoby, ktorým sa buď domáha ochrany svojich práv alebo právom chránených záujmov, o ktorých sa domnieva, že boli porušené činnosťou alebo nečinnosťou orgánu verejnej správy, alebo poukazuje na konkrétne nedostatky, najmä na porušenie právnych predpisov, ktorých odstránenie je v pôsobnosti orgánu verejnej správy.

42) KOŠIČIAROVÁ, S.: Správny poriadok..., 2004, s. 190. Profesorka Košičiarová v tomto smere uvádza, že vecne nesprávne rozhodnutie „*nemôže byť zmenené alebo zrušené na podnet správneho orgánu; môže ho z vlastnej vôle napadnúť len účastník konania, ale len dotedy, kým nenadobudne právoplatnosť*“, pričom „*Vecná správnosť rozhodnutia správneho orgánu sa nepreskúmava v rámci správneho súdnictva*“ a „*keď nie je účastník konania spokojný s vecne nesprávnym rozhodnutím, musí sa pokúsiť o jeho nápravu v rámci postupu podľa § 53 až 61 zákona č. 71/1967 Zb.; ak by totiž podal proti takémuto rozhodnutiu žalobu alebo opravný prostriedok na súd, ten by riešil len otázku, či správny orgán použil voľnú úvahu v rámci zákona a či si pre ňu zaobstaral dostatočné podklady.*“ K tomu pozri aj: § 27 ods. 3 zákona č. 162/2015 Z. z. Správny súdny poriadok.

43) § 18 až 24 zákona č. 9/2010 Z. z. o sťažnostiach v znení neskorších predpisov.

v rezorte ministerstva obrany a OS SR, sa javí byť práve kreovanie vojenského ombudsmana, ktorý by si svoje úlohy plnil v súlade s medzinárodne uznávanými štandardmi pre profesionálnu prax ombudsmanských inštitúcií tohto typu. Ako totiž vyplýva z opísaných príkladov z Estónska a Kanady, každá ombudsmanská inštitúcia plní prvoradú úlohu reprezentanta špecifickej záujmovej skupiny príslušníkov ozbrojených síl vo vzťahu k orgánom velenia a riadenia ozbrojených síl tým, že pred týmito inštitúciami vystupuje na ochranu základných práv a slobôd, ako aj právom chránených záujmov svojich mandantov pred ich porušovaním. Keďže na Slovensku inštitúcia s takto špecificky zadaným poslaním chýba, je zrejmé, že vojenský ombudsman má výrazný potenciál zaplniť existujúcu medzeru v našom právnom poriadku, a to o to skôr, že právna pomoc, ktorú má vojenský ombudsman poskytovať svojim mandantom, má mať vo vzťahu k ostatným dostupným prostriedkom ochrany práva subsidiárnu povahu. Vo všeobecnosti totiž platí, že ombudsmanské inštitúcie nemajú nahrádzať správne orgány, prokuratúru či súdy v plnení ich zákonom stanovených úloh. Práve naopak, majú ich dopĺňať poskytovaním ľahko dostupnej a bezplatnej právnej pomoci, ktorej účelom je verejne pomenovať zistené prípady nezákonnosti a manažérskych zlyhaní, a taktiež odporučiť kompetentným štátnym orgánom a inštitúciám najvhodnejší spôsob ich odstránenia a prevencie ich opätovného vzniku. Tým v konečnom dôsledku posmeľia aj ostatných občanov k aktívnemu zapájaniu sa do procesu verejnej kontroly výkonnej moci.⁴⁴⁾ Vojenský ombudsman by potom v tomto duchu predstavoval nielen doplnkový prostriedok ochrany základných práv a slobôd profesionálnych vojakov, ale súčasne by plnil aj úlohu vykonávania demokratickej kontroly orgánov velenia a riadenia OS SR, ktorej výsledky by boli v záujme maximálnej transparentnosti dostupné širokej verejnosti. Obzvlášť pri systémových problémoch je to tlak verejnej mienky opierajúci sa o autoritu ombudsmanových odporúčaní, ktorý nakoniec prinúti zodpovedné štátne orgány a politické vedenie krajiny k ich skutočnému vyriešeniu.

Vedenie rezortu ministerstva obrany vedomé si existujúcich problémov, ktorým OS SR dlhodobo čelia, ako aj limitov dostupných prostriedkov ochrany základných práv a slobôd profesionálnych vojakov, prijalo rozhodnutie, aby sekcia ľudských zdrojov v priebehu mesiacov jún a júl 2020 vykonala sociologický prieskum v radoch aktívne slúžiacich profesionálnych vojakov, vojakov v zálohe a vojakov vo výslužbe „s cieľom získať informácie o subjektívnom vnímaní dodržiavania ľudských práv a chránených záujmov vojenského personálu a miere spokojnosti so súčasným stavom riešenia záležitostí týkajúcich sa oblasti ochrany ľudských práv a chránených záujmov vojenského personálu.“ Sociologickým prieskumom získané informácie mali byť využité v ďalšom procese kreovania vojenského ombudsmana, a to najmä pri definovaní jeho úloh, rozsahu jeho pôsobnosti a právomocí, ako aj okruhu subjektov disponujúcich oprávnením obrátiť sa na vojenského ombudsmana so žiadosťou o poskytnutie právnej ochrany.

Sociologický prieskum sa uskutočnil v termíne 25. júna – 12. júla 2020 na vzorke 698 respondentov spomedzi predstaviteľov všetkých troch cieľových skupín (profesionálni vojaci, vojaci v zálohe, vojaci vo výslužbe) a hodnostných zborov (mužstvo, poddôstojníci, dôstojníci). Napriek tomu, že vzorka nebola projektovaná ako reprezentatívna, poskytla cenné informácie o stave smerovania názorov dopytovaných respondentov na skúmanú problematiku.⁴⁵⁾ Spomedzi získaných informácií možno za najdôležitejšie považovať nasledovné údaje:

- 18,3 % respondentov uviedlo, že ľudské práva v OS SR nie sú dodržiavané;
- 47,1 % respondentov uviedlo, že nie je dodržiavané ich právo na naturálne náležitosti výkonu štátnej služby;

44) BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: Ombuds Institutions for the Armed Forces, 2012, s. 24-26.

45) ČERNÁKOVÁ, D. a kol.: Výsledky prieskumu..., 2020, s. 3.

- 49,7 % respondentov uviedlo, že nie je dodržiavané ich právo na vytvorenie podmienok nevyhnutných na riadny výkon štátnej služby;
- 35,1 % respondentov uviedlo, že povinnosť vykonávať štátnu službu v mieste a vo funkcii podľa potrieb služobného úradu vníma ako neopodstatnenú;
- 41,5 % respondentov uviedlo, že obmedzenie petičného práva vo vzťahu k profesionálnym vojakom vníma ako neopodstatnené;
- 56,2 % respondentov uviedlo, že zákaz združovať sa v odborových organizáciách vo vzťahu k profesionálnym vojakom vníma ako neopodstatnené;
- 34,7 % respondentov uviedlo, že malo osobnú skúsenosť s diskrimináciou počas výkonu štátnej služby;
- 26,9 % respondentov uviedlo, že hoci nemá osobnú skúsenosť s diskrimináciou, vie o jej výskyte v rámci OS SR;
- 33,1 % respondentov uviedlo, že počas výkonu štátnej služby boli porušené ich ľudské práva;
- iba 18,2 % respondentov uviedlo, že v prípade porušenia ich práv sa obrátili na niektorú z organizačných zložiek OS SR alebo ministerstva obrany, prípadne iné inštitúcie poskytujúce ochranu ich práv;
- až 39,7 % respondentov uviedlo, že v prípade porušenia ich práv vôbec nevyhľadalo pomoc u relevantných orgánov či inštitúcií poskytujúcich ochranu ich práv.⁴⁶⁾

Hoci sa vo všeobecnosti ukázalo, že iba relatívne malá časť respondentov si myslí, že ich ľudské práva sú (resp. boli) pri výkone štátnej služby v OS SR priamo porušované, tak pri posudzovaní reálnych podmienok výkonu štátnej služby, obmedzení niektorých základných práv a slobôd vo vzťahu k profesionálnym vojakom a výskytu fenoménu diskriminácie v prostredí OS SR sa relatívne veľká časť respondentov vyjadrila kriticky voči existujúcemu stavu. Za alarmujúce možno tiež považovať údaje, ktoré poukazujú na nízku dôveru profesionálnych vojakov v mechanizmy, ktoré v rámci OS SR a ministerstva obrany slúžia k ochrane ich základných práv a slobôd, ako aj právom chránených záujmov.

Vo všeobecnosti teda možno konštatovať, že výsledky predmetného sociologického prieskumu potvrdzujú správnosť predpokladov, podľa ktorých by zavedenie právneho inštitútu vojenského ombudsmana do aplikačnej praxe v rámci rezortu ministerstva obrany a OS SR mohlo prispieť nielen k zvýšeniu úrovne právnej ochrany poskytovanej profesionálnym vojakom, ale aj k zvýšeniu celkovej dôvery profesionálnych vojakov k orgánom velenia a riadenia OS SR. Na Slovensku však v porovnaní s inými krajinami, kde majú ombudsmanské inštitúcie tohto typu dlhšiu tradíciu, nemáme s podobnými metódami riešenia problémov žiadne predchádzajúce skúsenosti. S prihliadnutím na potreby slovenských profesionálnych vojakov a rôzne modely ombudsmanských inštitúcií odrážajúce vojenské tradície a právnu kultúru krajín, v ktorých pôsobia, bolo potrebné vyriešiť dve základné otázky, a to akým spôsobom bude právny inštitút vojenského ombudsmana zavedený do slovenského právneho poriadku a aký model ombudsmanskej inštitúcie bude pre rezort ministerstva obrany a OS SR najvhodnejší.

46) ČERNÁKOVÁ, D. a kol.: Výsledky prieskumu..., 2020, s. 5-11.

3 NÁVRH NA ZAVEDENIE VOJENSKÉHO OMBUDSMANA DO APLIKAČNEJ PRAXE Z DIELNE MINISTERSTVA OBRANY

Vzhľadom na povahu problémov, ktoré boli identifikované sociologickým prieskumom, a ktoré sa týkajú predovšetkým aktívne slúžiacich profesionálnych vojakov, ako aj naznačené nedostatky v existujúcom systéme ochrany ľudských práv tejto záujmovej skupiny osôb, bola ako prostriedok na realizáciu zámeru zavedenia vojenského ombudsmana do aplikačnej praxe zvolená novela zákona č. 281/2015 Z. z. Vo svojej podstate išlo o prirodzenú voľbu, keďže viaceré zamýšľané reformy týkajúce sa služobného pomeru profesionálnych vojakov a podmienok výkonu štátnej služby profesionálnych vojakov, ktoré sa súčasná vláda vo svojom programovom vyhlásení zaviazala uskutočniť, bolo možné realizovať jedine novelizáciou zákona č. 281/2015 Z. z., ktorý podrobne upravuje štátnu službu profesionálnych vojakov, právne vzťahy súvisiace so vznikom, zmenou a skončením služobného pomeru profesionálnych vojakov, ako aj subjektívne práva profesionálnych vojakov, rozsah ich obmedzenia a prostriedky ich ochrany. Zakotvenie nového právneho inštitútu v zákone mu navyše poskytuje oveľa väčšiu stabilitu, trvácnosť a ochranu pred zrušením, než keby bol do praxe zavedený prostredníctvom vykonávacieho predpisu alebo interného predpisu, ktoré je možné meniť oveľa jednoduchšie ako zákon.⁴⁷⁾

Sekcia ľudských zdrojov spolu s ďalšími vecne príslušnými organizačnými zložkami ministerstva obrany v rozmedzí rokov 2020 až 2022 spracovala návrh novely zákona č. 281/2015 Z. z., ktorý predvída začlenenie právneho inštitútu vojenského ombudsmana do prvej časti tohto zákona za ustanovenie § 4 upravujúce zákaz diskriminácie. Cieľom zaradenia právnej úpravy vojenského ombudsmana hneď na začiatok zákona č. 281/2015 Z. z. k ďalšiemu právnomu inštitútu, ktorého účelom je ochrana občanov uchádzajúcich sa o vstup do štátnej služby v OS SR a aktívne slúžiacich profesionálnych vojakov pred porušovaním zásady rovnakého zaobchádzania, je zreteľne vyjadriť postoj zákonodarcu, že vytváranie primeraných a dôstojných podmienok pre výkon štátnej služby a zabezpečenie efektívnej ochrany základných práv a slobôd profesionálnych vojakov je prvoradým zámerom a súčasne aj záväzkom štátu. Návrh novely zákona č. 281/2015 Z. z. bol ako celok predmetom medzirezortného pripomienkového konania č. LP/2022/177 od 4. do 26. apríla 2022⁴⁸⁾, pričom po uskutočnení rozporových konaní a následnom prerokovaní daného materiálu Legislatívnou radou vlády Slovenskej republiky 12. júla 2022 sa v dohľadnej dobe očakáva jeho predloženie na rokovanie vlády a po jeho prípadnom schválení vládou na rokovanie Národnej rady Slovenskej republiky. Vzhľadom na možnosť ďalších zmien normatívneho textu v priebehu nasledujúcich štádií legislatívneho procesu však pri ďalšom opise navrhovanej podoby právneho inštitútu vojenského ombudsmana budeme vychádzať zo znenia vlastného materiálu a dôvodovej správy, ktoré bolo predmetom medzirezortného pripomienkového konania.

Každá verejná inštitúcia funguje na základe súboru určitých pravidiel a princípov, ktoré vyjadrujú jej účel a definujú jej postavenie a mantinely jej pôsobenia. Rovnako tomu musí byť aj v prípade vojenského ombudsmana, ktorého verejná funkcia by mala byť vystavaná na princípoch zaisťujúcich adresnú a efektívnu ochranu základných práv a slobôd záujmovej skupiny profesionálnych vojakov, a taktiež definujúcich vzťah vojenského ombudsmana k orgánom velenia a riadenia

47) Prax v jednotlivých krajinách sveta preukazuje, že štandardnými prostriedkami kreácie ombudsmanských inštitúcií s pôsobnosťou vzťahujúcou sa na ozbrojené sily sú buď špecifické druhy legislatívy (najčastejšie však zákon) alebo novela ústavy, resp. dodatok k ústave. Pre viac podrobností pozri: BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: Ombuds Institutions for the Armed Forces, 2012, s. 18-20.

48) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022.

OS SR, vo vzťahu ku ktorým má vykonávať svoju pôsobnosť a právomoci. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že návrh novely zákona č. 281/2015 Z. z. buduje vojenského ombudsmana na štyroch kľúčových princípoch, ktorými sú:

- princíp integrácie;
- princíp reprezentácie;
- princíp špecializácie;
- princíp transparentnosti a publicity.

3.1 Princíp integrácie

Princíp integrácie vyjadruje vzťah vojenského ombudsmana k orgánom riadenia ozbrojených síl, ktorý bude založený na spomínanom modeli exekutívneho ombudsmana predvídajúcim začlenenie vojenského ombudsmana do organizačnej štruktúry ministerstva obrany a jeho krečnú závislosť na ministrovi obrany Slovenskej republiky (ďalej len „minister obrany“). Vojenský ombudsman bude mať postavenie štátneho zamestnanca vykonávajúceho svoju funkciu v štátnozamestnaneckom pomere podľa § 7 ods. 1 zákona č. 55/2017 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon o štátnej službe“) v rámci ministerstva obrany. Z tohto titulu vojenský ombudsman bude za výkon svojej funkcie a plnenie zákonom ustanovených úloh zodpovedný priamo ministrovi obrany. Prejavom tejto zodpovednosti bude najmä povinnosť vojenského ombudsmana predkladať ministrovi obrany každoročne do 31. marca správu o činnosti za predchádzajúci rok, v ktorej uvedie svoje poznatky o dodržiavaní základných práv a slobôd profesionálnych vojakov zo strany subjektov, na ktoré sa bude vzťahovať jeho pôsobnosť, ako aj návrhy a odporúčania na nápravu zistených nedostatkov.⁴⁹⁾ Vzhľadom na jeho integráciu do organizačnej štruktúry ministerstva obrany a plnenie úloh ústredného orgánu štátnej správy na úseku výkonu vnútornej kontroly, ktoré vyplývajú z osobitných predpisov⁵⁰⁾, bude teda výkon funkcie vojenského ombudsmana možné chápať ako činnosť, ktorá zahŕňa kontrolu a dozor nad dodržiavaním zákonnosti pri konaní a rozhodovaní subjektov, na ktoré sa bude vzťahovať pôsobnosť vojenského ombudsmana.⁵¹⁾ A to plne korešponduje so zvoleným modelom exekutívneho ombudsmana predurčeného na výkon internej kontroly výkonnej moci.⁵²⁾

Pri nastavovaní vzťahu medzi vojenským ombudsmanom a orgánmi riadenia OS SR boli vzaté do úvahy zahraničné skúsenosti s troma najčastejšie sa vyskytujúcimi modelmi ombudsmanských inštitúcií s pôsobnosťou vzťahujúcou sa na ozbrojené sily, ktorými sú:

- **model ombudsmanskej inštitúcie integrovanej do ozbrojených síl** – najčastejším príkladom takejto inštitúcie sú verejní funkcionári označovaní ako „generálni inšpektori ozbrojených síl“, ktorými sú spravidla (avšak nie výhradne) príslušníci ozbrojených síl začlenení do štruktúr najvyššieho velenia ozbrojených síl, v dôsledku čoho generálni inšpektori podávajú správy o činnosti svojim nadriadeným dôstojníkom a taktiež od nich prijímajú pokyny a usmernenia;
 - **výhodou** tohto modelu je ľahká dostupnosť právnej ochrany, dostatočná expertíza vo vojenských záležitostiach a vysoká miera vnímavosti generálneho inšpektora voči

49) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 2-3.

50) Napr. § 12 ods. 1 zákona č. 575/2001 Z. z. a tiež § 5 ods. 1 a ods. 2 písm. c) zákona č. 281/2015 Z. z.

51) LP/2022/177 : Dôvodová správa - osobitná časť, 2022, s. 2-3.

52) K tomu pozri: pozn. č. 6 až 8.

špecifickým problémom príslušníkov ozbrojených síl, keďže sám generálny inšpektor je v drvivej väčšine prípadov príslušníkom ozbrojených síl;

- **nevýhodou** tohto modelu je predovšetkým nedostatok inštitucionálnej nezávislosti generálnych inšpektorov od štruktúr velenia ozbrojených síl, v dôsledku čoho nemožno vylúčiť priame či nepriame zásahy velenia ozbrojených síl do prebiehajúceho prešetrovania podozrení z porušovania základných práv a slobôd;
- **model špecializovanej a inštitucionálne nezávislej civilnej ombudsmanskej inštitúcie** – najčastejšie ide o civilné inštitúcie či verejných funkcionárov stojacich mimo organizačnú štruktúru ozbrojených síl, ktorí sa špecializujú výhradne na riešenie podnetov a sťažností príslušníkov ozbrojených síl a riešenie problémov v rámci ozbrojených síl, pričom svoje úlohy si plnia popri civilnom ombudsmanovi so všeobecnou pôsobnosťou vzťahujúcou sa na všetkých občanov daného štátu, s ktorým majú jasne rozhraničené kompetencie v záujme predídania nežiaducich kompetenčných konfliktov;
 - **výhodou** tohto modelu je vytvorenie podmienok pre ľahko dostupnú, transparentnú a nezávislú demokratickú kontrolu ozbrojených síl, ktorá v očiach cieľovej záujmovej skupiny príslušníkov ozbrojených síl i širokej verejnosti vďaka publikovaniu podrobných správ o činnosti ombudsmanskej inštitúcie požíva vysokú mieru dôvery;
 - **nevýhodou** tohto modelu je značná finančná náročnosť zriadenia samostatnej ombudsmanskej inštitúcie, a to obzvlášť v prípade štátov s malými ozbrojenými silami, v prostredí ktorých možno očakávať len malý počet sťažností či podnetov od ich príslušníkov;
- **model civilného ombudsmana so všeobecnou pôsobnosťou** – v mnohých krajinách sveta zodpovedá za výkon demokratickej kontroly ozbrojených síl a ochranu základných práv a slobôd príslušníkov ozbrojených síl iba civilný ombudsman v rámci napĺňania široko a všeobecne definovaného mandátu verejnej kontroly orgánov výkonnej moci a ochrany ľudských práv občanov;
 - **výhodou** tohto modelu je najmä zakotvenie ombudsmanských inštitúcií priamo v ústave štátu, ktoré jednak poskytuje patričnú autoritu úradujúcemu ombudsmanovi a ním vydávaným odporúčaniam na odstránenie nedostatkov zistených kontrolnou činnosťou, a jednak zaručuje rovnakú dostupnosť a kvalitu ochrany základných práv a slobôd pre bežných občanov i príslušníkov ozbrojených síl;
 - **nevýhodou** tohto modelu je najmä nedostatok znalostí špecifik vojenského prostredia a problémov trápiacich príslušníkov ozbrojených síl a preťaženosť týchto ombudsmanských inštitúcií riešením „nevojenských“ sťažností a podnetov, v dôsledku čoho ostáva menej priestoru pri riešení sťažností a podnetov príslušníkov ozbrojených síl.⁵³⁾

V snahe reflektovať na potreby a očakávania profesionálnych vojakov, vyplývajúce z uskutočneného sociologického prieskumu, ako aj zohľadniť absenciu predchádzajúcej skúsenosti s fungovaním špecializovaných ombudsmanských inštitúcií v prostredí OS SR, sa tvorcovia novely zákona č. 281/2015 Z. z. rozhodli vybudovať právny inštitút vojenského ombudsmana na základoch modelu exekutívneho ombudsmana, ktorý by však v sebe kombinoval aj výhody modelu ombudsmanskej inštitúcie integrovanej do ozbrojených síl a modelu špecializovanej a inštitucionálne nezávislej civilnej ombudsmanskej inštitúcie.

53) BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: Ombuds Institutions for the Armed Forces, 2012, s. 30-33.

Cieľom integrácie vojenského ombudsmana do organizačnej štruktúry ministerstva obrany je predovšetkým garantovať, že funkciu vojenského ombudsmana bude vykonávať kvalifikovaná osoba, ktorá bude dobre poznať špecifiká prostredia OS SR a ktorá tak bude rozumieť potrebám profesionálnych vojakov. Za týmto účelom bude funkcia vojenského ombudsmana obsadzovaná štandardným výberovým konaním v súlade s postupmi ustanovenými zákonom o štátnej službe, ktorého účelom bude preveriť všeobecné a odborné vedomosti, schopnosti a osobnostné vlastnosti uchádzača o funkciu vojenského ombudsmana⁵⁴⁾, ako aj splnenie ustanovených kritérií občianstva Slovenskej republiky, vysokoškolského vzdelania druhého stupňa a najmenej desaťročnej odbornej praxe.⁵⁵⁾ Voľbu modelu exekutívneho ombudsmana tiež odôvodňuje relatívne malá veľkosť profesionálnych OS SR, pri ktorej v rámci procesu zriaďovania vojenského ombudsmana možno len ťažko odhadnúť jeho reálnu vyťaženosť. Z hľadiska financovania ombudsmanskej inštitúcie tohto typu sa preto javí ako efektívnejšie kreovať vojenského ombudsmana v rámci organizačnej štruktúry ministerstva obrany, než zriaďovať ho ako samostatnú inštitúciu stojacu mimo ministerstva obrany a OS SR.

Je však pravdou, že modelu exekutívneho ombudsmana chýba inštitucionálna nezávislosť⁵⁶⁾, ktorá je vo všeobecnosti vnímaná ako kľúčové kritérium pre zabezpečenie nestranného a objektívneho výkonu funkcie akejkoľvek ombudsmanskej inštitúcie a pre vyhnutie sa vzniku nežiaducich kompetenčných konfliktov.⁵⁷⁾ S cieľom vyvážiť nedostatok inštitucionálnej nezávislosti vojenského ombudsmana, ktorý vyplýva zo zodpovednostných vzťahov medzi vojenským ombudsmanom a ministrom obrany, boli do návrhu novely zákona č. 281/2015 Z. z. zahrnuté viaceré garancie posilnenia funkčnej nezávislosti vojenského ombudsmana. Tie možno vidieť najmä v jeho oprávnení slobodne rozhodovať o tom, ktoré podania profesionálnych vojakov a vlastné zistenia o podozreniach z porušenia základných práv a slobôd profesionálnych vojakov bude prešetrovať, o poradi jednotlivých prešetrovaných prípadov a taktiež o spôsobe, akým bude vlastné prešetrovanie uskutočňovať. Nežiaducim zásahom ministra obrany do činnosti vojenského ombudsmana vykonávaným z titulu postavenia nadriadeného štátneho zamestnanca sa má zamedziť tým, že:

- pri prešetrovaní podozrení z porušovania základných práv a slobôd profesionálnych vojakov bude vojenský ombudsman viazaný iba Ústavou Slovenskej republiky, zákonmi a ostatnými všeobecne záväznými právnymi predpismi,
- pri svojej činnosti bude vojenský ombudsman povinný zohľadňovať aj medzinárodne uznávané štandardy pre profesionálnu prax vojenských ombudsmanov⁵⁸⁾

54) § 40 a nasl. zákona č. 281/2015 Z. z.

55) Uvedené kritériá vyplývajú z navrhovaného znenia § 4b ods. 2 zákona č. 281/2015 Z. z. K tomu pozri: LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 2. Prioritou ministerstva obrany by v tomto smere malo byť, aby bola na funkciu vojenského ombudsmana vybraná osoba, ktorá bude vedieť preukázať najmenej desaťročnú odbornú prax z oblasti bezpečnosti a obrany štátu.

56) Klasickým príkladom sú exekutívni ombudsmani, ktorí boli od 70. rokov 20. storočia zriaďovaní v Spojených štátoch amerických na úrovni mestskej samosprávy ako doplnkový mechanizmus na riešenie sťažností občanov. Najčastejšie išlo o zamestnancov mesta ustanovovaných do funkcie priamo štatutárom mesta (resp. v niektorých prípadoch mestskou radou), ktorému sa zodpovedali za výkon svojej funkcie a ktorého pokynmi a usmerneniami sa museli riadiť. Pre viac podrobností pozri: MOHAPATRA, M. K.: „Executive ombudsman in an American city...“, 1978. s. 25-27.

57) BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: *Ombuds Institutions for the Armed Forces*, 2012, s. 40-41.

58) Pre demonštratívny výpočet najdôležitejších dokumentov obsahujúcich medzinárodne uznávané štandardy pre profesionálnu prax ombudsmanských inštitúcií pozri napríklad: BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: *Ombuds Institutions for the Armed Forces*, 2012, s. 19.

- vojenského ombudsmana nemožno poverovať činnosťami, ktoré nesúvisia s ochranou základných práv a slobôd profesionálnych vojakov alebo ktoré sú v rozpore s nezávislosťou plnenia jeho úloh.⁵⁹⁾

Vzniku prípadného konfliktu záujmov v dôsledku existencie vzťahu vojenského ombudsmana k prešetrovanej veci, dotknutému profesionálnemu vojakovi alebo osobám zúčastneným na prešetrovaní podozrení z porušenia základných práv a slobôd sa má zamedziť zakotvením možnosti vylúčenia vojenského ombudsmana z procesu prešetrovania kvôli existencii odôvodnených pochybností o jeho nepredpojatosti. V prípade vylúčenia vojenského ombudsmana z dôvodu jeho predpojatosti bude mať následne minister obrany povinnosť prijať opatrenia na riadne ukončenie začatého prešetrovania. Výsledkom uplatnenia uvedených pravidiel má byť vytvorenie podmienok pre nerušený, nestranný a objektívny výkon funkcie vojenského ombudsmana aj napriek tomu, že v otázkach štátnozamestnaneckého pomeru ostane minister obrany vo vzťahu k vojenskému ombudsmanovi v postavení nadriadeného štátneho zamestnanca.

3.2 Princíp reprezentácie

Zo sociologického výskumu uskutočneného sekciou ľudských zdrojov ministerstva obrany vyplynulo, že najviac problémov, ktorým OS SR dlhodobo čelia, sa dotýka aktívne slúžiacich profesionálnych vojakov. Princíp reprezentácie má preto vyjadrovať poslanie vojenského ombudsmana pôsobiť ako reprezentant a aktívny zástanca úzko profilovanej záujmovej skupiny aktívne slúžiacich profesionálnych vojakov, ktorý chráni ich základné práva a slobody vo veciach výkonu štátnej služby pred ich porušovaním zo strany orgánov velenia a riadenia OS SR.

Ochranu základných práv a slobôd profesionálnych vojakov bude vojenský ombudsman zabezpečovať prešetrovaním podozrení z ich porušenia, ktoré bude môcť zahájiť tak na základe podnetu profesionálneho vojaka, ako aj z vlastnej iniciatívy. Na vojenského ombudsmana sa tak bude môcť obrátiť každý profesionálny vojak, ktorý sa bude domnievať, že konaním, rozhodovaním alebo nečinnosťou niektorého zo subjektov, na ktoré sa bude vzťahovať pôsobnosť vojenského ombudsmana, došlo k protiprávnemu porušeniu jeho základných práv a slobôd. V snahe poskytnúť profesionálnym vojakom adekvátnu právnu ochranu pred nezákonným prepustením má byť právo obrátiť sa na vojenského ombudsmana so svojim podnetom poskytnuté aj občanom, ktorých služobný pomer sa skončil na základe prepustenia z niektorého dôvodu uvedeného v § 94 ods. 6 zákona č. 281/2015 Z. z., pričom podnet bude potrebné podať v lehote do šiestich mesiacov odo dňa doručenia personálneho rozkazu o prepustení zo služobného pomeru. Ak podnet profesionálneho vojaka bude spĺňať všetky zákonom ustanovené podmienky, vojenský ombudsman bude povinný ho prešetriť v zákonom stanovenej lehote.⁶⁰⁾ Naproti tomu ak sa vojenský ombudsman pri výkone svojej funkcie dozvie o podozreniach z porušenia základných práv a slobôd profesionálnych vojakov⁶¹⁾, po preskúmaní ktorých dospeje k záveru, že pri konaní, rozhodovaní alebo nečinnosti niektorého zo subjektov, na ktoré sa bude vzťahovať jeho pôsobnosť, boli porušené

59) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 2-3. Navrhované znenie § 4b ods. 3, 4, 5 a § 4c ods. 1 zákona č. 281/2015 Z. z.

60) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 4 a 6. Navrhované znenie § 4c ods. 2, § 4d ods. 2 a § 4f ods. 1 zákona č. 281/2015 Z. z.

61) Medzinárodná prax ukazuje, že ide najčastejšie o prípady, keď sa vojenský ombudsman alebo jemu podobná ombudsmanská inštitúcia o relevantných skutočnostiach dozvie z médií, od rodinných príslušníkov alebo priateľov dotknutého príslušníka ozbrojených síl, či od poslancov národných alebo miestnych zastupiteľských orgánov, ktorí majú na prešetrení podozrení z porušenia základných práv a slobôd príslušníka ozbrojených síl záujem. BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: Ombuds Institutions for the Armed Forces, 2012, s. 90.

základné práva a slobody profesionálneho vojaka v rozpore s právnym poriadkom alebo princípmi demokratického a právneho štátu, bude môcť tieto podozrenia riadne prešetriť z vlastnej iniciatívy za primeraného použitia postupov určených na prešetrovanie podnetov profesionálnych vojakov.⁶²⁾ Prešetrovanie začaté z vlastnej iniciatívy vojenského ombudsmana je teda prejavom diskrečnej právomoci (t. j. voľnej úvahy) vojenského ombudsmana, v dôsledku čoho na použitie takéhoto procesného postupu nie je právny nárok.

Vo vzťahu k ostatným prostriedkom ochrany subjektívnych práv má mať právna ochrana poskytovaná vojenským ombudsmanom subsidiárnu povahu, a to v záujme predídenia vzniku kompetenčných konfliktov s inými orgánmi verejnej moci a orgánmi ochrany práva. V praxi to bude znamenať, že vojenský ombudsman nebude zasahovať do prebiehajúcich prvostupňových správnych konaní alebo konaní pred súdom, a taktiež nebude plniť úlohu odvolacieho orgánu v správnom konaní alebo v konaní pred súdom, orgánu zabezpečujúceho ochranu ústavnosti, kontrolného orgánu alebo orgánu vybavujúceho sťažnosti, petície alebo iné podnety, ktorými sa poukazuje na nedostatky v činnosti orgánov verejnej správy alebo iných orgánov verejnej moci alebo na iné formy protiprávnej činnosti.⁶³⁾ V prípade, že sa profesionálny vojak na vojenského ombudsmana obráti s podnetom, ktorý spĺňa vyššie uvedenú charakteristiku, vojenský ombudsman nebude oprávnený takýto podnet prešetriť a bude ho musieť odložiť.⁶⁴⁾ Prejavom subsidiárnej povahy právnej ochrany poskytovanej vojenským ombudsmanom sú potom aj podmienky, ktoré bude potrebné splniť na podanie podnetu. Ak sa profesionálny vojak bude domnievať, že jeho základné práva a slobody boli porušené vydaním nezákonného rozhodnutia, s podnetom sa bude môcť na vojenského ombudsmana obrátiť až po nadobudnutí právoplatnosti takéhoto rozhodnutia.⁶⁵⁾ Podobne ak sa profesionálny vojak bude domnievať, že jeho základné práva a slobody boli porušené tým, že jeho veliteľ buď vydal nezákonný vojenský rozkaz, nariadenie, príkaz alebo pokyn na vykonávanie štátnej služby alebo v súvislosti s jej výkonom, alebo v rozpore s právnym poriadkom alebo princípmi demokratického a právneho štátu ostal nečinný, s podnetom sa bude môcť na vojenského ombudsmana obrátiť až potom, čo sa nápravy protiprávneho stavu neúspešne domáhal u svojho veliteľa v rámci služobného postupu alebo podaním sťažnosti služobnému úradu vo veciach výkonu štátnej služby alebo v súvislosti s porušením zásady rovnakého zaobchádzania.⁶⁶⁾

Špecifickou stránkou poslania vojenského ombudsmana bude ochrana základných práv a slobôd profesionálnych vojakov vo veciach výkonu štátnej služby pred ich porušovaním takou činnosťou orgánov velenia a riadenia OS SR, ktorá síce formálne bude v súlade so zásadou zákonnosti⁶⁷⁾, no vzhľadom na jej obsahovú nekonceptnosť, neefektívnosť, nehospodárnosť, nehumánnosť či nespravodlivosť bude mať natoľko negatívny vplyv na podmienky výkonu štátnej služby, že jej následkom bude porušenie základných práv a slobôd profesionálnych vojakov. V praxi môže ísť najmä o prípady výskytu rôznych foriem šikanovania na pracovisku, diskriminácie, negatívnych následkov nevhodných podmienok na výkon štátnej služby, na zdravotný stav profesionálneho vojaka alebo nevhodného manažmentu finančných a ľudských zdrojov.⁶⁸⁾ Vojenský ombudsman v takýchto prípadoch nebude môcť profesionálnym vojacom poskytnúť pomoc v podobe opatrení, ktoré majú za cieľ nápravu nezákonnosti, akým je napríklad postúpenie veci na vybavenie

62) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 3-4. Navrhované znenie § 4c ods. 6 zákona č. 281/2015 Z. z.

63) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 3. Navrhované znenie § 4c ods. 5 zákona č. 281/2015 Z. z.

64) Podrobnosti o podmienkach odloženia podnetu § 4d ods. 3. Pozri: LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 4.

65) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 3. Navrhované znenie § 4c ods. 3 zákona č. 281/2015 Z. z.

66) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 3. Navrhované znenie § 4c ods.4 zákona č. 281/2015 Z. z.

67) § 3 ods. 1 zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení zákona č. 527/2003 Z. z.

68) Pre viac podrobností o povahe podnetov a sťažností tohto typu pozri: BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: Ombuds Institutions for the Armed Forces, 2012, s. 75-80.

príslušnému prokurátorovi, ktorý dohliada nad dodržiavaním zákonnosti. Úlohou vojenského ombudsmana pri prešetrovaní uvedeného druhu podozrení z porušenia základných práv a slobôd profesionálnych vojakov preto bude suplovať vo vzťahu k orgánom velenia a riadenia OS SR, a obzvlášť vo vzťahu k ministrovi obrany, dnes neexistujúce odborové organizácie profesionálnych vojakov. Hájenie subjektívnych práv a právom chránených záujmov vzťahujúcich sa na pracovné podmienky je totiž základnou úlohou odborových organizácií, ktorých zakladanie však profesionálnym vojakom slovenský právny poriadok nedovoľuje.⁶⁹⁾

3.3 Princíp špecializácie

S ohľadom na špecifické poslanie vojenského ombudsmana princíp špecializácie definuje jeho pôsobnosť a právomoc.

Pojem pôsobnosť možno v kontexte slovenského správneho práva zjednodušene definovať ako právom stanovený okruh záležitostí, ktoré orgán štátnej správy prejednáva a rozhoduje o nich, pričom pôsobnosť orgánov štátnej správy možno diferencovať na územnú, vecnú, časovú a osobnú pôsobnosť.⁷⁰⁾ Vojenský ombudsman nebude mať postavenie orgánu štátnej správy⁷¹⁾, no ako osobitný druh kontrolného orgánu ochrany práva⁷²⁾ bude mať obdobným spôsobom, ako je to v prípade orgánov štátnej správy, vymedzený okruh pre vojenské prostredie špecifických záležitostí, ktoré bude prešetrovať a ku ktorým sa bude vyjadrovať vo svojich odporúčaniach a správach o činnosti. Pôsobnosť vojenského ombudsmana je v návrhu novely zákona č. 281/2015 Z. z. definovaná z vecného a osobného hľadiska.

Po vecnej stránke bude vojenský ombudsman vo všeobecnosti vykonávať činnosti vo veciach ochrany základných práv a slobôd profesionálnych vojakov pred ich porušovaním pri konaní, rozhodovaní alebo nečinnosti niektorého zo subjektov, na ktoré sa bude vzťahovať jeho pôsobnosť a ktoré v mene štátu konajú a rozhodujú vo veciach týkajúcich sa služobného pomeru profesionálneho vojaka podľa zákona č. 281/2015 Z. z. a v právnych vzťahoch súvisiacich so štátnou službou profesionálneho vojaka podľa zákona č. 124/1992 Zb. o Vojenskej polícii v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 124/1992 Zb.“) a zákona č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 328/2002 Z. z.“).⁷³⁾ Pojmy „konanie“, „rozhodovanie“ alebo „nečinnosť“, ktoré označujú príčinu porušenia základných práv a slobôd profesionálnych vojakov, sú pritom kľúčovými atribútmi vymedzujúcimi špeciálnu vecnú pôsobnosť vojenského ombudsmana, ktorá ho bude odlišovať od verejného ochrancu práv disponujúceho všeobecnou vecnou pôsobnosťou.

69) § 12 ods. 4 zákona č. 281/2015 Z. z.

70) VRABKO, M. a kol.: Správne právo hmotné, 2012, s. 116-117.

71) Od orgánov štátnej správy sa vojenský ombudsman líši najmä tým, že jeho činnosť nemá výkonný a nariadovací charakter, vojenský ombudsman nemá k dispozícii prostriedky štátnomocenského donútenia, ktoré by boli priamo upravené a limitované administratívno-právnymi normami a činnosť vojenského ombudsmana z podstaty jeho funkcie a ním plnených úloh nie je a ani nesmie byť ovplyvňovaná charakterom uplatňovanej štátnej politiky a jej stanovenými koncepciami a cieľmi. K vymedzeniu charakteristických znakov orgánu štátnej správy pozri: VRABKO, M. a kol.: Správne právo hmotné, 2012, s. 113-114.

72) Vojenského ombudsmana vzhľadom na jeho postavenie exekutívneho ombudsmana nemožno považovať za štandardný kontrolný orgán ochrany práva, akým je inštitucionálne nezávislý verejný ochranca práv kreovaný Národnou radou Slovenskej republiky. Keďže však jeho primárnym poslaním je ochrana základných práv a slobôd profesionálnych vojakov, stále ho možno klasifikovať ako orgán ochrany práva svojho druhu (sui generis). Ku klasifikácii orgánov ochrany práva pozri: SVÁK, J. - CIBULKA, L.: Ústavné právo Slovenskej republiky, 2006, s. 439-441; POSLUCH, M. - CIBULKA, L.: Štátne právo Slovenskej republiky, 2009, s. 114-116.

73) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 1-2. Navrhované znenie § 4a ods. 1 zákona č. 281/2015 Z. z.

Pod pojmom „konanie“ treba rozumieť predovšetkým:

- šikanózný výkon veliteľských právomocí, ktorého hlavnou alebo aspoň prevažujúcou motiváciou je úmysel veliteľa poškodiť alebo znevýhodniť profesionálneho vojaka ⁷⁴⁾, pričom čo svojou povahou sa tento druh konania kryje s formou šikanovania na pracovisku, označovanou ako bossing ⁷⁵⁾;
- zanedbanie alebo opomenutie plnenia povinnosti veliteľa viesť podriadených profesionálnych vojakov k dodržiavaniu základných povinností a služobnej disciplíny, vyvodzovať dôsledky z neplnenia základných povinností a z porušovania služobnej disciplíny a vykonávať disciplinárnu právomoc podľa zákona č. 281/2015 Z. z. ⁷⁶⁾ v prípadoch šikanovania profesionálneho vojaka zo strany jeho kolegov (tzv. mobbing ⁷⁷⁾ alebo šikanovania veliteľa zo strany jemu podriadených profesionálnych vojakov (tzv. staffing ⁷⁸⁾, ak boli takéto prípady šikanovania zodpovednému veliteľovi riadne ohlásené alebo ak o nich veliteľ vzhľadom na svoje zákonom ustanovené úlohy a objektívne okolnosti mohol mať vedomosť.

Úlohou vojenského ombudsmana bude v takomto prípade nielen nájsť páchatela, identifikovať príčiny výskytu šikanovania na pracovisku a navrhnúť zodpovedným orgánom velenia a riadenia OS SR spôsob riešenia a prevencie opakovania takejto situácie v budúcnosti, ale navyše tiež zistiť ako a či vôbec zodpovedné orgány velenia a riadenia OS SR postupovali pri riešení prípadov šikanovania na pracovisku, ktoré im boli ohlásené alebo o nich mali alebo objektívne mohli mať vedomosť.

Pod pojmom „rozhodovanie“ treba rozumieť proces vydávania rozhodnutí v správnom konaní vedenom podľa všeobecného predpisu o správnom konaní alebo podľa osobitného predpisu subjektmi, na ktoré sa bude vzťahovať pôsobnosť vojenského ombudsmana. Ak v prípadoch právoplatných rozhodnutí budú existovať dôvodné podozrenia, že na ich základe došlo k porušeniu základných práv a slobôd profesionálneho vojaka, bude úlohou vojenského ombudsmana podrobiť analýze zákonnosť a vecnú správnosť rozhodovacieho procesu, ktorý viedol k vydaniu takéhoto rozhodnutia. ⁷⁹⁾

Pod pojmom „nečinnosť“ sa rozumie protiprávny stav, keď vecne a miestne príslušný správny orgán bez dôležitého dôvodu, t. j. bez toho, aby existovala zákonná prekážka, buď konanie na návrh účastníka alebo z úradnej moci vôbec nezačne, alebo nevydá meritórne rozhodnutie v zákonom ustanovenej lehote, resp. v odôvodnených prípadoch v lehote, ktorú predĺžil odvolací

74) Rozsudek NS..., 2004. Obdobným spôsobom je v rozsudku Najvyššieho súdu Českej republiky definovaný pojem „šikanózný výkon práva“.

75) Bossing zvykne byť definovaný ako „zastrašovanie a znižovanie dôstojnosti zamestnanca alebo zamestnancov zo strany nadriadeného, ktoré môže mať za následok fyzické, duševné, morálne alebo sociálne ublíženie“, pričom „Agresor sa snaží o udržanie moci, jeho cieľom je narušiť pracovnú atmosféru a chuť pracovníka, a to buď preto, aby zdôraznil svoje hierarchické postavenie, alebo preto, aby zamestnanec odišiel dobrovoľne zo zamestnania bez toho, aby mu bola vyplatená finančná kompenzácia.“ OLŠOVSKÁ, A.: Mobbing a bossing na pracovisku. 2013, s. 41.

76) § 9 písm. d) zákona č. 281/2015 Z. z.

77) Mobbing ako formu šikanovania na pracovisku možno definovať nasledovným spôsobom: „Odohráva sa medzi spoluzamestnancami na pracovisku, je charakteristický vysokým podielom psychických útokov, fyzické násilie sa takmer nevyskytuje. Útoky sú vedené jednotlivcom či skupinou voči kolegovi; časté sú intrigy, obťažovanie, zosmiešňovanie, cieľom je vylúčiť obeť z kolektívu.“ OLŠOVSKÁ, A.: Mobbing a bossing na pracovisku, 2013, s. 41.

78) Staffing ako formu šikanovania na pracovisku možno definovať nasledovným spôsobom: „Označuje také správanie podriadených voči nadriadenému, ktoré má viesť k jeho zosadeniu. Väčšinou sa to stáva vtedy, ak do zamestnania nastúpi niekto zvonku a jeho metódy nie sú podriadenými prijaté alebo vtedy, ak po jeho mieste túži niektorý z podriadených. Ďalšou možnosťou môže byť tá, kedy zamestnanec musí riadiť svojich bývalých kolegov nespokojných s jeho povýšením. Cieľom staffingu je zničenie nadriadeného, vedenia alebo personálnej či podnikovej politiky.“ OLŠOVSKÁ, A.: Mobbing a bossing na pracovisku, 2013, s. 41.

79) LP/2022/177 : Dôvodová správa - osobitná časť, 2022, s. 5.

orgán alebo v inej lehote ustanovenej osobitným predpisom.⁸⁰⁾ V prípadoch podozrení z porušenia základných práv a slobôd profesionálneho vojaka v dôsledku nečinnosti niektorého zo subjektov, na ktoré sa bude vzťahovať pôsobnosť vojenského ombudsmana, bude úlohou vojenského ombudsmana skúmať, či tento subjekt správne konanie vôbec začal, a ak správne konanie začal, či rozhodol včas a či teda nedochádza k prieťahom v konaní.⁸¹⁾

Z hľadiska vymedzenia osobnej pôsobnosti vojenského ombudsmana bola v záujme zvýraznenia jeho špecializácie na riešenie problémov vo vnútri rezortu ministerstva obrany a OS SR v návrhu novely zákona č. 281/2015 Z. z. zvolená cesta taxatívneho výpočtu subjektov, vo vzťahu ku ktorým bude môcť vykonávať svoje aktivity a vecnú pôsobnosť. Týmito subjektmi budú:

- hlavný služobný úrad, ktorým je podľa § 5 ods. 1 zákona č. 281/2015 Z. z. ministerstvo obrany,
- služobný úrad podľa § 6 ods. 1 zákona č. 281/2015 Z. z. a služobný úrad podľa § 80 ods. 1 zákona č. 328/2002 Z. z. okrem služobného úradu, ktorým je Vojenské spravodajstvo⁸²⁾,
- veliteľ v pôsobnosti služobného úradu spĺňajúceho kritériá uvedené v predchádzajúcom bode,
- Vojenský úrad sociálneho zabezpečenia vo veciach týkajúcich sa konania o dávkach úrazového zabezpečenia a poskytovania služieb sociálneho zabezpečenia počas trvania štátnej služby profesionálneho vojaka⁸³⁾,
- Vojenská polícia pri plnení úloh podľa § 3 ods. 1 písm. a), b) a d) zákona č. 124/1992 Zb., pričom pôsobnosť vojenského ombudsmana sa zásadne nebude vzťahovať na rozhodovacie právomoci poverených príslušníkov Vojenskej polície v konaní o trestných činoch profesionálnych vojakov vedenom v súlade s ustanoveniami § 10 ods. 7 a § 202 ods. 2 Trestného poriadku v znení neskorších predpisov.⁸⁴⁾

V súvislosti s vecnou a osobnou pôsobnosťou vojenského ombudsmana treba ešte dodať, že bola nastavovaná výhradne smerom do vnútra rezortu ministerstva obrany a OS SR, aby zbytočne nedochádzalo ku kompetenčným konfliktom s verejným ochrancom práv. Profesionálni vojaci sa budú môcť so svojim podnetom obrátiť tak na vojenského ombudsmana, ako aj na verejného ochranca práv, pričom výber na koho sa vo svojej veci obrátia ako na prvého, ostane v plnej miere na ich slobodnom rozhodnutí. Slovenská právna úprava sa v tomto smere nechala inšpirovať skúsenosťou z Holandska, kde sa príslušníci holandských kráľovských ozbrojených síl môžu rovnakým spôsobom obracať na generálneho inšpektora kráľovských holandských ozbrojených síl, ako aj na civilného národného ombudsmana (nationale ombudsman).⁸⁵⁾

Za účelom plnenia úloh a vykonávania činností vyplývajúcich z jeho vecnej pôsobnosti bude

80) POTASCH, P. - HAŠANOVÁ, J.: Zákon o správnom konaní..., 2012, s. 230; KOŠIČIAROVÁ, S.: Správny poriadok, 2004, s. 215.

81) POTASCH, P. - HAŠANOVÁ, J.: Zákon o správnom konaní..., 2012, s. 230.

82) Výnimka z pôsobnosti vojenského ombudsmana bola Vojenskému spravodajstvu priznaná vzhľadom na špecifickú povahu úloh, ktoré Vojenské spravodajstvo plní podľa zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 198/1994 Z. z. o Vojenskom spravodajstve v znení neskorších predpisov, ako aj s ohľadom na potrebu utajenia evidencií vedených Vojenským spravodajstvom o jej príslušníkoch v súlade s ustanoveniami zákona č. 215/2004 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. K tomu pozri: LP/2022/177 : Dôvodová správa - osobitná časť, 2022, s. 2.

83) § 5 až 24 a § 69 a 70 zákona č. 328/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov.

84) Pre podrobnosti o vymedzení pôsobnosti vojenského ombudsmana pozri: LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 2. Navrhované znenie § 4a ods. 2 a 3 zákona č. 281/2015 Z. z.

85) BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: Ombuds Institutions for the Armed Forces, 2012, s. 63.

vojenskému ombudsmanovi zverená právomoc prešetrovať na základe podnetu alebo z vlastnej iniciatívy podozrenia z porušenia základných práv a slobôd profesionálnych vojakov, ktorej vykonávanie mu má uľahčiť súbor čiastkových procesných oprávnení a s nimi súvisiacich procesných povinností subjektov, na ktoré sa bude vzťahovať jeho pôsobnosť.

Prešetrovanie podnetov profesionálnych vojakov sa bude skladať z dvoch etáp. Z prípravnej etapy preskúmania podnetu, ktorej účelom bude zistiť či sú splnené zákonom ustanovené podmienky na prešetrenie podnetu a z etapy vlastného prešetrovania, ktorého účelom bude zadováženie dostatočného množstva podkladov na potvrdenie alebo vyvrátenie podozrení z porušenia základných práv a slobôd profesionálneho vojaka.

Na preskúmanie podnetu bude mať vojenský ombudsman lehotu 15 pracovných dní odo dňa doručenia podnetu profesionálneho vojaka. Ak po preskúmaní podnetu vojenský ombudsman podozrenia z porušenia základných práv a slobôd profesionálneho vojaka vyhodnotí ako dôvodné, bude môcť začať s ich prešetrovaním, o čom podávateľa podnetu upovedomí dorúčením písomného oznámenia. V opačnom prípade podnet odloží. ⁸⁶⁾

Vlastné prešetrovanie podnetu bude vojenský ombudsman povinný uskutočniť v lehote 30 pracovných dní odo dňa doručenia písomného oznámenia o začatí prešetrovania podávateľovi podnetu. Vo zvlášť zložitých prípadoch bude vojenský ombudsman oprávnený túto lehotu predĺžiť o ďalších 30 pracovných dní, o čom podávateľa podnetu bezodkladne upovedomí. ⁸⁷⁾ Aby mohol vojenský ombudsman riadne a včas prešetriť v podnete uvedené podozrenia z porušenia základných práv a slobôd profesionálnych vojakov, bude disponovať súborom procesných oprávnení, ktorých účelom bude zabezpečiť mu potrebnú súčinnosť zo strany subjektov, na ktoré sa bude vzťahovať jeho pôsobnosť. Novelizovaný zákon č. 281/2015 Z. z. bude pritom prešetrovaním dotknutým subjektom priamo ukladať povinnosť poskytnúť vojenskému ombudsmanovi súčinnosť pri zhromažďovaní podkladov potrebných pre potvrdenie alebo vyvrátenie v podnete uvedených podozrení. ⁸⁸⁾

Jednotlivé procesné úkony bude vojenský ombudsman vykonávať osobne, avšak pre prípad, že konkrétny procesný úkon bude môcť sám vykonať len s ťažkosťami alebo ak to bude účelné z iných dôvodov, bude vojenský ombudsman oprávnený písomne poveriť vykonaním tohto procesného úkonu niektorého z jemu podriadených štátnych zamestnancov. Na tieto účely bude poverený štátny zamestnanec disponovať rovnakými procesnými oprávneniami, akými by za bežných okolností disponoval vojenský ombudsman, a prešetrovaním dotknuté subjekty budú povinné poskytnúť poverenému štátnemu zamestnancovi súčinnosť v rovnakom rozsahu, v akom by ju boli za bežných okolností povinné poskytnúť vojenskému ombudsmanovi. ⁸⁹⁾

Základné práva a slobody profesionálnych vojakov bude pritom možné chrániť aj pri samotnom vykonávaní procesných úkonov, a to prostredníctvom utajenia totožnosti podávateľa pod-

86) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 4. Navrhované znenie § 4d ods. 1, 2 a 3 písm. a) zákona č. 281/2015 Z. z.

87) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 6. Navrhované znenie § 4f ods. 1 zákona č. 281/2015 Z. z.

88) Vojenský ombudsman bude napríklad oprávnený vstupovať do objektov a priestorov prešetrovaním dotknutých subjektov, vyžadovať od nich poskytnutie spisov a dokladov, ako aj vysvetlenie k veci, ktorej sa podnet týka či klast' otázky profesionálnym vojakom a zamestnancom týchto subjektov. Protipólom predmetných oprávnení potom bude napríklad povinnosť prešetrovaním dotknutého subjektu poskytnúť vojenskému ombudsmanovi informácie a vysvetlenia, umožniť mu nahliadnutie do spisu alebo mu spis zapožičať, či predložiť mu písomné stanovisko ku skutkovým a právnym otázkam prešetrovanej veci. Pre viac podrobností pozri: LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 5. Navrhované znenie § 4e ods. 1 až 5 zákona č. 281/2015 Z. z.

89) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 5. Navrhované znenie § 4e ods. 6 zákona č. 281/2015 Z. z.

netu, o ktoré môže sám požiadať alebo ku ktorému pristúpi vojenský ombudsman, ak to bude v záujme prešetrenia podozrení z porušenia základných práv a slobôd podávateľa podnetu. No ak pre charakter prešetrovaných podozrení nebude možné podnet prešetriť bez uvedenia niektorého z osobných údajov jeho podávateľa, vojenský ombudsman bude môcť v prešetrovaní podnetu pokračovať iba vtedy, keď mu podávateľ podnetu udelí písomný súhlas s uvedením tohto osobného údajá.⁹⁰⁾

V prípade, že pri prešetrovaní podozrení z porušenia základných práv a slobôd začatého na základe podnetu alebo z vlastnej iniciatívy vojenský ombudsman dospeje k záveru, že pri konaní, rozhodovaní alebo nečinnosti niektorého zo subjektov, na ktoré sa vzťahuje jeho pôsobnosť, boli porušené základné práva a slobody profesionálneho vojaka v rozpore s právnym poriadkom alebo princípmi demokratického a právneho štátu, vojenský ombudsman bude s ohľadom na okolnosti prešetrovanej veci povinný prijať niektoré z nasledovných opatrení, ktoré bude môcť v prípade potreby aj vzájomne kombinovať:

- **postúpi vec na vybavenie príslušnému prokurátorovi alebo urobí iné vhodné opatrenie na nápravu zisteného protiprávneho stavu**, pričom pod „iným vhodným opatrením na nápravu zisteného protiprávneho stavu“ treba rozumieť najmä podanie podnetu na preskúmanie rozhodnutia mimo odvolacieho konania alebo podanie návrhu na obnovu konania podľa príslušných ustanovení zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov, ak k porušeniu základných práv a slobôd profesionálneho vojaka došlo v dôsledku nezákonného postupu niektorého zo subjektov, na ktoré sa bude vzťahovať pôsobnosť vojenského ombudsmana, ktorého nápravu môže zabezpečiť iba príslušný prokurátor, orgán verejnej správy, iný orgán verejnej moci alebo súd v rámci konania podľa osobitného predpisu;
- **podá ministrom obrany Slovenskej republiky návrh na prijatie iných primeraných opatrení na odstránenie zisteného protiprávneho stavu alebo iných nedostatkov** – tento druh opatrenia bude vojenský ombudsman využívať najmä v prípadoch vecne nesprávnych rozhodnutí, ktoré boli vydané v rámci správneho konania alebo prijaté pri velení alebo riadení OS SR a ktorých nekonšepčnosť, neefektívnosť, nehospodárnosť, nehumánosť či nespravodlivosť bude mať za následok porušenie základných práv a slobôd profesionálnych vojakov, pričom vojenský ombudsman bude môcť týmto opatrením navrhnúť najmä:
 - vyvodenie disciplinárnej zodpovednosti alebo pracovnoprávnej zodpovednosti voči osobe, ktorá svojím zavineným konaním spočívajúcim v porušení služobnej disciplíny alebo pracovnej disciplíny spôsobila porušenie základných práv a slobôd konkrétneho profesionálneho vojaka, pričom prijatie takéhoto opatrenia sa bude s ohľadom na okolnosti prešetrovanej veci javiť ako účelný spôsob nápravy zisteného protiprávneho stavu;
 - odstránenie príčin vzniku nedostatočného zabezpečenia materiálnych, technických, finančných alebo iných podmienok na výkon štátnej služby profesionálnych vojakov;
 - vydanie metodického usmernenia za účelom zamedzenia nesprávnej interpretácie všeobecne záväzných právnych predpisov alebo interných predpisov pri rozhodovaní subjektov, na ktoré sa bude vzťahovať pôsobnosť vojenského ombudsmana.⁹¹⁾

90) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 4-5. Navrhované znenie § 4d ods. 5 a 6 zákona č. 281/2015 Z. z.

91) LP/2022/177 : Dôvodová správa - osobitná časť, 2022, s. 7-8. Navrhované znenie § 4f ods. 3 zákona č. 281/2015 Z. z.

3.4 Princíp transparentnosti a publicity

Princíp transparentnosti a publicity vyjadruje myšlienku, že aj ochrana základných práv a slobôd profesionálnych vojakov má podliehať kontrole za účelom zabezpečenia riadneho výkonu jeho funkcie, a to tak zo strany ministra obrany, ktorý bude vo vzťahu k vojenskému ombudsmanovi v postavení nadriadeného štátneho zamestnanca, ako aj záujmovej skupiny profesionálnych vojakov, ktorých základné práva a slobody má vojenský ombudsman chrániť, a v neposlednom rade aj širokej verejnosti, ktorá má taktiež záujem na riadnom výkone jeho funkcie, keďže sa pri najmenšom odvádzaní daní do štátneho rozpočtu bude nepriamo podieľať na jeho financovaní.

Špecifickým prostriedkom na zabezpečenie internej kontroly výkonu funkcie vojenského ombudsmana a plnenia jeho zákonom ustanovených úloh budú výročné správy o činnosti, ktoré bude vojenský ombudsman povinný každoročne predložiť ministrovi obrany. Správa o činnosti v prvom rade poskytne obraz o tom, aký bol v predchádzajúcom roku stav v oblasti dodržiavania základných práv a slobôd profesionálnych vojakov zo strany subjektov, na ktoré sa bude vzťahovať pôsobnosť vojenského ombudsmana, a aké opatrenia vojenský ombudsman navrhol na nápravu zistených nedostatkov.⁹²⁾ Sekundárne však správa o činnosti poskytne ministrovi obrany informácie o tom, do akej miery bol vojenský ombudsman za predchádzajúci rok pracovne vyťažovaný, v akom rozsahu sa zaoberal jednotlivými prešetrovanými prípadmi a či v medziach svojej právomoci podnikol skutočne efektívne kroky na nápravu prešetrovaním zistených nedostatkov. Predovšetkým na základe vyhodnotenia informácií uvedených v správe o činnosti bude môcť minister obrany vyvodiť voči vojenskému ombudsmanovi zodpovednosť za prípadné pochybenia, ktorých sa dopustí pri výkone svojej funkcie a plnení zákonom ustanovených úloh. Iný prostriedok na priame zasahovanie do výkonu funkcie vojenského ombudsmana totiž ministrovi obrany novelizovaný zákon č. 281/2015 Z. z. neposkytne. To isté bude potom samozrejme platiť aj v prípade mimoriadnych správ o činnosti, ktoré vojenský ombudsman ministrovi obrany predloží vždy, keď pri prešetrovaní zistí skutočnosti nasvedčujúce tomu, že porušenie základného práva alebo slobody profesionálneho vojaka je závažné alebo sa týka väčšieho počtu profesionálnych vojakov.⁹³⁾

Transparentnosť vlastného prešetrovania podozrení z porušenia základných práv a slobôd profesionálnych vojakov vo vzťahu ku konkrétnemu podávateľovi podnetu, ako aj vo vzťahu k dotknutému profesionálnemu vojakovi v prípadoch prešetrovaní začatých vojenským ombudsmanom z vlastnej iniciatívy, bude zabezpečovať povinnosť vojenského ombudsmana priebežne informovať tieto osoby o vykonaných procesných úkonoch vo všetkých etapách prešetrovania. Vojenský ombudsman bude povinný profesionálneho vojaka písomne upovedomiť o začatí prešetrovania podozrení z porušenia jeho základných práv a slobôd, o odložení podnetu a dôvodoch jeho odloženia, ako aj o samotnom spôsobe ukončenia prešetrovania. Okrem toho bude mať vojenský ombudsman aj povinnosť poskytnúť profesionálnemu vojakovi na jeho žiadosť informácie o stave prešetrovania podozrení z porušenia jeho základných práv a slobôd.⁹⁴⁾ Ak navyše vojenský ombudsman podnet odloží z dôvodu nedostatku svojej pôsobnosti vo veci, ktorej sa podnet týka alebo z dôvodu, že nebude oprávnený podnet prešetriť, bude vojenský ombudsman povinný

92) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 3. Navrhované znenie § 4b ods. 6 zákona č. 281/2015 Z. z. Čo do jej štruktúry, rozsahu a obsahu môže byť inšpiratívnym vzorom pre zostavovanie prvej správy o činnosti vojenského ombudsmana po jeho zavedení do aplikačnej praxe prvá výročná správa o činnosti úradu ombudsmana írskych obranných síl za rok 2006. Ombudsman for the Defence Forces Annual Report, 2006.

93) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 3. Navrhované znenie § 4b ods. 7 zákona č. 281/2015 Z. z.

94) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 4, 6. Navrhované znenie § 4d ods. 2 a 4 a § 4f ods. 2 a 4 zákona č. 281/2015 Z. z.

poučiť profesionálneho vojaka o správnom postupe, aby tým aspoň čiastočne prispel k nasmerovaniu profesionálneho vojaka k použitiu prostriedku právnej ochrany, ktorý mu zaistí čo najefektívnejšiu ochranu jeho základných práv a slobôd.⁹⁵⁾ Dodajme, že v záujme zabezpečenia bezodkladnej a efektívnej nápravy prešetrovaním zistených nedostatkov bude vojenský ombudsman povinný písomne upovedomiť o spôsobe ukončenia prešetrovania aj všetky subjekty, ktorých sa prešetrovaná vec týka, vrátane samotného ministra obrany.⁹⁶⁾

Pokiaľ ide o verejnú dostupnosť výročných a mimoriadnych správ o činnosti vojenského ombudsmana, tú vo vzťahu k záujmovej skupine profesionálnych vojakov zabezpečí ich zverejňovanie v publikačnom orgáne ministerstva obrany, ktorým je Vestník Ministerstva obrany Slovenskej republiky⁹⁷⁾ a vo vzťahu k širokej verejnosti zasa ich zverejňovanie vo všeobecne prístupných prostriedkoch masovej komunikácie, akým je oficiálna webová stránka ministerstva obrany.⁹⁸⁾ Primárnym cieľom zverejňovania správ o činnosti vojenského ombudsmana je zabezpečenie verejnej kontroly výkonu jeho funkcie. Sprístupnenie údajov o výsledkoch zrealizovaných prešetrovaní však sleduje aj sekundárny cieľ, ktorým je posilnenie všeobecného povedomia v radoch profesionálnych vojakov, ako aj vojenského a civilného personálu orgánov velenia a riadenia OS SR o najčastejšie sa vyskytujúcich pochybeniach a nesprávnom úradnom postupe, a to v záujme vyvedenia patričného ponaučenia a vytvorenia podmienok pre osvojenie si princípov dobrej verejnej správy a správneho úradného postupu. Tradičným poslaním správ o činnosti ombudsmanských inštitúcií po celom svete je totiž slúžiť verejným funkcionárom a zamestnancom štátnych orgánov ako príručka správneho úradného postupu a správnej interpretácie všeobecne záväzných právnych predpisov.⁹⁹⁾

4 ZÁVER

V záujme objektívneho zhodnotenia analyzovaného návrhu právneho inštitútu vojenského ombudsmana je na záver vhodné podotknúť, že zvolenému modelu exekutívneho ombudsmana je možné vytkáť viaceré nedostatky, ktoré budú určite predmetom polemík, či dokonca kritiky v rámci očakávanej verejnej diskusie. Jedným dychom však tiež treba dodať, že každý z dnes v zahraničí existujúcich modelov ombudsmanských inštitúcií s pôsobnosťou vzťahujúcou sa na ozbrojené sily má svoje silné i slabé stránky. Preto by bolo naivné domnievať sa, že existuje práve jeden ideálny model vojenského ombudsmana, ktorý by bol schopný vyriešiť všetky problémy, ktorým musia dlhodobo čeliť jednotliví profesionálni vojaci i OS SR ako celok. S prihliadnutím na prax ombudsmanských inštitúcií tohto typu v zahraničí však možno s určitou dávkou sebavedomia tvrdiť, že pripravovaná slovenská právna úprava sa nijako nevymyká medzinárodne zavedeným štandardom a navyše bude mať aj niekoľko prvkov, ktoré ju v určitých ohľadoch učinia liberálnejšou než je tomu zvykom. Preukazuje to hneď niekoľko konkrétnych príkladov.

Ako už bolo spomenuté, rovnako ako je tomu v Holandsku⁸⁵⁾, tak aj u nás si budú môcť profesionálni vojaci slobodne vybrať, či sa najprv so svojim podnetom obrátia na vojenského ombuds-

95) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 4. Navrhované znenie § 4d ods. 4 zákona č. 281/2015 Z. z.

96) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 6. Navrhované znenie § 4f ods. 4 zákona č. 281/2015 Z. z.

97) Paralelne bude možné uvažovať aj o zverejňovaní správ o činnosti vojenského ombudsmana prostredníctvom rezortnej intranetovej siete, ku ktorej majú prístup tak profesionálni vojaci, ako aj civilní zamestnanci subjektov, na ktoré sa bude vzťahovať pôsobnosť vojenského ombudsmana.

98) LP/2022/177 : Vlastný materiál, 2022, s. 3. Navrhované znenie § 4b ods. 6 zákona č. 281/2015 Z. z.

99) Takýmto spôsobom sú vnímané napríklad výročné správy parlamentom kreovaného ombudsmana vo Švédsku. GINSBURG, R. B. - BRUZELIUS, A.: Civil Procedure in Sweden, 1965, s. 112.

mana alebo s ním pôjdu rovno za verejným ochrancom práv. Tak ako je to zavedené v Írsku ¹⁰⁰⁾, aj na Slovensku bude môcť vojenský ombudsman prešetrovať podozrenia z porušení základných práv a slobôd až potom, čo profesionálny vojak vyčerpá riadne opravné prostriedky proti rozhodnutiam vydaným v správnom konaní alebo iné prostriedky slúžiace na ochranu jeho základných práv a slobôd. Na druhej strane slovenská právna úprava nebude predpisovať prekluzívnu lehotu, po uplynutí ktorej sa už profesionálny vojak so svojim podnetom na vojenského ombudsmana nebude môcť obrátiť, ako je tomu napríklad v Írsku, Rumunsku, Slovinsku alebo Srbsku. ¹⁰¹⁾ Nakoniec na Slovensku tiež nebude možné, aby minister obrany svojim rozhodnutím prerušil alebo zastavil prebiehajúce prešetrovanie podozrení z porušenia základných práv a slobôd profesionálnych vojakov tak, ako na to v rôznej podobe vytvára priestor právna úprava v Belgicku, Holandsku, Nemecku či Kanade. ¹⁰²⁾

Ako je to z uvedených príkladov zrejmé, tvorcovia novely zákona č. 281/2015 Z. z. sa snažili vytvoriť optimálny model ombudsmanskej inštitúcie, ktorá by zohľadňovala pozitívne skúsenosti z fungovania takýchto inštitúcií v zahraničí, ako aj potreby a očakávania profesionálnych vojakov a orgánov velenia a riadenia OS SR. Budú to však až samotní profesionálni vojaci, ktorí zverením svojej dôvery do rúk vojenského ombudsmana rozhodnú, či zavedenie tohto právneho inštitútu do aplikačnej praxe bude možné považovať za správny krok smerom k zvýšeniu štandardu ochrany ich základných práv a slobôd.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Assessing the State of Mental Health Services at CFB Petawawa : A Case Study from the Ombudsman for National Defence and the Canadian [online]. 2008 [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<https://www.canada.ca/content/dam/oodndcf-odnfc/documents/reports-pdf/petawawa-en.pdf>>.

BERKHAN, K. W.: The Defense Commissioner of the Bundestag of the Federal Republic of Germany. In: *International Ombudsman Institute Occasional Papers* [online]. 1982, roč. 4, č. 18, s. 1-4 [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<https://www.theioi.org/publications/occasional-papers-1979-2008>>.

Biela kniha o obrane Slovenskej republiky [online]. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2016. [cit. 2022-07-15]. 118 s. Dostupné na internete: <https://www.mosr.sk/data/BKO2016_HQ.pdf>.

BLAKE, N. : *A review of the circumstances surrounding the deaths of four soldiers at Princess Royal Barracks, Deepcut between 1995 and 2002* [online]. Londýn : The Stationery Office, 2006 [cit. 2022-07-15]. 508 s. Dostupné na internete: <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228930/0795.pdf>.

BUCKLAND, B. S. - McDERMOT, W.: *Ombuds Institutions for the Armed Forces : A Handbook*. Ženeva : The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2012. [cit. 2022-07-15]. 184 s. Dostupné na internete: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/OMBUDSHbook_FINAL_ONLINE.pdf>.

100) Predtým, ako sa príslušník írskych obranných síl obráti so žiadosťou o pomoc na úrad ombudsmana, musí najprv podať oficiálnu sťažnosť cez interný armádny mechanizmus slúžiaci na riešenie sťažností, označovaný ako Redress of Wrongs. Pre viac podrobností pozri: BUCKLAND, B. S.- McDERMOT, W.: *Ombuds Institutions for the Armed Forces*, 2012, s. 66.

101) BUCKLAND, B. S.- McDERMOT, W.: *Ombuds Institutions for the Armed Forces*, 2012, s. 61, 70.

102) BUCKLAND, B. S.- McDERMOT, W.: *Ombuds Institutions for the Armed Forces*, 2012, s. 48.

ČERNÁKOVÁ, D. a kol.: *Výsledky prieskumu : Ochrana ľudských práv a chránených záujmov a potrieb vojakov*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky – Sekcia ľudských zdrojov, 2020. 26 s. *Dáil Éireann debate - Tuesday, 25 Nov 2003 : Ombudsman (Defence Forces) Bill 2002 : Second Stage* [online]. Houses of the Oireachtas, 2003 [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/2003-11-25/21/>>.

GELLHORN, W.: The Swedish Justitieombudsman. In: *The Yale Law Journal* [online]. 1965, roč. 75, č. 1, s. 1-2 [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/15044/10_75YaleLJ1_November1965_.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.

GINSBURG, R. B. - BRUZELIUS, A.: *Civil Procedure in Sweden*. Haag : M. Nijhoff, 1965. 491 s.

KAČALA, J. - PISÁRČIKOVÁ, M. - POVAŽAJ, M. (eds.): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava : Veda, 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

KISCHEL, U.: *Comparative Law*. Oxford : Oxford University Press, 2019. 960 s. ISBN 978-0198791355. *Koncepcia manažmentu vojenského personálu ozbrojených síl Slovenskej republiky*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2019. [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/23805/1>>.

KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správny poriadok : Komentár s novelou účinnou od 1. januára 2004*. Šamorín : Heuréka, 2004. 322 s. ISBN 80-89122-14-0.

LP/2022/177 *Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony : Dôvodová správa - osobitná časť* [online]. Slov-lex, 2022 [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2022-177>>.

LP/2022/177 *Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony : Vlastný materiál* [online]. Slov-lex, 2022 [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2022-177>>.

Militieombudsman. In: *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi. 37. bandet. Supplement L – Riksdag* [online]. Stockholm : Nordisk familjeboks förlags aktiebolag, Nordisk familjeboks tryckeri, 1925, s. 542. [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<http://runeberg.org/nfcq/0301.html>>.

Militieombudsmannen [online]. Wikipedia [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<https://www.wikiwand.com/sv/Militieombudsman>>.

MOHAPATRA, M. K.: 'Executive ombudsman' in an American city - a mechanism for handling complaints. In: *Local Government Studies* [online]. 1978, roč. 4, č. 3, s. 25-38 [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03003937808432741>>.

OLŠOVSKÁ, A.: *Mobbing a bossing na pracovisku : Správa z riešenia výskumnej úlohy VÚ 2162* [online]. Bratislava : Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2013. [cit. 2022-07-15]. 209 s. Dostupné na internete: <https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2013/Olsovska/2162_mobbing.pdf>.

Ombudsman for the Defence Forces Annual Report 2006 [online]. ODF [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <https://www.odf.ie/app/uploads/2022/06/ODF_Annual_Report_2006.pdf>. ISSN 1649-9786.

Organizačný poriadok Ministerstva obrany Slovenskej republiky č. OOd-37/2012 v znení 1. až 83. dodatku a 85. dodatku s účinnosťou od 1. júla 2022.

Parlamentná tlač 1181 : Vládny návrh zákona o verejnom ochrancovi práv. Dôvodová správa : Všeobecná časť [online]. NR SR, 2001 [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=407294>>.

POSLUCH, M. - CIBULKA, Ľ.: *Štátne právo Slovenskej republiky*. 3. vydanie. Šamorín : Heuréka, 2009. 335 s. ISBN 80-89122-31-0.

POTASCH, P. - HAŠANOVÁ, J.: *Zákon o správnom konaní (správny poriadok) : Komentár*. Praha : C. H. Beck, 2012. 362 s. ISBN 978-80-7400-422-3.

Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2020 – 2024, schválené uznesením vlády č. 239 z 19. apríla 2020 [online]. 2020 [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/24756/1>>.

Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021 – 2024, schválené uznesením vlády č. 228 z 28. apríla 2021 [online]. 2021 [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/25943/1>>.

Rozsudek NS ze dne 20. 04. 2004, sp. zn. 32 Odo 1047/2003 [online]. Zákony pro lidi, 2004 [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <<https://www.zakonyprolidi.cz/judikat/nscr/32-odo-1047-2003#>>.

SVÁK, J. - CIBULKA, Ľ.: *Ústavné právo Slovenskej republiky : (vybrané otázky teórie, výučby a praxe)*. Žilina : EUROKÓDEX, 2006. 648 s. ISBN 80-88931-46-0.

ŠALING, S. - IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. - MANÍKOVÁ, Z. (eds.): *Veľký slovník cudzích slov*. Veľký Šariš : SAMO – AAMM, 1997. 1310 s. ISBN 80-967524-0-5.

VRABKO, M. a kol.: *Správne právo hmotné : Všeobecná časť*. Bratislava : C. H. BECK, 2012. 480 s. ISBN 978-80-89603-03-9.

Ústavný zákon č. 90/2001 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

VAN ROOSBROEK, S. - VAN DE WALLE, S.: The Relationship between Ombudsman, Government, and Citizens : A Survey Analysis. In: *Negotiation Journal* [online]. 2008, roč. 24, č. 3, s. 288 [cit. 2022-07-15]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/227521339_The_Relationship_between_Ombudsman_Government_and_Citizens_A_Survey_Analysis>.

WYNER, A. J. (ed.): *Executive Ombudsmen in the United States*. Berkeley : Institute of Governmental Studies, University of California, 1973. 315 s. ISBN 978-877721567.

Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 564/2001 Z. z. o verejnom ochrancovi práv v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 9/2010 Z. z. o sťažnostiach v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 162/2015 Z. z. Správny súdny poriadok v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 55/2017 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Aké prostriedky ochrany svojich základných práv a slobôd v súvislosti s výkonom štátnej služby profesionálnych vojakov poznáte?
2. Museli ste v minulosti niektorý z nich už použiť? Ak áno, za akým účelom ste tak učinili a s akým výsledkom?
3. Aké je podľa Vás vo všeobecnosti poslanie ombudsmanských inštitúcií s pôsobnosťou pre ozbrojené sily?
4. Čo očakávate od vojenského ombudsmana, ktorý má byť zavedený do aplikačnej praxe v rámci rezortu ministerstva obrany a ozbrojených síl Slovenskej republiky?
5. Pri akom probléme by ste sa na vojenského ombudsmana obrátili so žiadosťou o pomoc a pri akom už nie?

ETICKÉ SÚVISLOSTI PÔSOBNIA OS SR V ZAHRANIČÍ

PhDr. Róbert **TOMÁŠEK**

ÚVOD

Vzhľadom na skutočnosť, že Slovenská republika (ďalej len „SR“) začala participovať na operáciách medzinárodného krízového manažmentu okamžite po jej vzniku, dnes môžeme s hrdosťou konštatovať, že už vyše dve desaťročia pôsobia slovenskí vojaci za hranicami svojej vlasti v operáciách, ktorých cieľom je udržiavať mier a bezpečnosť vo svete. ¹⁾ Po boku príslušníkov ozbrojených síl z iných krajín sveta dôstojne reprezentujú SR, a tým v praktickej rovine realizujú jej úsilie – aktívne sa podieľať na riešení kríz a konfliktov, ktoré by mohli ohroziť svetový mier a bezpečnosť ²⁾ a ktoré rieši medzinárodné spoločenstvo v súlade s Chartou Organizácie spojených národov. ³⁾

Aktívna účasť príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky (ďalej len „OS SR“) vo vojenských operáciách a mierových misiách vedených pod hlavičkou medzinárodných organizácií (NATO, EÚ, OSN, OBSE) v rámci medzinárodného krízového manažmentu, ako vyplýva z vyššie uvedeného, patrí medzi priority zahraničnej a bezpečnostnej politiky nášho štátu. ⁴⁾ Slovenskí vojaci boli pritom v rámci plnenia svojich úloh vysielaní do jednotlivých operácií či misií nielen v rámci európskeho regiónu (Chorvátsko, Bosna a Hercegovina, Moldavsko, Kosovo, Gruzínsko), ale aj na africký (Angola, Uganda, Rwanda, Sudán, Mali, Eritrea) či ázijský kontinent (Irak, Afganistan, Sýria, Kuvajt, Východný Timor). ⁵⁾

Vysielanie a pôsobenie našich príslušníkov so sebou prináša nielen získanie resp. zdokonalenie vojenských zručností, vedomostí a interoperability s našimi partnermi, ale aj mnohé špecifické skúsenosti nevojenského charakteru. Odlišnosť náboženská, kultúrna aj geografická kladú na našich príslušníkov zvýšené nároky, nakoľko stret kultúr so sebou nesie vždy určité „napätie“, ktoré sa zvyšuje vzhľadom na fakt, že príslušníci OS SR sú vysielaní do oblastí, v ktorých prebieha alebo prebiehal určitý konflikt. Naši príslušníci sa tak ocitajú v situáciách náročných nielen po vojenskej stránke, ale aj po stránke ľudskej a osobnostnej. Vedieť správne reagovať na odlišnosti, hľadať spoločnú cestu prostredníctvom komunikácie a empatie, a to všetko v súlade s vlastným svedomím, zákonmi a vojenskými predpismi, vôbec nie je jednoduché.

V týchto po všetkých stránkach náročných situáciách, by sa mal príslušník OS SR správať morálne, eticky a v súlade s hodnotami uznávanými našou demokratickou spoločnosťou. V tomto im pomáha Etický kódex profesionálneho vojaka OS SR (ďalej len „etický kódex“), ktorý predstavuje súbor morálnych požiadaviek a pravidiel. V článku sa zameriavame na priblíženie základných pojmov ako sú etika a morálka, teoreticky poukazujeme na využitie etiky v rámci „reálneho“ života vo forme profesijnej etiky a etického kódexu, ako aj na vzájomné vzťahy etiky a kultúry a problematiku stretu kultúr v rámci pôsobenia príslušníkov OS SR v zahraničí.

1) IVANČÍK, R. - JURČÁK, V.: Kauzalita participácie Ozbrojených síl Slovenskej republiky..., 2014, s. 5.

2) IVANČÍK, R. - JURČÁK, V.: Mierové operácie vybraných organizácií..., 2013, s. 6.

3) IVANČÍK, R. - JURČÁK, V.: Peace Operations of InternationalCrisis Management, 2013, s. 7.

4) IVANČÍK, R.: Bezpečnosť : Teoreticko-metodologické východiská, 2022.

5) IVANČÍK, R. - JURČÁK, V.: Participácia Ozbrojených síl Slovenskej republiky..., 2011.

1 PRIBLIŽENIE ZÁKLADNÝCH POJMOV

V tejto kapitole nechceme zaťažovať čitateľa definíciami jednotlivých pojmov súvisiacich s predmetnou témou, ale cez postrehy a názory odborníkov na skúmanú oblasť priblížiť, čo je morálka, etika, profesijná etika a etický kódex.

Oblasťou, ktorá je možno najviac dotknutá zmenami hodnôt a hodnotovej orientácie ľudí postmodernej doby je morálka. Veľmi často sa v tejto súvislosti uvažuje o kríze morálky a mravných hodnôt. V tomto kontexte sa môžeme zamýšľať aj nad etikou ako disciplínou zaoberajúcou sa teoretickým skúmaním morálky a jej schopnosťou či neschopnosťou hľadať a nájsť odpovede na páľčivé otázky človeka súčasnosti.⁶⁾

Všeobecne môžeme tvrdiť, že základnou funkciou **morálky** je regulovať (prostredníctvom prijatých hodnôt a noriem správania) život v spoločnosti. Popri plnení univerzálnych morálnych požiadaviek je dôležité aj plnenie záväzkov, ktoré vyplývajú zo spoločenského postavenia a miesta v systéme spoločenskej delby práce. Každý jednotlivec v spoločnosti niekam patrí, a to kam patrí, určuje, aké normy by mal dodržiavať. Ľudia v spoločnosti sú na sebe viac-menej závislí a pre stabilitu spoločnosti je nutné, aby jednotlivci plnili vzájomné záväzky, v tom spočíva ich vzájomná zodpovednosť. Ale v odôvodnených prípadoch, napríklad keď dodržiavanie záväzkov je v priamom rozpore so svedomím alebo by podporovalo nedobré spoločenské pomery, je možné za zodpovedné správanie považovať aj správanie, ktoré spoločenský status quo naruší.⁷⁾

Zakladateľom **etiky** ako filozofickej disciplíny sa stal Aristoteles svojou knihou, ktorú venoval svojmu synovi Nikomachovi (a preto sa nazýva Etika Nikomachova). Už od Aristotela sa datuje chápanie etiky ako praktickej časti filozofie.⁸⁾ Etika nemá za úlohu súdiť a odsúdiť človeka. Má posúdiť s čím sa v jeho konaní môžeme stotožniť a naopak. Pomáha určiť, či bol skutok dobrý alebo zlý. Tak isto sa zaoberá správnym usporiadaním ľudských skutkov na základe rozumových pravidiel. Etika chce predovšetkým objaviť to, podľa čoho vieme, čo je v súlade s mravnými pravidlami, alebo im odporuje.⁹⁾ Preto etika preniká do najrôznejších oborov a podľa toho rozlišujeme etiku lekársku, sociálnu, obchodnú, vojenskú, atď. Hlavný význam má etika pri utváraní charakteru, pri výchove detí i dospelých, nakoľko pomáha pri vytváraní postojov a v rozlišovaní dobra a zla.¹⁰⁾ Aplikovaná etika predstavuje aplikáciu etických požiadaviek do rôznych oblastí spoločenskej praxe s cieľom usmerniť správanie človeka na ochranu a podporu dobrého života.⁸⁾

6) GLUCHMAN, V. - DOKULIL, M.: Teoretické otázky etiky, 2000. Zároveň je potrebné rešpektovať skutočnosť, že vzťah etiky a morálky nie je len jednostranné posudzovanie morálky a mravnosti v súčasnosti z hľadiska určitej etickej teórie. V tomto vzťahu ide aj o formovanie a rozvíjanie etickej teórie, a to na základe toho, ako sa vyvíja morálka spoločnosti a mravnosť jednotlivca v nej v súvislosti s novými morálnymi otázkami a problémami, ktoré prináša každá doba. Ide teda o dynamické formovanie toho, čo má byť (ought) na základe toho, čo je (is).

7) FEBER, J. - PETRUCIJOVÁ, J.: Obecná etika, 2020.

8) MÁTEL, A. - SCHAVEL, M. - MÜHLPACHR, P. - ROMAN, T.: Aplikovaná etika..., 2010. V štruktúre ľudského poznania patrí etike dôležité miesto ako jednej z najstarších filozofických disciplín zaoberajúcich sa morálkou, mravnými hodnotami a spôsobmi správania, ktoré vedú k uplatňovaniu mravných zákonov v rozličných oblastiach života. V súčasnosti má kriticko-teoretický výklad základných mravných problémov svoje významné praktické vyznenie v aplikovaných etikách, ktoré formulujú prakticko-etické riešenia každodenných problémov vo vzťahu etiky k rôznym oblastiam vedy a praxe.

9) DIATKA, C.: O etike a hodnotách, 2005. Etika sa najčastejšie chápe ako sústava noriem, ktorých poslaním je najmä regulácia vzťahov medzi ľuďmi. Je to súhrn pravidiel ľudského spolunažívania, súhrn odvekej ľudskej skúsenosti s tým, čo treba robiť, aby ľudia spolu nažívali skôr v mieri, viac menej pokojne.

10) BARTALOVÁ, J.: Vybrané kapitoly z etiky v dialógu kultúr, 2011.

Profesijné etiky sú historicky menlivým javom, i keď niektoré ich normy sa zdajú dejinami nedotknuté. Sú súčasťou reálneho sociálneho prostredia a nesú pečať tohto prostredia. V tomto zmysle sú súborom sociálne podmienených foriem správania sa, ktoré sa v dôsledku toho neustále menia. Niektoré zanikajú, iné vznikajú, ďalšie podliehajú formálnym a obsahovým modifikáciám. V životnej praxi tieto normy ovplyvňujú správanie sa ľudí danej profesie a podnecujú morálne subjekty k istému správaniu. Profesijné etiky sú v tomto zmysle konkrétnou podobou morálky v konkrétnych podmienkach profesie. ¹¹⁾

Etické kódexy profesie korigujú vzťah medzi profesiou a spoločnosťou. Profesia ako veľká skupina je zacielená na autonómiu a spoločnosť požaduje od tejto skupiny sociálnu zodpovednosť. Spoločnosť predpokladá, že profesia bude vytvárať spoločenské hodnoty a participovať na vzniku spoločného dobra. Etický kódex prezentuje teda skupinové, kolektívne etické normy a princípy, ktoré by mali usmerňovať činnosť každého člena skupiny. Každé individuum sa potom nachádza pod vplyvom nielen vlastného morálneho presvedčenia, ale aj pod vplyvom spoločenských morálnych pravidiel a skupinových pravidiel. Jeho konanie je regulované prostredníctvom rozličných morálnych systémov, ktoré môžu byť založené na rozličných, niekedy protikladných, etických teóriách. Pre optimálny život individua je vhodná zhoda hodnôt na všetkých troch úrovniach. V reálnom živote sa však často vyskytuje situácia, keď súkromná morálka jednotlivca je v ostrom konflikte s morálnymi normami požadovanými spoločnosťou alebo skupinami, resp. jednou zo skupín, ktorej je členom. Stabilita a trvanlivosť etických kódexov závisí od toho, ako sú späté s reálnymi problémami ľudí a nakoľko sú živé. ¹²⁾

2 PROFESIJNÁ ETIKA

Súhlasíme s názorom odborníkov ako sú Gluchman a Dokulil, že najdynamickejšie sa rozvíjajúcou časťou etiky je aktuálne profesijná etika, pričom mnohí autori zastávajú názor, že práve prostredníctvom aplikovanej etiky ostáva v etike zachovaný vzťah k reálnym problémom každodenného života človeka. Takto etika prekračuje svoj výlučne „akademický“ status a významnou mierou sa podieľa na riešení morálnych problémov človeka, ktoré súvisia s jeho profesionálnou činnosťou. Rozvoj jednotlivých oblastí aplikovanej etiky sa začal koncom šesťdesiatych rokov minulého storočia. Aplikovaná etika je často charakterizovaná ako etika, ktorá skúma etické aspekty konkrétnych nielen bežných problémov človeka, ale aj problémov súvisiacich s jeho profesijnou činnosťou. ¹³⁾

Etika sama o sebe vytvára isté prepojenie teórie a praxe. Táto časť etiky sa nazýva profesijná etika, nakoľko súvisí najmä s konkrétnou profesiou. Profesijná etika by mala byť založená na dodržiavaní morálky, mravnosti a hodnôt profesie, pričom morálka hodnotí ľudské správanie sa z hľadiska dobra a zla, a to v porovnaní s ľudským svedomím. Mravnosť mravne pojednáva o človeku vtedy, keď jedná v zhode so svojím svedomím. O mravnosti (mravnom postoji) hovoríme vtedy, keď človek jedná proti svojmu okamžitému prospechu alebo záujmu. Intenzívne pociťuje, a to hlavne s ohľadom na svoje svedomie, že v danej situácii nemôže jednať inak. ⁸⁾

Vznik profesijných etík vyvolali potreby spoločnosti. Historickou podobou takejto etiky bola najskôr verejná mienka danej sociálnej skupiny. Neskôr sa jednotlivé profesie prepracovávali k písaným kódexom, ktoré sa stali spolu s reálnou situáciou v profesii predmetom teoretickej

11) VAJDA, J.: Sociálna etika, 2001.

12) REMIŠOVÁ, A.: Etické kódexy, 1998.

13) GLUCHMAN, V. - DOKULIL, M. (eds.): Praktické otázky etiky a morálky, 2000.

reflexie a vznikali tak špeciálne deontológie (napr. lekárska deontológia, vojenská deontológia, atď.). Poslanie takejto etiky i jej písomného záznamu spočíva v regulácii vzťahov nositeľov profesie k tým, ktorí sa stávajú objektom danej profesie i v regulácii vzťahov medzi členmi profesie. Profesionálna etika teda vznikala, aby umožnila úspešné riešenie pracovných úloh danej profesie, vznikala na objednávku spoločnosti, vznikala ako výraz snahy morálneho subjektu akceptovať a optimálne naplniť túto objednávku.¹¹⁾

Profesia vytvára hlavné normatívne referencie skupiny, ktorej normy, hodnoty a predstavy o vhodnosti správania sa slúžia ako pravidlá, podľa ktorých sa organizuje individuálna prax. Profesia produkuje budúce generácie nie biologicky, ale sociálne, keďže správanie jednotlivých členov skupiny sa odvíja od referencií k nej.¹²⁾

V rámci profesijnej skupiny si však každý člen skupiny počína relatívne samostatne. Profesionálny morálny kódex je dosť všeobecný, aby na to dal potrebný priestor. Reprojekcia spoločenských vzťahov a činností v ňom je vždy svojrázna. Každý príslušník profesie vychádzajúc z osobného poznania, skúseností, z osobného citového rozpoloženia a jeho zamerania si nutne vytvára osobné chápanie cieľov svojej činnosti, vlastné presvedčenie, vlastné hodnotenie a vlastné predstavy o prostriedkoch a cestách dosahovania cieľov.¹³⁾

OS SR ako špecifická organizácia majúca vlastné zákonitosti, pravidlá a dynamiku si vyžaduje, vzhľadom na svoje poslanie a náročné úlohy jej príslušníkov, vlastný druh profesijnej etiky – vojenskú etiku. Práca profesionálneho vojaka, ktorý si plní svoje úlohy v rámci Slovenskej republiky, ale hlavne mimo nej, si často vyžaduje, aby konal a riešil veľmi náročné úlohy nielen z pohľadu fyzického a mentálneho, ale aj morálneho. Musí byť schopný nájsť riešenie (často má na to len pár sekúnd!), ktoré bude v súlade nielen s rozkazom nadriadeného a platnou legislatívou, ale aj s jeho svedomím.

Spájanie OS SR s morálkou nie je záležitosť nová, ale má dlhodobé historické korene a súčasný vývoj naznačuje, že význam morálky v aktuálnom konfliktnom svete narastá.¹⁴⁾ V podmienkach súčasného vojenstva je morálka považovaná dokonca za jeden zo základných atribútov jeho zdravého vývoja. Preto sa od príslušníkov OS SR žiada, aby boli vybavení istým aktuálnym katalógom morálneho konania a pevnými morálnymi zásadami, ktoré by flexibilne korigovali ich správanie v zložitých vojenských situáciách, v ktorých sa môžu ocitnúť. Inštitucionalizácia etiky v podmienkach OS SR sa uskutočňuje hlavne formou etickej výchovy, ktorá je organickou formou utvárania osobnosti príslušníka OS SR. Prioritne je zameraná na osvojovanie si základných črt vojenskej morálky a humanistických všeludských hodnôt.

Vojenská etika je chápaná ako ten typ aplikovanej etickej disciplíny, v ktorej ide v podstate o prienik typov etiky sociálnych inštitúcií a organizácií s normatívnou etikou a etikou osobnosti, ktorá vykonáva vo vojenskej organizácii rôzne pracovné (vojenské aj nevojenské) činnosti. Je jedným zo spôsobov nastavovania zrkadla profesionálnym vojakom. Mala by vyvolávať nedôverčivosť voči dogmám. Mala by pomáhať nastoľovať nové myšlienky, a to hlavne myšlienky humanity, spolupatričnosti, slobody a demokracie pre všetkých.

Teória vojenskej etiky špecifikuje poznatky všeobecnej etickej teórie so zreteľom na funkcie, ktoré OS SR plnia v záujme celospoločenských cieľov. Jej predmetom pritom sú:

- morálny rozmer vojenskej činnosti,

14) ROJÍK, J.: Vojenská etika, 2013.

- špecifické prejavy funkcií morálky v procese prípravy vojenských profesionálov na obranu vlasti a plnenie mierotvorných činností,
- spôsoby utvárania morálnych vzťahov a morálneho vedomia príslušníkov OS SR,
- obsah morálnych kategórií v podmienkach OS SR a ich význam pre morálnu prípravu vojenských profesionálov.¹⁴⁾

Tzv. vojnová etika je neoddeliteľnou súčasťou vojenskej profesijnej etiky. Jej objektom skúmania je vojnová morálka, ktorú musí nevyhnutne dodržiavať každý príslušník OS SR. Vojnová etika morálne hodnotí všetky vojnové javy z hľadiska ich príčin, priebehu a dôsledkov. Zaoberá sa analýzou morálnych princípov činnosti armády, partizánov a ďalších ozbrojených hnutí. Rozpracováva morálne zásady vedenia ozbrojeného boja, pravidiel vzťahu k raneným, zajatým alebo usmrteným vojakom, k utečencom a zradcom. Objasňuje morálne zásady správania sa k parlamentárom a vyzvedačom, špiónom, civilnému obyvateľstvu, ako aj materiálным a kultúrnym hodnotám v priestore nasadenia príslušníkov OS SR.

3 ETICKÉ KÓDEXY

Je všeobecne známe, že etické normy sociálnych skupín, v ktorých sa človek pohybuje alebo ku ktorým smeruje, zohrávajú v živote každého jednotlivca veľmi dôležitú úlohu. Mimoriadne veľký význam má stanovenie etického štandardu, ktorý od neho požaduje profesijné a pracovné zaradenie. Prostredníctvom etických kódexov inštitúcia dáva svojim členom i okoliu na vedomie, že etika sa stala nevyhnutnou súčasťou jej činnosti. Etický kódex by mal byť v záujme všetkých zainteresovaných, a nielen v záujme určitej skupiny ľudí.¹²⁾

Etický kódex označuje súbor písomne formulovaných etických princípov, hodnôt a štandardov relevantných a normatívnych pre jednotlivú profesiu, inštitúciu alebo organizáciu. Významom etického kódexu pre profesiu je, že poslaniu profesie môže porozumieť nielen odborná, ale aj laická verejnosť.

Význam etického kódexu:

- vyjadruje poslanie profesie vo forme ideálu, resp. základného cieľa profesie,
- zabezpečí vedenie a inšpiráciu profesionálom pri plnení poslania ich profesie,
- vytvára a udržuje profesijnú identitu,
- zdôrazňuje status profesie,
- slúži ako meradlo pre hodnotenie aktuálnej praxe.⁸⁾

Hlavnou úlohou každého kódexu je regulácia správania sa jednotlivca alebo celej skupiny v súlade s istými skupinovými etickými normami, ktoré sa implementujú do konkrétnej ľudskej činnosti. Etický kódex rozširuje škálu nástrojov na riadenie ľudí. Skúsenosti z organizovania a riadenia aj malých firiem ukazujú, že už kolektív s počtom 8 - 10 ľudí nemožno efektívne riadiť iba neformálnymi metódami riadenia, a teda vzťahy sa musia formalizovať. Etický kódex vystupuje ako efektívny a pritom elegantný prvok v systéme riadenia. Ďalej etický kódex pomáha riešiť konfliktné situácie, t. j. uľahčuje pracovníkovi rozhodnúť sa v situáciách, keď sa nevie zorientovať medzi tým, čo je správne a čo je nesprávne, resp. keď je navádzaný na nemorálny skutok. Významnou sa javí aj ďalšia funkcia etického kódexu, ktorá pomáha riešiť medziludské konflikty na pracovisku v súlade s požiadavkami zakotvenými v kódexe.¹²⁾

Príslušníci rôznych povolání sa riadia všeobecnými morálnymi normami, ale tie by mali byť prispôsobené potrebám daného povolania. Vypracovávajú si osobitný morálny kódex, ktorý sa spravidla riadi jednou či dvoma nosnými ideami. OS SR predstavujú zložku, ktorá zamestnáva niekoľko tisíc profesionálnych vojakov. Špecifické poslanie predurčuje OS SR na prísnejšie dodržiavanie zákonov, noriem a predpisov, ale aj morálnych zásad a etických princípov pri plnení stanovených úloh v prospech spoločnosti. Vojenská činnosť bola takmer vždy spájaná s vysokým stupňom morálky. Aj pre túto kvalitu bolo v histórii vojenskej povolania zaraďované medzi spoločensky najuznávanejšie. O to viac vystupujú tieto kvality do popredia práve v súčasnosti, kedy je vojenstvo so svojimi technickými vymoženosťami spájané až s celkovým ohrozením existencie života na našej planéte.¹⁵⁾

OS SR majú vytvorený svoj vlastný profesijný etický kódex, ktorý je menený a dopĺňaný podľa aktuálnych potrieb a zmien v spoločnosti. Etický kódex profesionálneho vojaka OS SR predstavuje základný rámec požiadaviek na mravné správanie a konanie, ktoré sú kladené na každého príslušníka OS SR bez ohľadu na jeho hodnosť a zastávanú funkciu, pričom sa nekladie dôraz na dodržiavanie požiadaviek len cez „pracovnú dobu“, ale aj v osobnom voľne príslušníkov OS SR. Ďalej kódex upravuje zásady a pravidlá správania a konania príslušníkov OS SR a zároveň rešpektuje uznávané vojenské hodnoty, ktoré vychádzajú z tradícií našej spoločnosti. Sú v ňom zovšeobecnené požiadavky spoločnosti pri plnení úloh spojených s obranou Slovenskej republiky, jej zvrchovanosti, územnej celistvosti, hodnôt slobody a demokracie. Taktiež predstavuje súbor záväzných požiadaviek na správanie a konanie príslušníkov OS SR pri vykonávaní štátnej služby mimo územia SR. Kódex predstavuje normatívne kritérium aj pri posudzovaní správania a konania príslušníkov v občianskom živote pri ohrozovaní alebo poškodzovaní OS SR v spoločnosti.

Na príslušníka OS SR sú podľa kódexu kladené tieto mravné požiadavky:¹⁶⁾

- *Vernosť Slovenskej republiky* – úctu k jej ústavnému zriadeniu a jeho dôsledné rešpektovanie. Prejavom vernosti je zodpovedné plnenie zverených úloh a povinností pri výkone štátnej služby na území Slovenskej republiky i mimo nej.
- *Čestnosť* – je základom budovania prirodzeného rešpektu, vzájomnej dôvery a skutočného bojového priateľstva. Prejavuje sa spájaním úprimnosti a taktosti, náročnosti a spravodlivosti, súladom slov a činov.
- *Statočnosť* – osobná odvaha prekonávať prekážky a nevzdávať sa pri plnení náročných úloh. V bojovej činnosti sa statočnosť prejavuje pripravenosťou a odhodlaním splniť určené úlohy aj s nasadením vlastného života a zdravia.
- *Disciplinovanosť* – rešpektovanie zákonov, predpisov a nariadení, ktoré súvisia s plnením zverených úloh, včasným a presným plnením vojenských rozkazov, nariadení a dodržiavaním určeného vojenského režimu.

15) HULAN, B. - KORČOKOVÁ, Z.: Niektoré problémy etiky..., 2007.

16) DIATKA, C - LOMNICKÝ, I.: Osobnostná etika a etická výchova, 2004. Z hľadiska štruktúry osobnosti zasahuje mravnosť všetky sféry človeka. Jej účinnosť je podmienená optimálnou súčinnosťou kognitívnej, emotívnej a konatívnej stránky v každom prejave ľudského správania a konania. Mravnosť vo vzťahu ku štruktúre osobnosti vystupuje ako najpodstatnejšia súčasť jej integrujúceho prejavu v podobe charakteru. Charakter predstavuje skutočnú hodnotu človeka. V najširšom poňatí môžeme charakter definovať ako integrovaný, relatívne stabilný, ale i dostatočne flexibilný súbor zásad a východísk správania uplatňovaných v konkrétnej životnej praxi. Ide o organický celok spojenia osobnostných kvalít človeka so sociálnym prostredím za výrazného podielu systému vzdelávania, výchovy, ako aj pedagogických komponentov ako napr. návykov, zvykov, vzorov, ideálov, mravného presvedčenia, čo sa prejavuje v kvalite jeho činnosti, v medziľudských a sociálnych vzťahoch, v reálnych podmienkach osobného a spoločenského života.

- *Hrdosť na príslušnosť k OS SR* – pevná spolupatričnosť s ostatnými vojakmi, taktiež poznanie a rozvíjanie pozitívnych tradícií útvaru, hodnostného zboru ako aj vzorná reprezentácia OS SR na verejnosti, doma aj v zahraničí.
- *Tímová zodpovednosť* – aktívny a svedomitý prístup každého vojaka k plneniu povinností, podpora veliteľa, dôslednosť a uvedomovanie si následkov správania a konania vojaka pre splnenie úloh celku.
- *Obetavosť* – schopnosť a ochota plniť úlohy aj na úkor záujmov a potrieb vojaka bez ohľadu na úsilie potrebné na ich splnenie. ¹⁷⁾

Príslušník OS SR by mal v súlade s týmto kódexom svoje správanie a konanie pri plnení úloh v rámci vyslania mimo územia Slovenskej republiky realizovať v súlade s mandátom príslušnej misie či operácie a v súlade s pravidlami nasadenia, pričom by mal rešpektovať miestne obyvatelstvo, jeho zvyky, tradície a náboženstvo.

4 ETIKA A KULTÚRA

Etiku bez kultúry a kultúru bez etiky si nemožno predstaviť, nakoľko prináležia k aktívnym dynamickým osobným schopnostiam ľudí. Termín kultúra má navyše aj rovnaké etymologické korene ako slovo kult, ktorý implikuje náboženský rešpekt v dejinnej tradícii. Etika aj kultúra fungujú ako spojené nádoby prítomné v horizonte ľudskej časnosti. Ich recipročné vplyvy koordinujú ľudí k ich osobnostnej komplexnosti. Spočiatku sa človek učí etike a kultúre v domácom prostredí, ale postupne sa začleňuje do širšieho spoločenstva. Cieľom etiky a kultúry je zviditeľňovať realitu „humanum“ ako privilegium človeka, ktorý je rozumnou bytosťou. Obidve konštitujú istú zjednocujúcu dimenziu v ľudskej skúsenosti a determinujú jeden z podsystémov, v ktorých sa konkrétne spoločnosti kompletizujú aj diferencujú. Rozlišujeme diverzné typy kultúry. Každá spoločnosť má totiž svoje vlastné inštitúcie a štruktúry, prostredníctvom ktorých autentickým spôsobom vyjadruje vlastnú duchovnú minulosť, prítomnosť a aspirácie do budúcnosti. Etika spolu s etickosťou a kultúra s kultúrnosťou vytvárajú silné spojivá určujúce špecifickosť humánno-sociálneho charakteru danej epochy. Ak by medzi etikou a kultúrou neboli tieto spojivá, nebolo vy de facto ani tradície. ¹⁸⁾

Neustále, od vzniku civilizácie ako takej, dochádza k stretu kultúr a snažíme sa spájať rozličné uchopenia sveta do jednej celistvosti. Aby toto uchopenie prebiehalo bez problémov, je dobré pochopiť, že pravidlá sú skôr cesta ako vnímať ľudí odlišnej kultúry, rasy, národnosti. Je dôležité hľadať cestu k interakcii. Existuje veľa dôvodov, ktoré nám v tom môžu brániť, ako napríklad strach, stereotypy v myslení, xenofóbia, predsudky. Opakom týchto dôvodov by mal byť dialóg založený na tolerancii toho druhého a schopnosti akceptovať inakosť. Kultúra vychádza z civilizácie ¹⁹⁾,

17) Etický kódex profesionálneho vojaka.

18) HREHOVÁ, H. a kol.: Etika a kultúra, 2012. Charakter etiky a kultúry je antropocentricko-religiózný. Obidve dimenzie indikujú spirituálny rozmer, produkujú duchovnú aktivitu a normatívny zmysel. Ak by v nich duchovný rozmer absentoval, etika by mohla vyústiť do nemorálnosti a kultúra do neľudskosti.

19) Civilizácia je konkrétny historický stupeň ovládnutia prírody, súhrn hmotných i duchovných prostriedkov ľudskej činnosti. Je to súhrn javov, hodnôt, vecí, ktoré vznikali v rámci aktivít istého ľudského spoločenstva, ktoré sa vo všeobecnosti väčšinou prijímajú avšak môžu mať sklon k štandardizácii a stereotypizácii. Sú relatívne konštantné, aj keď v sebe môžu zahŕňať retardačné a antihumánne prvky, ktoré vznikli nie lineárnou kultiváciou prostriedkov ľudskej činnosti. Humanizáciou celého prostredia, v ktorom človek žije, sa snaží prekonávaním adaptačného obdobia odstrániť retardačné a antihumánne prvky, ktoré v sebe civilizácia obsiahla, bez ohľadu na to či sa to odohráva v duchovnej, alebo materiálnej sfére. ¹⁰⁾

aby ju pretvárala a posúvala dopredu. Príčiny konfliktov je potrebné hľadať najmä v monokultúrnom a monocivillizačnom prístupe. Každá kultúra má tendenciu upozorňovať na prednosti hodnôt, ktoré ponúka a od toho býva už len krôčik k tomu, aby tieto hodnoty vnucovala inej kultúre. ¹⁰⁾

Človek ani v dnešných časoch nie je taký vyspelý, aby vedel vždy správne posúdiť účinky svojho účelovo zameraného racionálneho pôsobenia na svet a prírodu. Etika ako reflektujúci vzťah človeka a jeho sveta, neudržiava svedomie v pokoji, ale skôr ho znekludňuje. Nepretržite ho poháňa k otázke, čo je naozaj dobré a spravodlivé, nad rámec bežnej morálky „práva“ a „zákona“. Preto pri výchove človeka a formovaní jeho charakteru je potrebné zaoberať sa človekom samotným a spoluutvárať podmienky jeho života tak, aby si čoraz viac uvedomoval zodpovednosť za svet, v ktorom žije spolu s inými. ¹⁶⁾

Človek žije v sociálnom systéme a jeho pôsobenie je väčšinou viazané na aktuálne sociálne prostredie a jeho podnety. Osobnosť človeka sa teda formuje v sociálnom prostredí, vplyvom sociálneho prostredia, v rámci ktorého sa i prejavuje so všetkou svojou jedinečnosťou. Pôsobenie sociálneho prostredia sa začína už narodením človeka. Tým sa začína celoživotný proces nazývaný socializácia, ktorý prebieha vždy v spoločenstve určitých ľudí a my všetci sme po celý svoj život závislí od iných ľudí, a to či už kvôli zabezpečeniu základných existenčných potrieb, alebo sociálnych potrieb. Cieľom socializácie je sformovať bytosť, ktorá sa bude aj osamote správať tak, ako keby bola pod stálym dohľadom ostatných členov skupiny. Toto sa dosiahne len vtedy, ak jedinec prijme za svoje (ak internalizuje) nielen znalosť, ale tiež hodnoty, normy a kritériá svojej kultúry.

Etika a kultúra, vzhľadom na svoje humánne poslanie, by mali vždy zostať v službe ľudí, keďže v ich poslaní je zahrnuté dobro pre všetkých. Etika nemôže existovať mimo života, ani mimo kultúry. Naopak, má byť v centre života spoločnosti i jednotlivca a v centre kultúry. Disharmónia medzi etikou a kultúrou, ako to často zažívame v súčasnosti, vnáša do sociálnych vzťahov obrovský nesúlad. Pravá etickosť ráta s vnútornými zmenami a s osobným mravným progresom. Dodržiavanie etických zásad, či už spravodlivosti, odvahy, čestnosti, pracovitosti, vyžaduje priamosť rozumu zoči-voči morálnemu poriadku. Etika je doménou človeka a jej neodmysliteľnou súčasťou je rozumnosť i dobrá vôľa. V súčasnej sekularizovanej západoeurópskej kultúre 21. storočia sú sloboda a ľudské práva rešpektované, ale nad všetkým dominuje risk morálno-etického relativizmu a praktického materializmu, ktoré neumožňujú nájsť racionálne kritériá platné pre „omnes gentes“ (všetkých), ani neukazujú, ktoré rozhodnutia a aká etika je najvhodnejšia alebo najlepšia. ²⁰⁾

Ľudské potreby sú východiskom aktivity človeka. Pojem potreba vyjadruje pritom základnú formu motívu v biologickej, ale taktiež v sociálnej dimenzii bytia. Zdroje potrieb sú jednak v človeku samom, ale aj v prostredí, v ktorom žije. Dôvodom, pre ktorý sa človek začína správať určitým spôsobom je vnútorná potreba alebo zvonka pôsobiaca okolnosť, ktorá túto potrebu akceptuje, kultivuje alebo ignoruje, tlmí či navodzuje – rozvíja potrebu novú – inú. Potreby sú predovšetkým základom rozvojových procesov, výsledkom ktorých je formovanie vlastností osobnosti a hodnôt, stimulujúcich človeka k aktivite. ²¹⁾

20) Sekularizmus, naštartovaný osvietenstvom, pripravil pôdu pre globálnu multikultúru s typickou „value-free“ (hodnotovou slobodou), ktorá stráca zo zreteľa univerzálne zásady a princípy. Mravní ľudia a ľudia kultúry sú nezaujímaví, aj keď by mali stále čo povedať. Globalizácia, koncentrovaná len na ekonomickú dimenziu, na integráciu a fúziu národných ekonomík, sa zaujíma o etiku a kultúru, ale obmedzuje sa hlavne na skúmanie prevažujúcich životných štýlov v jednotlivých krajinách. ¹⁸⁾

21) GAJDOŠOVÁ, L.: Mravné potreby osobnosti, 2000.

Otázkou je, či sa dynamické zmeny spoločnosti dotýkajú aj hodnôt, mravných princípov a jednotlivých etických zodpovedností. Nezávisle od filozofických koncepcií, sa neustále menia:

- nové globálne etické témy – nadväzujúce na rozvoj technológií alebo nových sociálnych udalostí,
- nové etické problémy a dilemy súvisiace s výkonom profesie,
- meniace sa hodnotové orientácie,
- identifikovanie a formulovanie všeobecných ľudských práv,
- identifikovanie a formulovanie etických princípov v profesijnej činnosti založených na nových výskumoch a teóriách,
- zmena legislatívy, atď.⁸⁾

Príslušníci OS SR sú pred vyslaním mimo územia Slovenskej republiky informovaní a poučení o špecifikách krajiny, v ktorej budú pôsobiť: o kultúrnych, sociálnych, politických a náboženských rozdieloch, ktoré môžu v niektorých „hraničných“ situáciách mať priamy vplyv na ich vyslanie, funkciu alebo dokonca vlastný život.

Z hľadiska dialógu kultúr je možné povedať, že dialóg je schopnosť jednotlivcov hľadať spoločné body pre rozhovor, prežívanie spoločných chvíľ a akceptáciu názorov, aj úplne odlišných. Dialóg kultúr spočíva v schopnosti pochopiť, že zmeniť môžeme iba sami seba a ostatných môžeme akceptovať, prijať a nechať im priestor pre to, aby vnútorne rástli. Kultúrnym dialógom sme schopní rozvíjať globálne hodnoty, na základe ktorých sú všetky spoločenské systémy schopné existovať a konštruovať sa tak, aby prinášali do ľudskej existencie pozitívne aspekty.¹⁰⁾ Celosvetové zblížovanie kultúr i aktuálna multikultúra sú bezpochyby pozitívne, ale etický relativizmus a strata ľudskej identity môžu kultúru a kultúrnosť zničiť.¹⁸⁾

5 STRET KULTÚR PRÍSLUŠNÍKOV OS SR V ZAHRANIČÍ

Ľudský život je závislý od personálnych vzťahov a morálnych spôsobilostí, ktoré sa rozvíjajú na základe vzájomnej výmeny skúseností ako je prejav intelektuálneho poznania pravdy, aplikácie morálneho dobra, atď. Etika je spojenie najvšeobecnejšieho s najsúkromnejším, je filozofiou ľudskosti, filozofiou života. Všeobecne je zakorenená predstava, že mravnosť je vecou vrodeneho citu a je človeku „daná z hora“. V rámci hodnôt mravného vedomia môžeme hovoriť o určitých etických princípoch a pravidlách. Hodnoty medziľudských vzťahov je skupina hodnôt, ktoré sú primárne v ľudskom konaní – ako priateľstvo, láska, altruizmus, empatia, prosociálnosť, dobrý skutok, filantropia, atď. Z minulosti svojej rodiny, svojho mesta, svojho kmeňa, svojho národa si nesieme množstvo bremien, dedičstiev, oprávnených očakávaní a záväzkov. Toto sú danosti nášho života, naše morálne východisko.²²⁾

Každý druh ľudskej činnosti, v závislosti od svojej náročnosti a zložitosti procesov, môže vyvolávať pochybnosti a otázky vyplývajúce z protirečivých záujmov a na nich založených ľudských právach. Uvedomenie si významu určitých hodnôt pre zabezpečenie života jednotlivca a ľudského spoločenstva bolo podnetom k tomu, aby vznikol nárok na akceptovanie a ochranu týchto hodnôt, prípadne nárok na ich spravodlivé uspokojovanie.¹³⁾

22) Altruizmus predstavuje morálnu zásadu, ktorá od človeka vyžaduje potlačiť vlastný egoizmus a obetovať svoje záujmy v prospech druhých. Empatia zase predpokladá schopnosť človeka vžiť sa do situácie alebo problému druhého, vidieť jeho očami a cítiť jeho srdcom. Prosociálnosť znamená schopnosť a ochotu spolupracovať, vedieť sa dohodnúť, byť ochotným urobiť pre druhých niečo bez očakávania protihodnoty alebo odmeny.⁸⁾

Príslušníci OS SR sú vysielaní aj do krajín mimo európsky región, kde rozdielnosť hodnôt, princípov, náboženskej viery a pohľadu na svet má diametrálne odlišný charakter. Okrem náročných klimatických či odlišných geografických podmienok, jazykových bariér a náročnosti z odlúčenia od najbližších, musia vyslaní príslušníci rešpektovať nielen oficiálne, ale aj neoficiálne pravidlá, zvyklosti, mravy a obyčaje miestneho obyvateľstva. Ide o súbor veľmi náročných procesov, ktoré každý človek zvláda odlišne. Preto je potrebné, aby príslušníci pred vyslaním boli upozornení a uzrozumení s problémami a špecifikami oblasti, do ktorej majú byť vyslaní.

O tom, či je takáto príprava dostatočná robili výskum odborníci z Akadémie ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, docentka Mária Petrufová a docent Lubomír Belan. Vo svojej vedeckej monografii *Manažment poznatkov v podmienkach OS SR*²³⁾ potvrdili, že príslušníci OS SR za najslabšiu mieru pripravenosti (v porovnaní s príslušníkmi iných armád) považujú oblasť kultúrno-antropologickú. Pociťovali nedostatky najmä v oblasti znalostí o náboženských zvyklostiach, občianskych zvykoch, tradíciách, zásadách a prejavoch správania sa domáceho obyvateľstva v priestoroch nasadenia. Postupne, hlavne vďaka vzdelávacím aktivitám Personálneho úradu OS SR, Akadémie ozbrojených síl v Liptovskom Mikuláši, či odborníkov z Generálneho štábu OS SR, profesionálni vojaci získavajú potrebné vedomosti a zručnosti, aby dokázali adekvátne reagovať na jednotlivé situácie v priestore ich nasadenia.

Kultúrna, náboženská a jazyková odlišnosť obyvateľstva ako aj ozbrojených nepriateľov v mieste nasadenia vyvolávali v niektorých príslušníkoch OS SR zmiešané pocity, neistotu a nervozitu, čo prinieslo veľa zbytočných konfliktov a nedorozumení. Bartalová¹⁰⁾ uvádza, že je dôležité konanie ľudí deliť na morálne dobré a morálne zlé, a zároveň zohľadňovať právo na obranu v zmysle prenikania cudzích hodnôt a nerešpektovania hodnôt súčasných, daných tej-ktorej kultúre, čo predstavuje zásadný problém.²⁴⁾ Niekedy má človek zo západného kultúrneho rámca pocit, že len jeho hodnoty sú tie správne a jediné. Nie je potrebné, aby bol celý svet uniformovaný.²⁵⁾

Pri posudzovaní konkrétnej situácie či je naše riešenie etické alebo nie, by sme mali mať na zdôvodnenie nášho konečného záveru dobré etické argumenty, ktoré by mali obsahovať tri rôzne prvky:

- poznať skutočné fakty, motívy a konkrétne okolnosti danej situácie,
- dôkladne zvážiť normy a hodnoty,
- z dôvodu posudzovania situácie si uvedomiť racionálnu povahu svojich tvrdení a protiarumentov.¹⁴⁾

Uvedené prvky vieme použiť v optimálnej situácii, keď máme dostatok informácií a času, čo však v reálnej situácii pri vyslaní mimo územia je len výnimočné. Zväčša má príslušník OS SR iba pár sekúnd, možno minút, aby analyzoval situáciu, správne ju vyhodnotil a eticky vyriešil. V situá-

23) PETRUFOVÁ, M. - BELAN, L.: *Manažment poznatkov v podmienkach...*, 2015.

24) Psychológia poskytuje dostatok argumentov na možnosť a v rozvinutej spoločnosti nevyhnutnosť kultivovať, usmerňovať vznik a rozvoj potrieb jednotlivca, ktoré sú v určitom historickom a kultúrnom kontexte aktuálne. Nie všetky spoločenské potreby sa stávajú aj individuálnymi, tak ako nie všetky individuálne potreby sú potrebami spoločenskými. Popri potrebách spoločenských existujú aj potreby národa, triedy, skupiny, atď. Môžu byť v súlade, ale nemali by si protirečiť. Aj v našej spoločnosti je realitou, že individuálne potreby sú často v úplnej opozícii k spoločenským potrebám. Účasť na uspokojení spoločenských potrieb sa človeku javí ako nevyhovujúci, zaťažujúci prostriedok uspokojovania jeho vlastných individuálnych potrieb.²¹⁾

25) Vzhľadom na túto skutočnosť je nevyhnutné diskutovať na poli etiky, skúšať, riešiť zdanlivé problémy islamského sveta formou etického diskurzu, pretože extrémny sú vždy reakciami na porušenie vnútornej harmónie systému ako takého, či už z jeho vnútra, alebo tlakom z vonku.¹⁰⁾

ciách, keď rozhodovanie a konanie príslušníka OS SR nie je slobodné a dobrovoľné, vtedy mnohí odborníci považujú za prioritu dôsledky, t. j. úsilie o minimalizovanie negatívnych dôsledkov, ktoré vyplynú z nedobrovoľného porušenia práva nevinných osôb.

Pôsobenie príslušníkov OS SR v zahraničí so sebou prináša nielen rozšírenie si odborných vedomostí a zručností, ale aj rozšírenie svojich morálnych princípov, etického konania a rozšírenia si svojho „pohľadu“ na svet aj z perspektívy diametrálne odlišných spoločností, ktoré uznávajú iné hodnoty. Na základe osobných skúseností (Sýria, Afganistan) každý takýto stret kultúr je potrebné vnímať ako neopakovateľnú príležitosť obohatiť svoj vnútorný svet (myšlienky odlišnej kultúry, jej pohľad na fungovanie sveta, národa, rodiny, pohľad na ich religiozitu, historický a kultúrny odkaz po predkoch) v kontexte naplňania úloh v súlade s mandátom misie alebo operácie. Pretože v takejto situácii dvojnásobne platia slová Gluchmana a Dokulila, že človek ako nositeľ slobodnej vôle je schopný sa sám rozhodovať, ako bude konať. Jeho voľba sa však stáva morálnou voľbou až vo vzťahu k iným ľuďom. Vzťah k iným ľuďom je kritériom správnosti morálnej voľby. To, či je človek čestný, statočný, alebo má iné morálne cnosti, sa prejaví až v jeho konaní.¹³⁾

6 ZÁVER

Pôsobenie príslušníkov OS SR v zahraničí nie je možné bez stretu západnej kultúry s miestnou kultúrou. O tom, ako takýto stret dopadne, či bude mať pozitívny alebo negatívny dopad na zúčastnených, podľa nášho názoru závisí na mnohých faktoroch. Tie najpodstatnejšie sú podľa nás empatia, morálne konanie, prosociálnosť, komunikácia a snaha tomu druhému pomôcť pochopiť svoju „inakosť“. Samozrejme, príslušníci OS SR sú na takúto situáciu pripravovaní, avšak záleží v konečnom dôsledku na nich samotných, ako konfrontácia skončí. Niekedy môžu takéto strety začať konflikt a niekedy ho ukončiť. História je plná situácií a nedorozumení, ktoré začali vojnu. A rovnako je plná príbehov, kedy vďaka empatii, základnej ľudskej slušnosti a pevnému charakteru, boli konflikty ukončené.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BARTALOVÁ, J. : *Vybrané kapitoly z etiky v dialógu kultúr*. 1. vyd. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2011. 120 s. ISBN 978-80-8094-922-8.

DIATKA, C.: *O etike a hodnotách*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2005. 158 s. ISBN 80-8050-822-4.

DIATKA, C. - LOMNICKÝ, I.: *Osobnostná etika a etická výchova. Monografia štúdií Katedry etiky a katechetiky*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 300 s. ISBN 80-8050-789-9.

FEBER, J. - PETRUCIOVÁ, J.: *Obecná etika*. 1. vyd. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2020. 303 s. ISBN 987-80-568-0345-5.

FOBEL, P. a kol.: *Organizačná etika a profesionálne etické poradenstvo*. 1. vyd. Žiar nad Hronom : APRINT, 2013. 212 s. ISBN 978-80-89415-11-3.

GAJDOŠOVÁ, L.: *Mravné potreby osobnosti (vybrané problémy)*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2000. 82 s. ISBN 80-8055-419-6.

GLUCHMAN, V. - DOKULIL, M. (eds.): *Praktické otázky etiky a morálky : (Etika III)*. Prešov : LIM, 2000. 190 s. ISBN 80-967778-9-0.

- GLUCHMAN, V. - DOKULIL, M.: *Teoretické otázky etiky*. Prešov : LIM, 2000. 161 s. ISBN 80-967778-7-4.
- HREHOVÁ, H. a kol.: *Etika a kultúra*. 1. vyd. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012. 173 s. ISBN 978-83-7490-543-5.
- HULAN, B. - KORČOKOVÁ, Z.: *Niektoré problémy etiky v činnosti ozbrojených síl*. [1. vyd.] Liptovský Mikuláš : Akadémia Ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2007. 34 s. ISBN 978-80-8040-315-7.
- IVANČÍK, R.: *Bezpečnosť. Teoreticko-metodologické východiská*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2022. 240 s. ISBN 978-80-7380-873-0.
- IVANČÍK, R. - JURČÁK, V.: *Mierové operácie vybraných organizácií medzinárodného krízového manažmentu*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2013. 230 s. ISBN 978-80-8040-469-7.
- IVANČÍK, R. - JURČÁK, V.: *Participácia Ozbrojených síl Slovenskej republiky na operáciách medzinárodného krízového manažmentu – príspevok Slovenskej republiky k medzinárodnej bezpečnosti*. In: *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2011 : medzinárodná vedecká konferencia, 18.-19. októbra 2011, Liptovský Mikuláš : zborník vedeckých a odborných prác [CD-ROM]*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2011, s. 95-104. ISBN 978-80-8040-429-1.
- IVANČÍK, R. - JURČÁK, V.: *Peace Operations of International Crisis Management*. Ostrowiec Świętokrzyski : Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości, 2013. 182 s. ISBN 978-83-936652-6-6.
- IVANČÍK, R. - JURČÁK, V.: *Kauzalita participácie Ozbrojených síl Slovenskej republiky v operáciách medzinárodného krízového manažmentu a jej finančné aspekty*. Ostrowiec Świętokrzyski : Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości, 2014. 213 s. ISBN 978-83-64557-05-7.
- MÁTEL, A. - SCHAVEL, M. - MÜHLPACHR, P. - ROMAN, T.: *Aplikovaná etika v sociálnej práci*. Brno : Institut mezioborových studií, 2010. 236 s. ISBN 978-80-87182-13-0.
- PETRUFOVÁ, M. - BELAN, L.: *Manažment poznatkov v podmienkach Ozbrojených síl Slovenskej republiky : vedecká monografia*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2015. 282 s. ISBN 978-80-8040-511-3.
- REMIŠOVÁ, A.: *Etické kódexy*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 1998. 127 s. ISBN 80-225-0952-3.
- ROJÍK, J.: *Vojenská etika. Teoretické a praktické inšpirácie*. 1. vyd. Banská Bystrica : Dali-BB, 2013. 170 s. ISBN 978-80-8141-051-2.
- VAJDA, J.: *Sociálna etika*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2001. 117 s. ISBN 80-8050-357-5.
- Vestník MO SR, ročník 2015, čiastka 83 : Služobný predpis hlavného služobného úradu č. 86/2015 Etický kódex profesionálneho vojaka*

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Aký je podľa Vás vzťah medzi morálkou a etikou?
2. Má v dnešnom modernom globalizovanom svete profesijná etika stále svoje miesto?
3. Má podľa Vás etický kódex profesionálneho vojaka dostatočný rámec pre príslušníkov OS SR a ich fungovanie v štáte i v zahraničí?
4. Na základe akých faktorov osciluje vzťah medzi etikou a kultúrou?
5. Prečo nie je možné vyhnúť sa stretu kultúr počas pôsobenia príslušníkov OS SR v zahraničí?

VODCOVSTVO AKO VÝZVA V MENIACOM SA PROSTREDÍ: OD VÝCVIKU PO MISIU

Mgr. Dušan FISCHER

ÚVOD

Vojenské vodcovstvo je vysoko dynamická téma, ktorá pod seba preberá spektrum ďalších tém v oblasti vojnovkej teórie. Vyhľadávač Google Scholar pri slovnom spojení „military leadership“ poskytuje 3,2 milióna výsledkov. Preto zámerom tohto článku nie je priniesť komplexný obraz vojenského vodcovstva z rôznych pohľadov sociálnych, spoločenských a humanitných vied, ale má za cieľ zmapovať doterajšie prístupy k vodcovstvu a aplikovať ich na Ozbrojené sily Slovenskej republiky. Nasledujúci článok sa teda venuje téme vodcovstva v ozbrojených silách, jeho dôležitosti, princípom a potrebe v modernej spoločnosti a v meniacom sa bezpečnostnom prostredí.

1 VODCOVIA A VODCOVSTVO

Slovník Mirriam-Webster v preklade definuje slovo vodcovstvo ako „pozíciu vodcu, kapacitu viesť a akt vedenia.“ V Slovníku slovenského jazyka je vodca definovaný ako „osoba, ktorá je na čele nejakej spoločenskej skupiny, nejakého spoločenského celku“ a „osoba, ktorá ukazuje cestu, smer niekomu alebo niečomu.“ Asi každý človek so všeobecným rozhľadom má svoju víziu o tom, čo znamená viesť a zároveň má predstavu o tom, aké vlastnosti by mali mať ľudia vo vodcovských pozíciách. Vidí vodcov v literatúre, filme, médiách, aj vo svojom okolí. Často sa medzi vlastnosťami a osobnými charakteristikami objavuje schopnosť viesť zmenu, čiže zmenu poznať a prijať ju za svoju, ďalej motivovať či inšpirovať ostatných. Vodcovia sú často vnímaní ako spravodliví, rozhodní a efektívne komunikujúci ľudia. Tieto kvality sú niektorým ľuďom prirodzené alebo sa dajú získať počas života. Na získanie týchto vlastností musí existovať niekoľko predpokladov. V prvom rade je dôležité, aby človek pripísal spomenutým vlastnostiam dôležitosť. Zároveň je dôležité, aby si tieto vlastnosti osvojil a neustále ich budoval.

Vodcovstvo existuje v určitých kategóriách. Vodcovia sú často vnímaní vo vzťahu nadriadený – podriadený. V tomto vzťahu je vodcovská pozícia určená priamo. Podriadený si je vedomý svojho postavenia a vzťahu k nadriadenému. Rozumie hierarchickému usporiadaniu a uvedomuje si, že prijíma príkazy (vo vojenskom prostredí rozkazy) od nadriadeného a robí všetko preto, aby ich splnil v danom čase a danej kvalite. Zároveň si uvedomuje zodpovednosť za svoje činy a zodpovednosť svojho nadriadeného za skutky svojich podriadených. **Pri priamom (formálnom) postavení** však neplatia rozkazy absolútne. Profesionálnych vojakov chráni etický kódex vojaka, zákon o ozbrojených silách a ďalšie predpisy, ktoré im dávajú možnosť v špecifických prípadoch nesplniť rozkaz (napríklad, ak by jeho splnením spáchal trestný čin alebo priestupok). Okrem priameho existuje aj **vodcovstvo postavané na nepriamom postavení**. Nepriamo určená pozícia vodcu môže vyplývať z osobných ambícií člena tímu, v ktorom sú si všetci služobne rovní a vodcovské postavenie nemá predpísanú formu. Je teda ťažšie definovaná. Viaz sa viac k spomínaným vlastnostiam vodcu. Nepriamy (prirodzený) vodca je taký človek, ktorý vzíde z úzkeho kolektívu bez formálneho postavenia. Ide o vojačky a vojakov, ktorí svojimi kvalitami dokážu motivovať a viesť podriadených aj mimo hierarchie. Toto vedenie však nemôže mať vplyv na výkon vojačiek a vojakov vo formálnej štruktúre. Tá je pre nich primárna.

2 JE VODCA MANAŽÉR?

Veľa publikácií, aj tých široko používaných, prirovnáva vodcovstvo v ozbrojených silách k manažmentu alebo k riadeniu ľudí v civilnej spoločnosti, napríklad vo firme. Niektoré znaky sú neodmysliteľne podobné. Často ide o podobné prostredie, ktoré je založené na hierarchii, zahŕňa v sebe prvky formálneho a neformálneho vodcovstva. Dokonca aj charakterové prvky vodcovských osobností sú obdobné. V oboch smeroch ide o authority, či už prirodzené alebo formálne, ktoré v sebe sústreďujú spravodlivosť, odhodlanosť, schopnosť počúvať, vedia poradiť a vedia viesť menšiu či väčšiu skupinu k dosiahnutiu stanoveného cieľa. Tu sa však, podľa našej mienky, tieto dve oblasti rozchádzajú. Dovoľm si polemizovať s autormi, ktorí tieto dve postavenia prirovnávajú. Autori publikácie *Manažment vo vojenstve* argumentujú, že pre vodcovstvo sú dôležité „kvalifikácia a poznatky, teda vzdelanosť interdisciplinárneho a univerzálneho charakteru, ktorá umožňuje pružnejšie sa prispôbovať zrychlujúcim sa zmenám“¹⁾, čo je v zásade princíp riadenia zmeny aplikovateľný v armáde aj v civile. Pavel Czirák definuje manažéra vo vojenstve ako „profesionálneho riadiaceho zamestnanca, ktorý vykonáva činnosti zamerané na sústredenie ľudských a materiálnych zdrojov, na ich koordináciu v priestore a čase tak, aby sa dosiahli ciele danej inštitúcie, organizácie alebo aby sa realizoval konkrétny projekt.“¹⁾ Tu sa rovnako nedá polemizovať o tom, že definícia je aplikovateľná vo vojenskom aj civilnom pracovnom alebo kultúrnom priestore.

Kde sa však vyššie spomínaní autori, a mnohí ďalší, rozchádzajú s argumentom tohto textu, je práve podstata vojenského kultúrneho priestoru. V tej istej publikácii Sopóci tvrdí, že vodcovstvo je „rozhodujúcou súčasťou morálnej zložky bojového potenciálu“. Hlavným rozdielom medzi civilným a vojenským „manažérom“ je práve v tom, akým spôsobom a do čoho vedie svojich podriadených. Kým v civilnom manažmente ide o dosiahnutie nejakého cieľa, výsledku vo forme projektu či dosiahnutia viac predaných produktov, v ozbrojených silách sú podobné praktiky aplikované na vedenie ľudí, ktorí pri nástupe do služby prisahali v prípade potreby položiť pri dosahovaní stanoveného cieľa aj vlastný život. Samotná prisaha profesionálneho vojaka je súčasťou zákona o ozbrojených silách a obsahuje časť: „Som pripravený brániť slobodu, nezávislosť, zvrchovanosť, územnú celistvosť Slovenskej republiky a nedotknuteľnosť jej hraníc. Na to som pripravený vynaložiť všetky svoje sily a schopnosti a nasadiť aj svoj život.“ Neexistuje žiadne povolanie, v ktorom „zamestnanec“ prisahá, že pri dosiahnutí cieľov položí svoj život. Je pravdou, že v niektorých oblastiach existujú rovnaké predpoklady pre civilného manažéra aj pre vojenského vodcu. Ale faktor prisahy dáva vojenskému vodcovi výnimočné postavenie, vrátane zodpovednosti.

3 VODCOVSTVO V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A VO SVETE

Otázka vodcovstva je špecifická pre každú jednu krajinu. Na prípravu doktríny vplýva mnoho unikátnych faktorov danej spoločnosti. Okrem objektívnych faktorov ako geografická poloha, rozloha, počet obyvateľov alebo členitosť územia na doktrínu alebo stratégiu vodcovstva vplýva aj história spoločnosti, hodnoty, štátne zriadenie, inštitúcie a v neposlednom rade aj členstvo v medzinárodných organizáciách, najmä v tých, ktoré sa týkajú kolektívnej obrany. Každá krajina má teda svoj prístup k vodcovstvu, ktorý vychádza z dlhoročnej histórie ozbrojených síl a vedenia ozbrojených konfliktov. Slovenská republika vychádza z historických tradícií štátov, ktoré pôsobili na jej území. Išlo predovšetkým o Veľkú Moravu, Rakúsko-Uhorsko, Československo od roku 1918 do roku 1938, Slovenský štát v rokoch 1938 až 1945 a neskôr v rámci znovu zjednoteného

1) BELAN, L. - PETRUFOVÁ, M. - VARECHA, J.: *Manažment vo vojenstve*, 2018.

Československa 1945 až do roku 1992. Zámerne je ako zdroj vodcovstva použité aj obdobie vojnového štátu kolaborujúceho s nacistickým Nemeckom. Napriek pomerom, ktoré v štáte vládli a jeho otvoreného terorizovania vlastného obyvateľstva pod vlajkou nacistickej ideológie, ide totiž o obdobie ozbrojeného vzdoru proti tyranskému režimu a exemplárneho príkladu vodcovských charakteristík, ktoré významnou mierou prispeli k pádu nacistického režimu. Od roku 2004 je Slovensko členom Severoatlantickej aliancie, z čoho vyplývajú aj záväzky, ktoré Slovensko plní voči Aliancii a ostatným spojencom. Jedným z nich je aj oblasť výcviku personálu na požadovanú úroveň, a to aj v oblasti vodcovstva. Vďaka členstvu v NATO sa môžu profesionálne vojačky a vojaci zúčastňovať na cvičeniach a kurzoch zameraných práve na tieto otázky.

Vo otázke vodcovstva je teda veľmi dôležité vzdelávanie, ktoré môže byť realizované na medzinárodnej úrovni prostredníctvom spomínaných kurzov, ale aj v rámci národných kapacít. Česká republika strategickým uvažovaním a spoločnou históriou patrí k blízkym partnerom Slovenskej republiky. Univerzita obrany v Brne má Fakultu vojenského leadershipu s deviatimi katedrami. Katedra leadershipu združuje tri skupiny: skupinu aplikovaných disciplín pre leadership, skupinu vojenského leadershipu a skupinu podpory a rozvoja kompetencií. Katedra uskutočňuje pravidelné konferencie, na ktorých sa z vedeckého pohľadu pozerá na vodcovstvo v teórii a praxi. Rakúska Tereziánska vojenská akadémia vo Viedenskom Novom Meste zahŕňa aj bakalársky program vo vojenskom vodcovstve. Podľa popisu sa bakalársky program zameriava na vzdelávanie v oblasti ľudskej stránky vodcovstva, práva, ekonomiky, anglického a francúzskeho jazyka. Dôraz je položený na taktický výcvik na úrovni práporu a roty (The University of Applied Sciences Bachelor's Programme in Military Leadership). V Nemeckom Hamburgu vznikla v roku 1973 Univerzita Helmuta Schmidta, pomenovaná po vtedajšom ministrovi obrany, ktorý bol zároveň majiteľom myšlienky založiť univerzitu pre nemecké ozbrojené sily. Okrem iného škola ponúka magisterský program Vojenské velenie a medzinárodná bezpečnosť. Podobne ako Tereziánska vojenská akadémia, tak aj Univerzita Helmuta Schmidta sa sústreďujú predovšetkým na prednášky humanitných predmetov, práva, politológie a psychológie.

4 VODCOVSTVO V OZBROJENÝCH SILÁCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Vodcovstvo v ozbrojených silách je kľúčový element predovšetkým z toho dôvodu, že najmenšou jednotkou v armáde je družstvo. Družstvá tvoria čaty, čaty tvoria roty, roty tvoria prápory a tak ďalej až po divízie a samotné armády alebo fronty. Je potrebné si teda uvedomiť, že aj tá najmenšia organizačná jednotka pozostávajúca možno z troch či štyroch profesionálnych vojakov má svojho veliteľa, čiže normatívneho vodcu. Zákon č. 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov okrem iného definuje základné povinnosti veliteľa, medzi ktoré patrí riadenie, organizovanie a kontrolovanie výkonu činnosti podriadených vojakov, zabezpečenie výškolenia, vycvičenia, vytváranie podmienok na výkon štátnej služby, vedenie podriadených, a iné. V dostupnej literatúre sú k dispozícii množstvá modelov a aplikovateľných prístupov k vodcovstvu. Sú založené predovšetkým na kvalitách a charakteristikách, ktoré vodca musí spĺňať na to, aby dokázal prijať a kvalitne plniť svoju úlohu. V rámci Ozbrojených síl Slovenskej republiky existuje niekoľko zdrojov k teoretickému prehľadu problematiky vodcovstva.

Jedným z najdôležitejších zdrojov pre rozvoj ozbrojených síl je doktrína. Dokument Doktrína ozbrojených síl Slovenskej republiky z roku 2009 termín vodcovstvo nespomína. Tento dokument však v šiestej kapitole poskytuje vysvetlenie pojmov velenie a riadenie ako „*právomoc, ktorou NATO*

poverilo jednotlivca na vedenie, koordináciu a riadenie ozbrojených síl a zahŕňa právomoc a zodpovednosť za nasadenie a vyčlenenie síl pre splnenie ich úloh“, respektíve „právomoc, ktorú uplatňuje veliteľ a proces, ktorým veliteľ za pomoci štábu organizuje, riadi a koordinuje činnosti síl pridelených na splnenie rozkazov a nariadení.“²⁾ V kapitole sa ďalej hovorí o princípoch spoločného a mnohonárodného velenia, právomociach, povahe velenia na operačnom stupni, vstupoch v rámci velenia a rozhodovacím procese na operačnom stupni. Napriek chýbajúcemu pojmu vodcovstvo či vodca je kapitola dobrým zdrojom pre získanie obrazu operačného velenia.

5 PRINCÍPY VODCOVSTVA

Tak ako sa mení povaha a charakter vojny, menia sa aj požiadavky na vodcov. Uplynulo veľa rokov odvtedy, čo Clausewitz napísal svoju rozsiahlu knihu O vojne, v ktorej pokrýva vojnu zo širokého aspektu. Je pravdou, že dnes pri jej čítaní sú niektoré jeho závery zastarané. Avšak ešte stále sú v nej state, ktoré slúžia ako skutočne kvalitný zdroj. Človek však knihu musí brať z dávkou odstupu vzhľadom na čas, v ktorom bola napísaná a konflikty, ktoré v nej boli opisované. Jedna z nestárnúcich myšlienok tohto pruského vodcu sa dotýka odvahy, ktorú Clausewitz rozdeľuje na odvalu prameniaku z ľahostajnosti k životu a odvahu vyplývajúcu z „pozitívnych pohnútok“ akými môžu byť „ctižiadostivosť, láska k vlasti, nadšenie najrôznejšieho druhu.“ Clausewitz tieto dva prístupy k odvahe nehodnotí, čo sa nedá s istotou posúdiť ani z dnešného hľadiska. Prístup k vodcovstvu samozrejme popisuje viac odvalu, na ktorú primárne vplývajú pozitívne myšlienky. No je pravdou, že splnenie rozkazu počas misie či operácie nezáleží na pohnútkach, ktoré vedú k odvahe, ale samotné činy, ktoré sú odvážne.

Všeobecné princípy vodcovstva sú uplatniteľné v akomkoľvek moderne mysliacom demokratickom zriadení. Existujú však špecifické charakteristiky danej krajiny, ktoré majú vplyv na vnímanie a aplikovanie princíпов vodcovstva v armáde. Jedným z nich je veľkosť ozbrojených síl. Inak vystupuje veliteľ milióna vojakov a veliteľ 15-tisícových ozbrojených síl. Ďalším rozlišovacím znakom je vojenská kultúra. Existujú krajiny, ktorých ozbrojené sily sú tradične vysielané do zahraničia na misie a operácie vo väčších počtoch. Typickým príkladom sú Spojené štáty americké ako krajina, ktorej vojenská kultúra je dlhodobá, skúsená a pravidelne budovaná v povedomí ľudí. Na druhej strane napríklad Slovensko je krajina, ktorá má počas éry samostatnosti dejiny vojny krátke. Pravdou však ostáva, že na území Slovenskej republiky prebiehalo niekoľko bojov. Rovnako je dôležité pomenovať rozdiel vo vnímaní kultúrnej rôznorodosti v ozbrojených silách. Veľké armády ako majú Spojené štáty sú kultúrne diverzifikované. Bežne sú ich súčasťou príslušníci etnických, náboženských, jazykových či sexuálnych menšín. Oproti tomu sú Ozbrojené sily SR viac homogénne. Úlohe vodcu zmeny sa však žiadny veliteľ nevyhne. Napriek nedostatku rôznorodosti je stále dôležité akékoľvek kultúrne rozdiely vysvetliť preto, aby sa odstránili bariéry medzi skupinou a jednotlivcom alebo medzi dvoma skupinami. Jedným z dôležitých predpokladov vodcovstva je teda aj schopnosť počúvať.

6 PREDPOKLADY VODCU

Generál Edward C. Meyer tvrdil, že rovnako ako diamant musí obsahovať tri prísady – karbón, teplo a tlak, tak aj vodca musí spĺňať tri predpoklady – charakter, vedomosti a ich použitie. V každej odbornej literatúre sa dá samozrejme nájsť veľa ďalších predpokladov. Okrem iného musí vodca

2) Doktrína ozbrojených síl Slovenskej republiky, 2009.

pochopiť, akceptovať a riadiť zmenu v organizácii. Vodca musí prichádzať s riešeniami tak, aby zodpovedali misii a zahŕňali dostupné prostriedky na ich vykonanie, vrátane personálnych a materiálnych. Vodcovstvo v ozbrojených silách je postavené predovšetkým na hierarchii. Vojenské prostredie je presne organizované a zahŕňa súhrn pravidiel, ktoré sú dodržiavané všetkými profesionálnymi vojakmi. Zmysel prísneho dodržiavania rozkazov od vojačiek a vojakov je kvôli prípadnej situácii vojnového stavu alebo vojny. V situácii, kedy je príliš veľa mechanizmov, ktoré sa môžu pokaziť, v čase mieru sa musia trénovať a znižovať tak počet tých, ktoré sa môžu pokaziť. Nasledujúce tri predpoklady autor považuje za predpoklady na mier aj do boja a za predpoklady, ktoré sa dokážu budovať a udržiavať.

- „Extrémne vlastníctvo“ – jeden z predpokladov vodcov je zabezpečenie, aby sa podriadené vojačky a vojaci poučili zo svojich chýb. V prvom rade je v záujme vodcu – veliteľa skupiny, aby sa chybám predchádzalo. Ale ak sa už počas výkonu misie stane niečo, čo negatívne ovplyvní výkon, či už z objektívnych príčin alebo vplyvom ostatných okolností, je na vodcovi, aby danú situáciu vyhodnotil počas tzv. kontroly po akcii (anglicky after-action review alebo AAR), a prijal nevyhnutné opatrenia na zamedzenie podobnej situácie. Pri nedostatkoch je potrebné prebrať zodpovednosť za zlyhanie jedného člena jednotky, pretože v tomto prípade zlyháva jednotka ako celok. Príkladom na prijatie takejto zodpovednosti je prednáška Johna Willinka, bývalého dôstojníka amerického námorníctva, ktorý nazval prijatie zodpovednosti „extrémnym vlastníctvom“ (anglicky extreme ownership).
- Vzdelanie – Podľa Clausewitza nie je potrebné, aby bol vojnový vodca „učený bádateľ v histórii, ani publicista, ale musí byť dobre oboznámený s vyšším vedením v štáte.“ Ide teda o to, aby pochopil svoje miesto, poznal riadenie štátu, hierarchiu. Jeho primárnou zodpovednosťou v tejto oblasti je schopnosť preniesť toto chápanie a širšieho strategickjšieho vnímania konfliktu, do operačnej a taktickej úrovne. Čo neznamena, že vojačky a vojakov v boji musí poučovať o geopolitických problémoch, ale musí vedieť vysvetliť prečo vojaci bojujú, ak sa takáto otázka objaví. Vodca čerpá vedomosti z rôznych zdrojov, vrátane teoretických východísk a poznania, histórie bojov, pravidelných cvičení, skúseností zo zahraničia.
- Empatia – ide o jeden z moderných predpokladov, ktorý si získava stále väčšiu pozornosť. Dôležitosť empatie v osobnosti vodcu sa venujú Jiří Hodný a Pavla Macháčková vo svojom príspevku „Význam empatie velitele leadera při vedení podřízených.“³⁾ Rovnako pripomínajú, že ide o tému, ktorá v stredoeurópskych podmienkach nie je pokrytá do takej miery, ako si to jej dôležitosť vyžaduje. Jedným z hlavných záverov ich argumentu je pozorovanie, že empatia vo vojenstve sa doteraz skúmala predovšetkým u kaplánov, lekárov a iných podporných službách. Preto je dôležité venovať pozornosť empatii práve v bojových úlohách vojenských vodcov.

7 VODCOVSTVO POČAS ZÁKLADNÉHO VÝCVIKU

Vodcovstvo je téma, ktorú treba skúmať do hĺbky a sústrediť sa na špecifické situácie vyplývajúce najmä zo zmeny bezpečnostného prostredia a použitia nových technológií, čo predpokladá aj zmenu charakteru budúcich konfliktov. Vodcovstvo je rovnako potrebné analyzovať, študovať

3) HODNÝ, J. - MACHÁČKOVÁ, P.: Význam empatie velitele..., 2018.

v iných ozbrojených silách, porovnávať a učiť sa z neho. Tento proces sa buduje od základného výcviku. V tom zohráva veľmi dôležitú úlohu aj koncept lessons learned, ktorý zabezpečuje zber a vyhodnotenie potrebných dát na zlepšenie fungovania vodcovstva v teórii a v praxi. Nevyhnutnou podmienkou na postupné zlepšovanie je však spolupráca a dôvera na najvyšších miestach velenia ozbrojených síl. Náčelník Generálneho štábu OS SR, jeho zástupcovia, velitelia síl, a velitelia útvarov musia mať voči sebe dôveru a musia si uvedomovať, že svojou prácou zásadnou mierou prispievajú k pripravenosti ozbrojených síl, a tým aj k obranyschopnosti Slovenskej republiky.

Regrúti sa stretávajú s vodcovstvom od prvého dňa podania svojej prihlášky na vstup do OS SR. Vodcovstvo je tak viditeľné počas celého regrutačného procesu a postupne sa im dostáva do povedomia vo forme rozkazov a nariadení. Hneď pri podaní prihlášky do OS SR sú čakatelia vedení poddôstojníkmi a usmerňovaní. Sú to však ešte pokyny, ktoré majú naučené z civilného (nevojenského) prostredia. Poddôstojníci navigujú vojakov – čakatelov cez vnútorné procesy, zdravotnícke prehliadky, vyplňanie dotazníkov, preberanie uniforiem, zbraní, či preberanie priestorov, v ktorých budú tráviť čas v priebehu základného výcviku. Počas trvania výcviku poddôstojníci vedú vojakov – čakatelov prostredníctvom základných rozkazov tak, aby neskôr vedeli plniť svoje úlohy v útvaroch či v misiách a operáciách. Ide predovšetkým o to, aby si osvojili základné rozkazy, ktoré môžu v prvom rade plniť a v druhom rade odovzdávať ďalším podriadeným vojakom v budúcnosti. Je to obrovská zodpovednosť všetkých veliteľov, ktorí zodpovedajú na pôsobenie „svojich“ regrútov v ozbrojených silách. Major John Meyer na túto tému povedal, že *„vodca nie je hodnotený podľa toho, ako sa správajú jeho vojaci, keď je pri nich, ale ako sa správajú, keď už pri nich nie je a oni fungujú tak ako ich naučil.“*⁴⁾ Rovnako v súvislosti s výcvikom obohacuje zaužívanú tézu, že treba cvičiť ešte ťažšie, ako keby naozaj bojovali. Vodcovia by mali pri výcviku vytvoriť také náročné situácie, aby samotný boj bol pre vojačky a vojakov zvládnuteľný.

8 VODCOVSTVO V BOJI

Vojnu musíme poznať preto, aby sme vedeli, čo je úlohou vodcu a čo sa od neho vyžaduje. V bojovom prostredí za predpokladu, že sa konflikt odohráva mimo hraníc domáceho štátu musí vodca predovšetkým prejavíť nasledujúce schopnosti, ktoré aplikuje vo svojej jednotke:

- Pripravenosť – vodcovstvo v operáciách je praktickou ukážkou teoretickej prípravy. Vodca sa navyše nemôže spoliehať na pravidelný prísun informácií. Niekedy sa musí vžiť do úlohy svojho nadriadeného alebo nadriadených a odhadnúť aké by boli ich rozkazy.
- Rekognoskácia – vodca musí počas krátkeho časového úseku spoznať terén, v ktorom sa zrazu ocitol, vrátane spoznania miestnych zvykov a kultúry, čo si môže vyžadovať dlhší čas.
- Adaptabilita – vodca musí byť ochotný a schopný prispôbiť sa novým podmienkam, ktoré sa v boji menia veľmi rýchlo.
- Vyrovnanosť – veliteľ musí byť schopný zachovať pokoj aj vo vysoko stresujúcich situáciách. Pre jeho pôsobenie je dôležité, aby členov jednotky poznal čo najlepšie, pretože tak dokáže predchádzať prípadným nezhodám alebo konfliktom.
- Súdržnosť – *„vodcovstvo je vnímané ako lepidlo, ktoré drží pokope organizácie a pôsobí ako katalyzátor zmien, ktoré pomáhajú dosiahnuť úspech“*⁵⁾ píše Jon Fallesen, Heidi Keller-Glaze a Christina Curnow vo svojom článku o vodcovských štúdiách v podmienkach americkej armády. Úlohou vodcu je poskytnúť svojim výkonom práve toto „lepidlo“.

4) MEYER, J. A.: On the Banks of the Kunar River, 2022.

5) FALLESEN, J. J. - KELLER-GLAZE, H. - CURNOW, Ch. K.: A Selective Review..., 2011.

- Otvorenosť – vodca by mal slúžiť ako efektívny komunikátor aj pri náročnejších témach a správach, vrátane kultúrnych otázok. Napriek homogénnosti súčasných ozbrojených síl existujú rozdiely v hodnotách a zázemí. Janice Laurencová píše o tejto úlohe ako o „*volaní vodcov na spoločenské zapojenie sa do sociálnych tém, budovanie dôvery, vytváranie spojeŋectiev, chápanie zámerov, vplyvu a pochopenia ľudí a ich motivácií*“.⁶⁾ Vodcovstvo v boji je totiž náročné na informácie. Podľa Laurencovej sú dnes prispôsobenie sa, flexibilita, situačné a participatívne vodcovstvo veľmi náročné požiadavky.
- Samostatnosť – vodcovstvo môže byť v niektorých prípadoch samotárske. Píše o tom James R. McDonough vo svojej knihe *Platoon Leader*. Keď sa stal veliteľom čaty, prvý deň pre neho začal tak, že sa ocitol sám. Jeho muži, bývalí spolubojovníci, vykonávali svoju rutinu, zatiaľ čo on ako veliteľ musel odísť na brífing k svojim nadriadeným a venovať sa nevyhnutnej administratíve.⁷⁾
- Rozvaha – v záťažových situáciách sa vodcovia spoliehajú aj na svoje inštinkty. Ben-Shalom a Shamir tvrdia, že napriek atraktivite velenia v misii, situácia od veliteľov vyžaduje „*ignorovať bežné ľudské tendencie vyhýbať sa riziku*.“⁸⁾ Musí však ísť o človeka, ktorý dokáže vyhodnotiť situáciu tak, že zabráni zbytočne veľkým stratám vo svojej jednotke.

Okrem vyššie spomínaných atribútov je pre vodcu dôležité tiež ukázať, že nie je odrezaný od reality, ale uvedomuje si svoje miesto a dôležitosť svojho postavenia. V historickej literatúre, ale aj novelách, existuje veľa príkladov mladých dôstojníkov, ktorí prišli do jednotky ako nadriadení mužstvu a poddôstojníkom a bez skúseností si museli získať pozornosť a rešpekt členov jednotky. Novým poručíkom členovia jednotky nedôverovali v prípadoch, kde záležalo na skúsenostiach a znalostiach, tvrdí G. M. Davis vo svojej knihe *My War in the Jungle*. Jedným z príkladov, ale opačného významu sú spomienky amerického veterána z Vietnamu na svojho poručíka Billa Negróna. Po jednej z náročnejších operácií sa o ňom vyjadril: „*bol integrálnou súčasťou našich životov a my sme boli za to veľmi šťastní. Urobili by sme všetko čo po nás chcel, pretože sme vždy vedeli, že on bude prvý prichádzať a posledný odchádzať*.“⁹⁾ V boji sú všetky formálne nácviky postupne zatláčané do úzadia. „*Naleštené topánky alebo účes podľa predpisov – na tom nezáleží, ak začnú lietat guľky*“¹⁰⁾, spomína Jeff Struecker na svoje vojnové pôsobenie v Somálsku, Iraku a Afganistane. Ostávajú len inštinkty získané v základnom výcviku.

9 VODCOVSTVO A TECHNOLOGICKÝ POKROK

Robotika a používanie umelých technológií sa stali nielen súčasťou každodenných aktivít bežného obyvateľstva, ale prenikli aj do ozbrojených síl. Ide predovšetkým o zavádzanie tzv. produktov dvojakého použitia. Môže ísť o rôzne autonómne systémy, a to od vozidiel až po ozbrojené vzdušné systémy, tzv. drony. Technologické mocnosti už desaťročie používajú drony na plnenie taktických a operačných vojnových cieľov. Dnes už nejde o nevídaný jav, a napriek tomu krajiny hľadajú spôsob ako tieto systémy implementovať do svojich ozbrojených síl spolu s výcvikom personálu a riešením každodenných situácií spojených s vodcovstvom. Ide predovšetkým o praktické využitie dronov, ktoré sú často riadené na diaľku, z miesta vzdialeného niekoľko tisíc kilometrov

6) LAURENCE, J. H.: *Military Leadership...*, 2011.

7) McDONOUGH, J. R.: *Platoon Leader: A Memoir of Command in Combat*, 2003.

8) BEN-SHALOM, U. - SHAMIR, E.: *Mission Command Between Theory and Practice*, 2011.

9) DAVIS, G. M.: *My War in the Jungle...*, 2021.

10) S4 E2 Chaplain (MAJ) Jeff Struecker – *Rangers...*, 2022.

od letiska, z ktorého dron vzlieta a od miesta útoku. S technologickým pokrokom prichádzajú aj zmeny v správaní sa vojakov, pretože sa mení aj obraz vojaka bojujúceho vo vojne. Na fenomén tzv. playstation mentalitu upozornili už v roku 2010 Chris Cole, Mary Dobbins, a Amy Hailwood.¹¹⁾

Napriek technickému pokroku sa nedá očakávať, že súčasný výcvik profesionálnych vojačiek a vojakov bude čoskoro zastaraný. Existuje predpoklad, že ešte pár rokov budú platiť doktríny, ktoré sa venujú vojenskej prevahe na bojisku, tradičnému prístupu k vzdelávaniu a k výcviku s modernými prvkami alebo s používaním nových technológií. Nové technológie budú však skôr zamerané na doplnenie súčasnej techniky a výzbroje, ako na kompletnú náhradu starej techniky za novú. V dnešnej dobe pokročilých technológií a diaľkovom používaní zbraňových systémov vzniká predpoklad tzv. diaľkového vodcovstva. Diaľkové vodcovstvo je komunikácia s podriadenými prostredníctvom rozkazov na väčšie vzdialenosti, než na aké boli vojaci zvyknutí doteraz. Tomuto trendu sa musí prispôbiť aj charakter komunikácie a zároveň vyhodnotenie vykonania prijatých rozkazov.

Vodcovstvo v ďalších rokoch bude vyžadovať kreativitu. Technológie zapríčinili, že dnes sú vojenské operácie smrteľnejšie, komplexnejšie, rýchlejšie a občas bez jasného konca. Stále častejšie vznikajú konflikty a vojny charakteristické zapojením kombinácie konvenčných a nekonvenčných prostriedkov, čiže hybridné vojny. Zapojenie kombinácií vojenskej sily, tankov, lietadiel, zbraní a politického tlaku a propagandy nie je nič prevratne nové. Len dnes sa dostávajú viac do popredia a ozbrojené sily sa im musia prispôbiť aj v otázkach vodcovstva. Vojenský vodca sa postupne stáva kontaktným bodom, ktorý svojim podriadeným vysvetlí zmysel danej bojovej misie či operácie. Zároveň to musí byť človek, ktorý dokáže pochopiť a oddeliť pravdivé informácie od zinscenovaných a propagandistických operácií. K tomu treba smerovať aj vzdelávanie a informovanie, a to už od základného výcviku.

10 ZÁVER

Vodcovstvo vo formálnej aj neformálnej forme sa buduje od základného výcviku až po bojovú misiu, počas ktorej sa ukáže praktický význam vodcovstva vo forme velenia. Vodcovstvo je vštepované každej vojačke a vojakovi bez ohľadu na ich špecializáciu. Ako ukázal predošlý text, niektoré zo starších a zaužívaných princípov je možné aplikovať aj dnes. Avšak téma vodcovstva a jeho dynamika nikdy neumožní komplexne pokryť všetky aspekty. Ostáva teda veľa otázok, ktoré sa bádajú v teórii a praxi vojnového umenia budú snažiť zodpovedať. S nastupujúcimi technológiami, sofistikovanejšími zbraňami, ale aj spoločenským vývojom správania sa ľudí sa v našom geopolitickom priestore mení pohľad na vojnu a zapojenie vojačiek a vojakov do konfliktu. Zároveň sa mení aj pohľad na teritoriálnu obranu v súvislosti s pokračujúcou ruskou inváziou v Ukrajine. Aj táto vojna prinesie, okrem veľkého množstva obetí a nevyčísliteľných škôd, ďalšie vstupy do štúdia témy vodcovstva, čo je ďalším dôkazom nevyčerpatelnosti tejto témy.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Army Leadership : Be, Know, Do : Field Manual No. 22-100 [online]. Washington, DC : Headquarters, Department of the Army, 1999 [cit. 2022-11-14]. 270 s. Dostupné na internete: <<https://www.armyheritage.org/wp-content/uploads/2020/08/FM-22-100-Aug99.pdf>>.

11) COLE, Ch. - DOBBING, M. - HAILWOOD, A.: Convenient Killing..., 2010.

BEN-SHALOM, U. - SHAMIR, E.: Mission Command Between Theory and Practice :The Case of the IDF. In: *Defense & Security Analysis* [online]. 2011, roč. 27, č. 2, s. 101-117 [cit. 2022-11-14]. ISSN 1475-1801. Dostupné na internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14751798.2011.578715?journalCode=cdan20>>.

BELAN, L. - PETRUFOVÁ, M. - VARECHA, J.: *Manažment vo vojenstve*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2018. 220 s. ISBN 978-80-8040-565-6.

CLAUSEWITZ, C. von: *O válce*. 1. vyd. Voznice : LEDA, 2020. 980 s. ISBN 978-80-7335-672-9.

COLE, Ch. - DOBBING, M. - HAILWOOD, A.: *Convenient Killing: Armed Drones and the 'Playstation' Mentality* [online]. Oxford : The Fellowship of Reconciliation, 2010 [cit. 2022-11-14]. 20 s. ISBN 978-0-900368-43-1. Dostupné na internete: <<https://dronewarsuk.files.wordpress.com/2010/10/conv-killing-final.pdf>>.

DAVIS, G. M.: *My War in the Jungle : The Long-Delayed Memoir of a Marine Lieutenant in Vietnam 1968-69*. Bloomington : Archway Publishing, 2021. 220 s. ISBN 978-1-6657-0081-8.

Doktrína ozbrojených síl Slovenskej republiky [online]. Bratislava, 2009 [cit. 2022-11-14]. 173 s. Dostupné na internete: <<https://www.mod.gov.sk/data/files/831.pdf>>.

FALLESEN, J. J. - KELLER-GLAZE, H. - CURNOW, Ch. K.: A Selective Review of Leadership Studies in the U. S. Army. In: *Military Psychology* [online]. 2011, roč. 23, č. 5, s. 462-478 [cit. 2022-11-14]. ISSN 1532-7876. Dostupné na internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08995605.2011.600181?journalCode=hmlp20>>.

HODNÝ, J. - MACHÁČKOVÁ, P.: Význam empatie velitele leadera při vedení podřízených. In: *Konference ICMEP - Kolokvium o řízení vzdělávacího procesu. "Leadership - teorie a praxe"*. Brno : Univerzita obrany, 2018, s. 25-29. ISBN 978-80-7582-082-2.

LAURENCE, J. H.: Military Leadership and the Complexity of Combat and Culture. In: *Military Psychology* [online]. 2011, roč. 23, č. 5, s. 489-501 [cit. 2022-11-14]. ISSN 1532-7876. Dostupné na internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08995605.2011.600143?journalCode=hmlp20>>.

McDONOUGH, J. R.: *Platoon Leader : A Memoir of Command in Combat*. New York : Ballantine, 2003. 256 s. ISBN 9780891418009.

McLEAN, J.: *Loon : A Marine Story*. New York : Ballantine Books, 2010. 256 s. ISBN 978-0345510167.

MEYER, J. A.: *On the Banks of the Kunar River* [online]. The Spear, 2022 [cit. 2022-11-14]. Dostupné na internete: <<https://mwi.usma.edu/podcast-the-spear-on-the-banks-of-the-kunar-river/>>.

MORATH, R. A.: Military Leadership : An Overview and Introduction to the Special Issue. In: *Military Psychology* [online]. 2011, roč. 23, č. 5, s. 453-461 [cit. 2022-11-14]. ISSN 1532-7876. Dostupné na internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08995605.2011.600133>>.

S4 E2 Chaplain (MAJ) Jeff Struecker – Rangers, Somalia, and Faith [online]. SOF Cast, 2022 [cit. 2022-11-14]. Dostupné na internete: <<https://www.spreaker.com/user/sofcast/jeff-struecker-podcast-version>>.

The University of Applied Sciences Bachelor's Programme in Military Leadership [online]. Theresianische Militärakademie [cit. 2022-11-14]. Dostupné na internete: <<https://www.milak.at/en/training-education/officer-training/basic-officer-training/bachelors-programme-in-military-leadership>>.

WILLINK, J.: *Extreme Ownership* [online]. Nevada : TEDx [cit. 2022-11-14]. Dostupné na internete: <<https://www.youtube.com/watch?v=ljqra3BcqWM>>.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Aké predpoklady nie sú vhodné pre vodcu?
2. Prečo sú vodcovia dôležití?
3. Ako dokáže základný výcvik formovať vo vojakovi vodcovstvo?
4. Ktoré princípy vodcovstva môžeme považovať za zastarané?
5. Čo je najlepším a najsilnejším zdrojom vodcovstva?

VLASTENECTVO AKO SÚČASŤ MORÁLNEHO PROFILU VOJAKA

Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD.

ÚVOD

Pojem vlastenectvo je v súčasnej dobe pomerne frekventovaný. Vo všeobecnosti a bez prvotného pokusu o čo i len zbežné definovanie, vie zareagovať každý. Pod pojmom vlastenectvo si respondenti obvykle predstavujú oblasti súvisiace so vzťahom jednotlivca k jeho rodnej krajine, histórii či kultúre.

Existencia človeka je charakteristická skupinovým spolužitím, v ktorom ide o zabezpečenie životných potrieb. Zaisťovanie životných potrieb je pre človeka charakteristické nielen v individuálnej rovine, ale aj v rámci skupiny. Skupina si pre svoje prežitie stanovuje ciele. Východiskami pre stanovenie spoločenských cieľov sú hodnoty. Jednou zo spoločensky vyznávaných hodnôt je v tomto prípade aj vlastenectvo, ktoré sa tak stáva jedným zo základných predpokladov pre fungovanie spoločenského systému.

Z doterajšieho štúdia dostupných zdrojov zaoberajúcich sa problematikou vlastenectva, vyplynulo niekoľko poznatkov. ¹⁾ **Prvým poznatkom** je nejednoznačnosť pojmového aparátu. Z používania synonymím ako sú patriotizmus, národovectvo alebo nacionalizmus vyplýva poznatok, že pri používaní pojmu vlastenectvo či jeho synonymím sa často dostávame na hranicu šovinizmu a xenofóbie alebo oblasti v súčasnosti nazývanej „politická nekorektnosť“. **Ďalším poznatkom** je problém absencie ustálenej formy definície pojmu vlastenectvo. **Tretím poznatkom**, ktorý je svojou podstatou pomerne závažný, je vnímanie a akceptácia samotného vlastenectva okolím – teda spoločnosťou ako takou alebo jej jednotlivými parciálnymi skupinami – od spoločenských organizácií až po jednotlivcov.

Akceptácia vlastenectva v spoločnosti sa pohybuje vo viacerých rovinách. Od epizódneho prejavu na úrovni jednotlivca alebo skupiny pri mediálnom prenose (napríklad: úspechy športovcov Petry Vlhovej a Petra Sagana, cesta slovenských hokejistov do skupiny A po rozdelení republiky, až po zisk zlatej medaily) až po systematický prejav (jednotlivca či skupiny), kde sa prejav vlastenectva stáva súčasťou osobnostného profilu vrátane zvnútorňovania vlastenectva do mravnej, osobnostnej či procesualnej, a v konečnom dôsledku na verejnosti viditeľnej, stránky.

Akceptácia vlastenectva v inej rovine môže byť determinovaná spoločenským zriadením. Iný postoj k vlastenectvu mali a majú nedemokratické a autoritatívne režimy, iný postoj demokratické režimy. Pričom ani chápanie vlastenectva v demokratickom prostredí nemôžeme považovať za ustálené.

Spoločenský model demokratického štátu umožňuje s pojmom vlastenectvo narábať veľmi „tvorivo“. Vlastenectvo je možné stavať do pozície prežitku, práve z dôvodu sprofánovania vlastenectva v predchádzajúcom spoločenskom období. V podmienkach Slovenskej republiky dnešnej doby je vlastenectvo predchádzajúceho historického obdobia, a teda prispôsobené socialistickému zriadeniu v spojení s proletárskym internacionalizmom, kritizované najmä zo strany „demokratov“. Inú historickú alternatívu negatívneho vnímania vlastenectva v našich podmien-

1) Táto úvaha sa týka výlučne otázky súvisiacej s problematikou vlastenectva na Slovensku. Nerieši vzťah Slovákov žijúcich v zahraničí, a už vôbec nie vzťah iných národov k tejto téme.

kach nachádzame aj vo využívaní vlastenectva pravicovým režimom na Slovensku v rokoch 1939 – 1945.²⁾

Na druhej strane demokracia a pluralizmus si z vlastenectva môžu tiež vytvoriť fackovacieho panáka, keď ho pod návalom síce dobre mieneného, avšak do extrému hnaného liberalizmu, začnú natierať do farieb nacizmu, fašizmu, šovinizmu a xenofóbie.

Uvedené okruhy poznatkov sú vo vzájomnej synergii, čo v konečnom dôsledku robí systém/okruh problémov spojených s vlastenectvom veľmi dynamickým a tvárnym, avšak aj nestálym a nestabilným, v niektorých prípadoch doslova výbušným.

1 ZÁKLADNÁ TERMINOLÓGIA A POJMOVÝ APARÁT

Ako už bolo naznačené v úvode, pri priblížení problematiky vlastenectva je nevyhnutné vymedziť základné termíny a definovať pojmy, ktoré súvisia s riešenou problematikou.

Pred samotným definovaním pojmu vlastenectvo je nevyhnutné aspoň naznačiť definičný rámec iného súvisiaceho pojmu, a to pojmu **národ**. Jeho definovanie je pomerne komplikované, nakoľko jeho rôzne formy a podoby boli významne ovplyvňované predovšetkým historickými a geopolitickými podmienkami, ako aj globálnym bezpečnostným prostredím. Podľa Kolejku (1967) pojem národ v období stredoveku predstavoval všetkých príslušníkov kmeňa, obyvateľov územných politických zoskupení, ako aj príslušnosť k miestu narodenia. Tazzer (2018) za národ považoval združenie založené na štyroch základných pilieroch, ktorými sú idea, program, strany a zákony. V publikácii Universum (2001) sa nachádza konkrétnejšia a komplexnejšia definícia pojmu národ. Podľa tejto definície je možné pojem národ charakterizovať ako pospolitosť ľudu, ktorá vznikla pôsobením rôznych národotvorných faktorov, či už ekonomických, geografických alebo politických. Cibulka (1936) medzi tieto faktory zaradil aj územie, rasu, jazyk, kultúru, spoločné dejiny, štát a v niektorých prípadoch aj náboženstvo.

S pojmom národ sa následne spája aj pojem **identita**. Bačová (2003) prostredníctvom identity vyjadruje vybrané charakteristiky jednotlivcov alebo spoločností. Medzi tieto charakteristiky je možné zaradiť napríklad autenticitu, integritu, kontinuitu, uvedomenie si odlišností, prípadne afiliáciu s ľudskými spoločnosťami. Špecifickou formou identity je identita národného charakteru. Jandourek (2001) popisuje národnú identitu ako hlboký pocit vlastnej totožnosti založený na vlastnej komunite. Carey (2002) národnú identitu chápe ako kolektívnu sociálnu identitu, v ktorej sa prejavuje pozitívny vzťah jedinca k vlastnému národu, pocitu príslušnosti k danému národu vrátane vymedzenia sa voči národom a kultúram vnímaným ako potenciálne ohrozujúce vlastnú kultúru. Podľa Walterovej (2005) je pre národnú identitu významná duchovná kultúra, hodnotová orientácia, ako aj viera v spoločnú budúcnosť a národnú perspektívu.

Medzi ďalší pojem úzko súvisiaci a predmetnou problematikou patrí **patriotizmus**. Blackwell (1995) popisuje patriotizmus ako lásku k vlasti, ktorá obsahuje aj pripravenosť postaviť sa na jej obranu. Na rozdiel od nacionalizmu ide skôr o cit ako o politickú ideu. Plichta (2013) však patriotizmus neviaže výlučne len na miesto pobytu osôb, ale skôr na príslušnosť k svojmu vlastnému národu. Podľa Petruska (1996) je patriotizmus výrazom pre osvietenskú verejnú mienku so záujmom o verejné blaho a humánne zákony.

2) Slovenský štát, ako spojenec nacistického Nemecka v období druhej svetovej vojny vydával pre slovenských vojakov tzv. Kalendár slovenského vojaka. Táto príručka obsahovala okrem iného aj znenie Branného zákona z 26. marca 1943. V diele siedmom je pod §31. v bode 1) uvedené: Príslušníci brannej moci majú sa vychovávať v duchu kresťanskom a vlastneckom, pričom má spolupôsobiť vojenská duchovná správa.

Podľa Průchu (2003) podstatnou charakteristikou mravnosti jedinca je pojem **vlastenectvo**. Podľa Petruska (1996) vlastenectvo vyjadruje mieru oddanosti pospolitosti, ku ktorej jedinec prí náleží. Bodolló (2018) pod pojmom vlastenectvo označuje cnosť, lásku a oddanosť k vlasti, hrdosť na jej minulosť a prítomnosť, úsilie chrániť záujmy vlasti. **Vlastenec je človek, ktorý cíti národnú hrdosť.** Prejavom vlastenectva je napríklad spievanie štátnej hymny. Na rozdiel od nacionalizmu sa neviaže na národ, ale na územie (krajinu), resp. na politický národ (obyvateľov danej krajiny). Podľa Nathansona (1993) je vlastenectvo postavené na štyroch základných pilieroch:

1. zvláštna náklonnosť k vlastnej krajine,
2. pocit osobnej identifikácie s krajinou,
3. osobitný záujem o blaho krajiny,
4. ochota obetovať sa za podporu dobra krajiny.

Pomerne silným a živým pojmom nadväzujúcim na problematiku vlastenectva je **nacionalizmus**. Breuilly (1994) rozdeľuje nacionalizmus na tri základné oblasti, a to na nacionalizmus ako doktrínu, nacionalizmus ako citové postoje a nacionalizmus ako politiku. Vznik nacionalizmu je spájaný s transformáciou vedomia a postupným osvojovaním nacionalistických ideí v istých segmentoch spoločnosti. Podľa Kedouria (2003) nacionalizmus tvorí prevratnú politickú predstavu modernej spoločnosti, ktorá bola vymyslená na začiatku 19. storočia, a ako politická ideológia sa rozšírila zo západnej Európy do celého sveta. Jandourek (2001) chápe nacionalizmus ako ideológiu prehnaného národného vedomia, ktorá znižuje hodnotu ostatných národov. Nacionalizmus býva častokrát spájaný aj s požiadavkou vytvorenia vlastného suverénneho štátu. Jeden z najznámejších britských spisovateľov George Orwell (1968) postavil nacionalizmus a vlastenectvo do protikladu z hľadiska agresívnych a zároveň defenzívnych postojov. Nacionalizmus je o moci, resp. jeho prívrženec chce pre svoj národ získať čo najväčšiu moc a prestíž. **Zatiaľ čo nacionalizmus je zodpovedajúcim spôsobom agresívny, vlastenectvo je obranné.** Je to oddanosť určitému miestu a spôsobu života, ktorý človek považuje za najlepší, ale nechce ho vnucovať iným.

V „Návrhu zabezpečenia výučby vlastenectva, vrátane národných a kresťanských tradícií ako systém výučby“ (2009) vydanom Štátnym pedagogickým ústavom je pojem vlastenectvo definovaný nasledovne: „*Vlastenectvo je jedným z morálnych princípov každého národa. Je to vzťah jedinca k vlastnému rodisku, štátu, národu, svojej minulosti, jazyku, kultúre. V procese jeho formovania významnú úlohu má rodina a škola.*“

Vzhľadom na skutočnosť, že uvedený materiál je relatívne novšieho dáta a bol vydaný Štátnym pedagogickým ústavom, môžeme citovanú definíciu chápať ako smerodajnú pre potreby riešenia danej problematiky.

Tento výber definície je možné podporiť nasledujúcou úvahou: Krátky slovník slovenského jazyka (2003) definuje vlastenectvo ako: „*vnútorný pocit hrdosti na príslušnosť k národu, snaha hájiť záujmy svojho národa.*“ V podobnom duchu sa k pojmu vlastenectvo vyjadruje Vopravil, ktorý definuje vlastenectvo ako „*mravný fenomén, predstavujúci zložitú vlastnosť osobnosti vojaka odrážajúcu jeho vzťah k vlasti.*“ Vlast v tomto prípade predstavuje materinský jazyk, zvyky a kultúra. V podstate je vlastenectvo definované ako racionálny, citový a konatívny vzťah k vlasti.

Uvedené tri definície majú toľko zhodných atribútov, že prvú z nich (2009) môžeme chápať ako definíciu, ktorú môžeme pre potreby článku využívať.

1.1 Legislatívny rámec venovaný oblasti vlastenectva v spoločnosti

Po elementárnom náčrte pojmového aparátu je na mieste priblíženie aj vybraných oblastí legislatívneho prostredia súvisiaceho s problematikou vlastenectva. Právne predpisy Slovenskej republiky pojednávajúce o problematike vlastenectva sú kreované Ústavou SR, ústavnými zákonmi, zákonmi a nižšími právnymi predpismi. Sústava právnych predpisov vytvára právne prostredie, ktorým sa riadia orgány verejnej a štátnej správy, právnické osoby, ale aj fyzické osoby. V rámci právneho prostredia Slovenskej republiky obsahujúceho (aspoň okrajovo) problematiku vlastenectva existuje celý rad právnych predpisov.

Jedným z prvých právnych predpisov v začiatkoch samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993, ktorý obsahoval podporu výchovy k vlastenectvu bol zákon č. 63/1993 Z. z. o štátnych symboloch Slovenskej republiky a ich používaní. Štátne symboly Slovenskej republiky sú vymedzené a charakterizované v § 1 tohoto zákona. Podľa § 1 ods. 2 „je každý povinný zachovávať úctu k štátnym symbolom Slovenskej republiky. *Výchova k vlastenectvu a úcte k štátnym symbolom Slovenskej republiky musí byť zaradená do štátneho vzdelávacieho programu škôl.*“

Podstatnú úlohu v procese vykonávania preventívnych vzdelávacích aktivít plnia školy. V zmysle § 29 ods. 1 zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov „*Základná škola v súlade s princípmi a cieľmi výchovy a vzdelávania podporuje rozvoj osobnosti žiaka vychádzajúc zo zásad humanizmu, rovnakého zaobchádzania, tolerancie, demokracie a vlastenectva, a to po stránke rozumovej, mravnej, etickej, estetickej, pracovnej a telesnej.*“ Tento školský zákon zrušil vyhlášku Ministerstva školstva, mládeže a športu Slovenskej republiky č. 80/1991 Zb. o stredných školách. § 3 ods. 4 tejto vyhlášky znie: „*Riaditeľ strednej školy môže priestory a vybavenie školy prenajať iným organizáciám na činnosti, ktoré nie sú v rozpore so zásadami vlastenectva, humanity a demokracie.*“ V § 13 bolo možné nájsť konkrétne pravidlá správania sa žiakov, pričom ods. 1 písm. b) charakterizoval základné povinnosti žiakov, ako napríklad „*osvojovať si zásady vlastenectva, humanity, demokracie a správať sa podľa nich, byť disciplinovaní, plniť pokyny pedagogických zamestnancov, inštruktorov a iných zamestnancov školy a správať sa v škole a mimo nej tak, aby robili česť škole i sebe.*“ Tieto pomerne významné časti sa v následnom školskom zákone už nevyskytli, ani len okrajovo.

Okrem základných škôl sa v právnom prostredí Slovenskej republiky nachádzali aj ustanovenia o vzťahu Ozbrojených síl Slovenskej republiky k vlastenectvu. Podľa zákona č. 99/2014 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov, sa § 4 doplnil odsekom 12, ktorý znel: „*Ozbrojené sily sa podieľajú na príprave obyvateľstva na obranu štátu na výchove obyvateľstva k vlastenectvu, na rozvíjaní vojenských tradícií a na zabezpečení kultúrnych, vzdelávacích, športových a spoločenských podujatí k tomu organizovaných.*“ Tento pomerne významný odsek bol však neskôr zmenený zákonom č. 477/2019 Z. z. V zmysle tohto zákona sa v predmetnom § 4 ods. 13 vypustili slová „*na výchove obyvateľstva k vlastenectvu.*“

Túto úpravu je možné považovať za podstatnú chybu v rámci problematiky výchovy obyvateľstva Slovenskej republiky k vlastenectvu. Na druhej strane tu však môžeme vnímať snahu o rozšírenie vlasteneckej výchovy do širšej sféry spoločenskej prípravy, než len jej redukciu na podmienky ozbrojených síl, aby nedošlo k mylnému výkladu, že za jej realizáciu sú zodpovedné len, resp. výlučne ozbrojené sily.

Zákon č. 435/2010 Z. z. v § 2 pojednáva o účele poskytovania dotácií, v rámci ktorého v zmysle písmena a) Ministerstvo obrany Slovenskej republiky môže dotáciu poskytnúť na podporu výchovy občanov Slovenskej republiky k vlastenectvu.

Právne prostredie Slovenskej republiky v oblasti podpory výchovy k vlastenectvu obsahuje aj historicky významné inštitúcie slovenského národa, ktoré kladú dôraz predovšetkým na kultúrne, spoločenské ako aj vedecké činnosti a aktivity. Ide predovšetkým o Maticu Slovenskú a Slovenský zväz protifašistických bojovníkov. § 2 zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej vymedzuje konkrétne úlohy zverené Matici slovenskej štátom:

- a) upevňovať slovenské vlastenectvo,
- b) prehľbovať vzťah občanov k slovenskej štátnosti,
- c) robiť základný slovakistický výskum,
- d) podieľať sa na rozvoji miestnej a regionálnej kultúry,
- e) pôsobiť najmä na mládež v duchu národných, mravných a demokratických hodnôt,
- f) zvyšovať národné povedomie Slovákov na jazykovo zmiešaných územiach Slovenskej republiky,
- g) posilňovať vzťahy kultúr občanov hlásiacich sa k národnostným menšinám a etnickým skupinám na území Slovenskej republiky so slovenskou národnou kultúrou,
- h) združovať tvorcov a priaznivcov slovenskej kultúry a vedy vo svete,
- i) podporovať propagáciu Slovenskej republiky aj vlastnými informačnými a kultúrnymi strediskami utvorenými v zahraničí,
- j) rozvíjať styky s európskymi a svetovými organizáciami pre otázky kultúry, národnej identity, duchovného života a ochrany všeľudských hodnôt,
- k) zakladať doma i v zahraničí nadácie a fondy na podporu národného a kultúrneho života Slovákov a na oceňovanie najvýznamnejších tvorcov z vymedzených oblastí tvorivej činnosti,
- l) spolupracovať so štátnymi orgánmi a s orgánmi územnej samosprávy pri rozvoji kultúry a spoločenského života,
- m) vydávať pôvodnú slovenskú umeleckú tvorbu, vedecké diela a publicistiku,
- n) spolupracovať pri tvorbe učebníc a učebných textov niektorých predmetov spoločenských vied pre základné školy a stredné školy na základe poverenia Ministerstva školstva Slovenskej republiky.

Inú súčasť spoločenského života súvisiacu s vlastenectvom môžeme v tejto problematike identifikovať v zákone č. 487/2013 Z. z. o protifašistickom odboji, postavení a pôsobnosti Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov. § 3 ods. 1 konkretizuje aké úlohy zväz plní a vykonáva:

- a) presadzuje demokratický a humánný odkaz slovenského národnoemancipačného hnutia začatého štúrovcami, ktorého proces pokračujúci v rokoch druhej svetovej vojny bojom za národné oslobodenie a proti fašizmu vyvrcholil Slovenským národným povstaním,
- b) dbá na pravdivé vysvetľovanie histórie boja za národné oslobodenie, proti fašizmu a nacizmu,

- c) organizuje pietne a spomienkové akcie pri príležitosti významných historických výročí a pamätných dní Slovenskej republiky, najmä osláv Slovenského národného povstania, osláv víťazstva nad fašizmom, osláv oslobodenia územia Slovenska v jednotlivých regiónoch, Dňa obetí Dukly, ako aj seminárov a besied pre mladú generáciu a ich učiteľov,
- d) iniciuje v orgánoch štátnej správy a územnej samosprávy stálu starostlivosť o ochranu a údržbu pamätníkov, pomníkov, pamätných tabúl a vojnových hrobov padlých hrdinov národného boja za oslobodenie,
- e) udržiava, nadväzuje a rozvíja priateľské vzťahy s odbojovými organizáciami v zahraničí,
- f) verejne vystupuje proti extrémnym silám propagujúcim nacionalizmus, šovinizmus, rasizmus, antisemitizmus, neofašizmus, neonacizmus, neoludáctvo a xenofóbiu.

Podľa zákona č. 219/2006 Z. z. o protikomunistickom odboji je *„Národná rada Slovenskej republiky vedená vôľou oceniť a vyjadriť úctu mužom a ženám, ktorí s nasadením vlastných životov, osobnej slobody a pripravení k najvyšším obetám bojovali za vlasť, bránili hodnoty slobody a demokracie.“* Na základe tejto vôle je *„Národná rada Slovenskej republiky odhodlaná natrvalo pripomínať ideály vlastenectva, cti a statočnosti ďalším generáciám našich občanov.“*

1.2 Legislatívny rámec využívania vlastenectva v podmienkach ozbrojených síl

Problematika vlastenectva, vlasteneckej výchovy či využívania vlastenectva v príprave profesionálneho vojaka je pomerne bohato zastúpená v legislatívnej podobe. Táto oblasť, ako aj oblasť tradícií, je predovšetkým riešená v predpisoch súvisiacich s vojenskou symbolikou. Ako príklad je nevyhnutné preto spomenúť **Smernicu Ministerstva obrany Slovenskej republiky č. 50/2017 o vojenskej symbolike.**

Ďalším významným dokumentom je **Vojenský predpis o výchove profesionálnych vojakov ozbrojených síl Slovenskej republiky** Vých-1-1. Tento dokument sa podstatnejšie zmieňuje o tom, že *„výchova je zložitý, cieľavedomý proces dotvárania a rozvíjania mravných a bojových kvalít profesionálnych vojakov.“* Podľa uvedeného dokumentu je obsahom výchovy *„súhrn poznatkov, názorov, postojov a modelových situácií z oblasti právnej, politickej výchovy, výchovy k historickému povedomiu, k líderstvu a k zdravému životnému štýlu.“*

Na predpis o výchove nadväzuje aj **Etický kódex profesionálneho vojaka.** V základných ustanoveniach je uvedený: *„Základné zásady a pravidlá správania a konania profesionálneho vojaka sú všeobecne uznávané morálne a mravné hodnoty, ktoré vychádzajú z tradícií spoločnosti, z postavenia ozbrojených síl Slovenskej republiky v spoločnosti pri plnení úloh obrany Slovenskej republiky, jej zvrchovanosti, územnej celistvosti, záujmov, hodnôt demokracie a slobody.“*

V ďalších častiach je priestor venovaný mravným požiadavkám na profesionálneho vojaka, kde okrem vernosti republike, čestnosti, statočnosti a disciplinovanosti figuruje aj hrdosť na príslušnosť k ozbrojeným silám. V tomto zmysle je dávaný dôraz na osobné stotožnenie sa profesionálneho vojaka s poslaním a hodnotami ozbrojených síl, ako aj hrdosťou na jednotku či ozbrojené sily ako také.

Hoci zatiaľ v žiadnom zo spomenutých dokumentov nefiguruje exaktne slovo „vlastenectvo“, v etickom kódexe uvedená definícia pojmu hrdosti na príslušnosť k ozbrojeným silám sa dá považovať za takmer totožnú s definíciou vlastenectva.

Popri vyššie uvedených dokumentoch je potrebné spomenúť aj **Smernice Ministerstva obrany Slovenskej republiky č. 42/2011 o národných a vojenských tradíciách ozbrojených síl Slovenskej republiky**. Tento dokument ustanovuje metódy, formy a prostriedky na upevňovanie historického povedomia, hrdosti na Slovenskú republiku a jej ozbrojené sily. Konkrétne v čl. 5 sa už pojem vlastenectvo, vlastenecké zmýšľanie či vlastenecká výchova objavujú niekoľkokrát. Tento článok bližšie špecifikuje spektrum pôsobenia spoločenskovednej prípravy v rezorte obrany v priamom súvisi s vlastenectvom.

2 VYUŽITIE VLASTENECTVA V PROCESE VÝCHOVY V OS SR

Ako bolo už uvedené vyššie, existencia človeka je charakteristická skupinovým spolužitím z dôvodov zaistovania potrieb. Skupina kladie pred seba zoznam požiadaviek a každý jej člen sa podieľa na ich zabezpečovaní. Pochopiteľne, požiadavky, ktoré sa skupina snaží zaistiť, nie sú vždy len materiálneho rázu.

Ruka v ruke s týmto procesom prebiehal aj vývoj rôznych foriem spoločenskej organizácie. Už od starovekej antickej civilizácie sa objavujú špecifické formy organizácie spoločnosti, kde sa na živote spoločnosti podieľajú širšie vrstvy obyvateľstva. Ako uvádza Zamarovský, v podmienkach gréckej polis jedinec, ktorý sa zriekol činnosti pre spoločnosť alebo sa jej nezúčastnil pre telesnú či duševnú poruchu, bol v očiach ostatných druhoradým občanom. Z tohto náznaku môžeme odvodiť, že **istý stupeň spoločenskej aktivity, resp. aktivity orientovanej v záujme prosperity danej spoločnosti, súvisel a stále súvisí s vlastenectvom**. Tento stav trvá dodnes a príprava na život v spoločnosti je dávaná jednotlivcovi výchovou v rodine už od detstva. Podľa Mikuša (2013) práve rodina vytvára podmienky na správne formovanie názorov a postojov jej členov vo vzťahu k vlasti, v ktorej sa narodili, mali svojich predkov, v ktorej žijú a vytvárajú hodnoty pre budúce generácie. Vlastenectvo predstavuje prejav občianskej aktivity a kvality. Vrcholom tejto spoločenskej prípravy je **spojenie procesu výchovy s politikou**.

V podmienkach Ozbrojených síl Slovenskej republiky môžeme základný cieľ vlasteneckej výchovy charakterizovať ako proces spočívajúci vo formovaní vojaka ako osobnosti bezvýhradne oddanej svojej vlasti, ozajstného vlastenca dôsledne konajúceho v duchu zásad demokracie a humanizmu, zodpovedne plniaceho vojenské povinnosti a vždy pripraveného brániť svoju vlasť pred agresiou. Takto zvolený cieľ vlasteneckej výchovy nemožno chápať izolovane a odtrhnuto od výchovy v ozbrojených silách. Cieľ vlasteneckej výchovy môže byť úspešne dosiahnutý len vtedy, keď bude naplňovaný vhodným a správne zvoleným obsahom, s využitím primeraných foriem metód a prostriedkov, čiže s optimálnym použitím didaktiky.

Zo štúdia interných normatívnych aktov vyplýva konkrétna podoba vzdelávania na tradíciách a v intenciách vlastenectva. Za vlasteneckú výchovu sú v tomto systéme zodpovední viacerí aktéri. Konkrétne ide o spoločenskovednú prípravu vo vzdelávacích, školiacich a výcvikových zariadeniach a vzdelávací proces realizovaný na Akadémii ozbrojených síl generála M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši.

Jednotlivými aktérmi pôsobiacimi v rámci výchovy k vlastenectvu sú:

- Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika
 - denné štúdium (v súčasnosti sú realizované štyri študijné programy),
 - kariérne kurzy,
 - duchovná a pastoračná služba.

- Personálny úrad OS SR (Oddelenie výchovných a kultúrnych činností)
 - aktivity podporujúce vlasteneckú výchovu – Deň tradícií (od roku 2013), vydavateľská činnosť (publikácia Vojenská osвета, plagáty Tradície OS SR),
 - spoločenskovedné semináre.
- Vojenský historický ústav
 - Vojenské historické múzeum, Piešťany,
 - Múzejné oddelenie Vojenského historického múzea, Svidník.

Dňa 1. januára 2022 bolo z rezortu kultúry do zriaďovateľskej pôsobnosti MO SR presunuté Múzeum SNP v Banskej Bystrici. V súčasnosti dokumentuje a prezentuje dejiny slovenskej spoločnosti v rokoch 1938 – 1945 s dôrazom na dokumentáciu protifašistického národnooslobodzovacieho boja a Slovenského národného povstania, ako významnej súčasti európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny. Múzeum má celoslovenskú pôsobnosť s medzinárodným dosahom, v rámci ktorej vykonáva odbornú-metodickú, koordinačnú a poradenskú funkciu, takže v budúcnosti by sa mohlo podieľať aj na vzdelávaní profesionálnych vojakov v oblasti vlastenectva.

V otázke vlasteneckej výchovy a vzdelávania na tradíciách ma pochopiteľne silnú pozíciu jediná rezortná vysoká škola – Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši. Jej poslaním nie je len odborná príprava vojakov, ale aj výchova v duchu vlastenectva tak, aby uznávali hodnoty akými sú zmysel pre povinnosť, čestnosť, občianska a spoločenská zodpovednosť, mravnosť, a aby uprednostňovali záujmy vlasti pred osobnými záujmami.

V širokom spektre predmetov vyučovaných na akadémii by mali mať miesto aj predmety, ktoré zabezpečia, aby horeuvedené poslanie výchovy vojakov bolo naplnené. Situácia s vyučovaním predmetov venovaných otázkam dejín v podmienkach akadémie je však komplikovaná.

Do roku 2004 boli na Vojenskej akadémii (predchodkyňa Akadémie ozbrojených síl) pri príprave vojakov vyučované len dva predmety zamerané na históriu, a to Vojenské dejiny Slovenska a Dejiny vojenského umenia. Predmet Dejiny vojenského umenia bol špecifický a slúžil na získanie vedomostí o vývoji vojenstva, vojenskej teórie a praxe v priebehu dejín. Takmer vôbec neposkytoval priestor témam venovaným národným dejinám, a teda k zvyšovaniu národného povedomia. Oveľa väčší priestor poskytoval predmet Vojenské dejiny Slovenska, ktorý bol povinným predmetom pre všetkých študentov prvého ročníka Vojenskej akadémie. Pre riadne denné štúdium to bolo 60 hodín rozdelených do dvoch semestrov prvého ročníka. Cieľom tohto predmetu bolo spoluvytvárať historické vedomie, rozšíriť vojensko-historický rozhľad študentov, rozvíjať ich vojenské myslenie a vytvárať predpoklady na sústavné a efektívne využívanie vojenských dejín v praxi. Po absolvovaní predmetu mal študent poznať teoretické základy vojenských dejín Slovenska, významné vojny a konflikty a hlavné etapy vývoja prostriedkov vedenia ozbrojeného zápasu na Slovensku. Študenti tak získali vedomosti o súvislostiach vojenských dejín Slovenska s národnými dejinami, ako aj s európskym a svetovým vývojom.

V transformačných zmenách vojenského školstva v poslednom desaťročí 20. storočia sa predmetu venovala stále menšia pozornosť a rozsah hodín bol znižovaný do takej miery, že v roku 2004 sa prestal vyučovať.

K podstatnej zmene došlo až v akademickom roku 2018/2019, keď bol opäť do skladby predmetov 1. stupňa vysokoškolského štúdia v študijnom programe Bezpečnosť a obrana štátu zara-

dený predmet Vojenskej dejiny Slovenska v rozsahu 42 hodín. Znovuzavedenie tohto predmetu bolo opreté o Smernice Ministerstva obrany Slovenskej republiky č. 42/2011 o národných a vojenských tradíciách Ozbrojených síl Slovenskej republiky.

Hoci predošlé tvrdenia vyznievajú pre otázku výchovy na tradíciách v podmienkach Akadémie optimisticky, je nutné podotknúť, že ďalšie tri existujúce študijné programy tento predmet nemajú. Spoločným predmetom obsahujúcim témy z vojenských dejín je pre všetkých študentov prvého ročníka predmet Dejiny vojenského umenia v rozsahu 28 hodín.

Aj keď súčasný stav nemôžeme považovať za ideálny, ostáva konštatovať že situácia sa v porovnaní s predchádzajúcim obdobím zlepšila. To isté je možné konštatovať aj v otázke kariérnych kurzov. Do obsahovej štruktúry kurzov sa v rámci možností podarilo implementovať aspoň najdôležitejšie témy súvisiace s tematikou vojenských dejín Slovenska a venovať niekoľko hodín témam súvisiacim s vlasteneckou výchovou.

2.1 Výsledky prieskumu: Identifikácia miery vlastenectva u študentov AOS

Otázka vzťahu študentov AOS k otázkam vlastenectva je dôležitá z viacerých hľadísk. Prvým je skutočnosť, že samotným poslaním akadémie je vzdelávací a výchovný proces. Druhým, a tiež významným, hľadiskom je skutočnosť, že absolventi akadémie po ukončení štúdia nastupujú k útvarom a práve oni sa tak stávajú osobami, ktoré svojou veliteľskou, a tiež pedagogickou činnosťou, ako aj osobným príkladom napomáhajú ďalšiemu pôsobeniu na ostatný personál v ich okolí.

Z pochopiteľných dôvodov bol preto vykonaný prieskum, ktorého úlohou bolo zistiť úroveň vlastenectva u študentov Akadémie ozbrojených síl.

Vzhľadom na fakt, že fenomén vlastenectva je spojený s emočnou stránkou, teda pocitmi hrdosti na svoju krajinu, u respondentov bolo zisťované do akej miery považujú tento pocit za dôležitý. Drvivá väčšina respondentov (97,2 %) pokladá za veľmi dôležité alebo skôr dôležité prechovávať hrdosť na svoju krajinu.

o1. Považujete za dôležité alebo nedôležité byť hrdým na svoju krajinu?
(n=109, v %)

Obrázok 1: Výsledky prieskumu

Pocit blízkosti k niektorým prvkom národa a vlasti bol v prieskume určený ako jeden z najvýznamnejších indikátorov miery vlastenectva u kadetov. Respondenti v ďalšej otázke vo všeobecnosti deklarovali relatívne vysokú mieru blízkosti k vybraným ukazovateľom. Najbližší vzťah

respondenti deklarovali k Slovenskej republike ako takej, nasledovalo miesto bydliska a kultúra Slovenska. Najmenej blízky vzťah deklarovali kadeti k obyvateľstvu, miestu narodenia a histórii Slovenska.

Respondenti mali možnosť v nasledujúcej otvorenej otázke, bez vopred kategorizovaných odpovedí, vyjadriť svoj názor na najvýznamnejší prvok svojej hrdosti na Slovenskú republiku. Najčastejším odpovediam dominovala príroda Slovenska, kultúra, výnimoční ľudia či športovci. Na opačnom konci skončili politici a mentalita Slovákov.

Sledovanie subjektívneho pocitu hrdosti na viaceré prvky príslušnosti k národu ukázalo, že na popredných priečkach sa umiestnila hrdosť na: hodnoty ľudských práv a slobôd, otázky mieru, Ozbrojené sily SR, kultúru a tradície. Zaujímavým, a v istom zmysle aj znepokojivým, fenoménom je umiestnenie hrdosti na NATO a EÚ na nižších stupňoch rebríčka. Pozitívny trend vo vlastenectve sa vo všeobecnosti opäť ukázal ako uspokojivý.

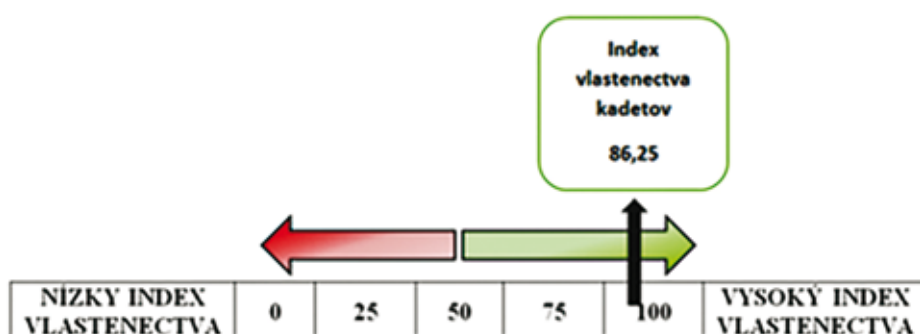
V otázkach venovaných miere súhlasu s tvrdeniami, či sú respondenti hrdí na to, že sú občanmi Slovenskej republiky a či by sa slovne angažovali v prípade, že by niekto Slovenskú republiku urážal považujeme za významné, že najviac respondentov s týmito výroky vyjadrilo súhlas.

Výroky o potrebe verejného verbálneho vyjadrovania úspechov Slovenska, doma i v zahraničí, sa umiestnili na opačnom konci rebríčka. Práve táto stránka, tzv. konatívna, spolu s výrokom o potrebe prejať vlastenectvo vo svojom správaní, sa ukázala ako najmenej podporená zo strany respondentov.

V poslednej otázke prieskumu respondenti hodnotili samých seba z hľadiska niektorých vlastností. Za pozitívny trend vo vzťahu k vlastenectvu je možné považovať, že všetky výroky týkajúce sa najmä osobnosti a charakteru respondentov, ktoré boli v rámci indikátorov vlastenectva identifikované ako významné, boli označené výnimočne vysokým percentom (nad 90 %). Ochota dodržiavať pravidlá dosiahla 98,2 %, čo je vysoko pozitívne nielen vo vzťahu ich pôsobenia v ozbrojených silách, ale aj z pohľadu budovania vlasteneckého citenia. S tým súvisiace ďalšie črty ako morálne zásady dosiahli 97,3 %, demokratické princípy 96,3 % a tímový duch 96,3 %.

Na druhej strane dosť vysoké percento respondentov (35,8 %) vyjadrilo názor, že sa nepovažuje za človeka, ktorý chápe menšiny ako pozitívny prvok našej spoločnosti. V tomto prípade je však možné konštatovať, že tento výsledok odráža celospoločenské nastavenie na Slovensku.

Celkovým výsledkom prieskumu bolo zistené, že je výsledný index vlastenectva u kadetov je na úrovni 86,25.

Obrázok 2: Index vlastenectva

Výsledok u budúcich profesionálnych vojakov potvrdil predpoklad prítomnosti bližšieho vzťahu k svojej krajine. Pozitívny stav vlastenectva u kadetov je vyjadrený aj vysokou úrovňou súhrnného indexu vlastenectva. Pozitívne pocity k svojej krajine sú u kadetov dôležitým základným kameňom budovania ich morálneho a hodnotového nastavenia, ktoré je pre službu v ozbrojených silách nevyhnutné.

3 ZÁVER

Fenomén vlastenectva a vlasteneckého cítenia spoločnosti je naozaj veľmi zvláštny. Na jednej strane môže pôsobiť až abstraktne, na strane druhej je to faktor, ktorý pri pozornom skúmaní a vyhodnotení dokáže zodpovedať rôzne sociologické otázky. Môžeme preto súhlasiť s tvrdením že miera vlasteneckého cítenia obyvateľstva je priamo úmerná stupňu ekonomickej a ostatnej úspešnosti štátu a spoločnosti, a že občania západných štátov sú zväčša silnými patriotmi.

Z uvedenej myšlienky by sme sa mohli odvážiť tvrdiť, že príslušník Ozbrojených síl Slovenskej republiky sa bude prejavovať ako silný vlastenec, ak bude mať možnosť spoznať bohaté dejiny Slovenska a Slovákov, adekvátnym spôsobom si vybuduje pozitívny vzťah ku krajine, v ktorej žije a v neposlednom rade bude pracovať v prostredí fungujúceho systému ozbrojených síl. Prieskum, vykonaný medzi kadetmi, ale aj zisťovanie názorov študentov/kadetov v neformálnych rozhovoroch potvrdili, že kadeti svoje pôsobenie v uniforme vnímajú nielen ako istú formu životného zabezpečenia, ale aj ako istú výsadu či významné miesto v slovenskej spoločnosti. Predstavuje to dobrý základ na to, aby sa stali a zostali vlastencami a svojou profesijnou prácou ovplyvňovali svojich podriadených, svojich kolegov a aj širokú verejnosť.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BAČOVÁ, V.: Identita v sociálnej psychológii. In: VÝROST, J. - SLAMĚNÍK, I. (eds.): *Sociální psychologie*. 2. přepracované a rozšířené vyd. Praha : Grada Publishing, 2008, s. 110. ISBN 978-80-247-1428-8.

BLACKWELL, B.: *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. 1. vyd. Brno : Jota, 1995. 580 s. ISBN 80-85617-47-1.

BODOLLÓ, M.: Možnosti duchovnej služby v konfliktoch a v mierovom živote. In: *Aktuálne otázky regrutácie a stabilizácie personálu v ozbrojených silách, bezpečnostných a záchranných zboroch : medzinárodná vedecká konferencia : zborník vedeckých a odborných prác*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. Milana Rastislava Štefánika, 2018, s. 46-53. ISBN 978-80-8040-562-5.

BREUILLY, J.: Přístupy k nacionalizmu. In: HROCH, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus : Čítanka textů*. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, s. 317-348. ISBN 80-86429-20-2.

BREZINA, D. - MASÁR, M.: Vplyv aktuálnych hrozieb na bezpečnostné prostredie Slovenskej republiky. In: *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2018 : Zborník príspevkov z 9. medzinárodnej vedeckej konferencie 25th – 26th October 2018 Liptovský Mikuláš Slovakia*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2018, s. 49-59. ISBN 978-80-8040-568-7.

CAREY, S.: Undivided Loyalties : Is National Identity an Obstacle to European Integration? In: *European Union Politics*, 2002, roč. 3, č. 4, s. 387-413.

CIBULKA, J. a kol.: *Ottův slovník naučný nové doby : Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Díl 4, sv. 1*. Praha : Novina, 1936, s. 12.

GBÚROVÁ, M.: Vlastenectvo v kontexte integračnej politiky EÚ. In: *Vlastenectvo ako pozitívna hodnota 21. storočia*. Trnava : TTSK, 2013, s. 54-65. ISBN 978-80-971392-8-5.

HAUSER, I.: *Návrh zabezpečenia výučby vlastenectva, vrátane národných a kresťanských tradícií ako systém výučby* [online]. ŠPÚ, 2009 [cit. 2022-11-07]. Dostupné na internete: <https://cloud2k.edu-page.org/cloud/eg.vychova_vlastenectvo....pdf?z%3AJACWLSZcqM3DWbPQXQ%2FupL7gYot-l4uTYSzc6%2BmKiMR3ynLeNBYxi5IExp862krl1>.

JANDOUREK, J.: *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-7178-535-0.

KANDRÍK, M. - KOLESÁR, S. (eds.): *Mládež, radikalizmus a polovojenské organizácie* [online]. Bratislava : Stratpol, 2018, 46 s. [cit. 2022-11-02]. Dostupné na internete: <<https://stratpol.sk/wp-content/uploads/2018/11/brozura.pdf>>.

KEDOURIE, E.: Nacionalismus. In: HROCH, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus : Čítanka textů*. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, s. 100-107. ISBN 80-86429-20-2.

KLUKNAVSKÁ, A.: Krajne pravicové strany v parlamentných voľbách 2012 na Slovensku. In: *Rexter*, 2012, č. 1, s. 1-35.

KOLEJKA, J.: *Národ - socialismus - národnostní otázka : Mechanismus vzniku novodobé podoby národů*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně , 1967. 114 s.

KONFRŠT, J.: *Vlastenectví – povídaní s Janem*. Praha : Euroservice 1999, 2010. 95 s. ISBN 978-80-903870-0-3.

LACKO, M.: *Zápas o pamäť slovenského národa*. Referát prednesený na konferencii Spoločnosti slovenskej inteligencie Korene dňa 15. 12. 2012 v Bratislave.

LICHNER, V.: *Analýza radikálnych a extrémistických skupín, hnutí, siekt a kultov a ich pôsobenie v Slovenskej republike*. 1. vyd. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Vydavateľstvo Šafárik Press, 2020. 163 s. ISBN 978-80-8152-839-2.

MATÚŠ, J.: Vlastenectvo versus globalizácia. In: *Vlastenectvo ako pozitívna hodnota 21. storočia*. Trnava : TTSK, 2013, s. 25-34. ISBN 978-80-971392-8-5.

MESEŽNIKOV, G. - GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku : Stav, trendy, podpora*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2016. ISBN 978-80-89345-58-8.

MIHÁLIK, J.: Súčasný výzvy politického líderstva na Slovensku: populizmus, radikalizmus a extrémizmus. In: *ININTERPOLIS`16 : Zborník vedeckých prác*. 1. vyd. Banská Bystrica : Belianum, 2016, s. 84-94. ISBN 978-80-557-1249-9.

MIKUŠ, T.: Hodnota vlastenectva alebo potreba ochrany národného cítenia. In: *Vlastenectvo ako pozitívna hodnota 21. storočia*. Trnava : TTSK, 2013, s. 12-24. ISBN 978-80-971392-8-5.

NATHANSON, S.: *Patriotism, Morality, and Peace*. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, 1993. 220 s. ISBN 9780847677993.

ONDRUŠEK, D. - FIALOVÁ, Z.: *Dejepis - Metodická príručka pre učiteľov dejepisu v 9. ročníku ZŠ*. Bratislava : Raabe, 2017. 110 s. ISBN 978-80-8140-283-8.

Online vzdelávanie - Vzdelávanie a občianska hrdosť prostredníctvom športu [online]. Slovenská asociácia športu na školách, 2021 [cit. 2022-11-07]. Dostupné na internete: <<https://www.sass.sk/aktuality/1121-online-vzdelavanie-vlastenectvo-a-obcianska-hrdost-prostrednictvom-sportu>>.

ORWELL, G.: Notes on Nationalism. In: *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*, vol. 3. London : Secker & Warburg, 1968, s. 361-380.

PETRUSEK, M.: *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1996, s. 749-1627. ISBN 80-7184-310-5.

Poznanie vlastnej minulosti a zdravé vlastenectvo je nevyhnutnou podmienkou úspešnosti prevencie pred extrémizmom [online]. ŠPÚ, 2017 [cit. 2022-11-07]. Dostupné na internete: <<https://www.minedu.sk/poznane-vlastnej-minulosti-a-zdrave-vlastenectvo-je-nevyhnutnou-podmienkou-uspesnosti-prevencie-pred-extremizmom/>>.

PRŮCHA, J. - WALTEROVÁ, E. - MAREŠ, J.: *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha : Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

Smernice Ministerstva obrany Slovenskej republiky č. 42/2011 o národných a vojenských tradíciách ozbrojených síl Slovenskej republiky.

TAZZER, S.: *Vlastenci alebo zradcovia? Milan Rastislav Štefánik e la Legione ceco-slovacca*. Bratislava : Kanimex, 2018. 272 s. ISBN 978-80-973020-0-9.

TKÁČ, M.: *Vlastenectvo – duchovný pilier 150-ročnej Matice slovenskej*. In: *Vlastenectvo ako pozitívna hodnota 21. storočia*. Trnava : TTSK, 2013, s. 6-11. ISBN 978-80-971392-8-5.

Universum : všeobecná encyklopedie. 6. díl. 1. vyd. Praha : Odeon, 2001. 656 s. ISBN 80-207-1068-X.

Ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Československej socialistickej republiky.

VANĚK, O.: *Metodická pomôcka k štúdiu predmetov Slovenské dejiny a Vojenské dejiny Slovenska*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia, 1999. 32 s.

Vyhláška Ministerstva školstva, mládeže a športu Slovenskej republiky č. 80/1991 Zb. o stredných školách.

WALTEROVÁ, E.: *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech – II* [online]. Metodický portál RVP.CZ, 2005 [cit. 2013- 11-21]. Dostupné na internete: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/113/vychova-k-mysleni-v-evropskych-a-globalnich-souvislostech-ii.html>>.

Zákon č. 63/1993 Z. z. o štátnych symboloch Slovenskej republiky a ich používaní.

Zákon č. 68/1956 Zb. o organizácii telesnej výchovy.

Zákon č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej.

Zákon č. 73/1973 Zb. o brannej výchove.

Zákon č. 99/2014 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 173/1990 Zb. ktorým sa zrušuje zákon č. 68/1956 Zb. o organizácii telesnej výchovy a ktorým sa upravujú niektoré ďalšie vzťahy týkajúce sa dobrovoľných telovýchovných organizácií.

Zákon č. 217/1991 Zb. o zrušení zákona č. 73/1973 Zb. o brannej výchove v znení zákonného opatrenia Predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. 17/1976 Zb.

Zákon č. 219/2006 Z. z. o protikomunistickom odboji.

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 435/2010 Z. z. o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Ministerstva obrany Slovenskej republiky.

Zákon č. 477/2019 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

Zákon č. 487/2013 Z. z. o protifašistickom odboji, postavení a pôsobnosti Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov.

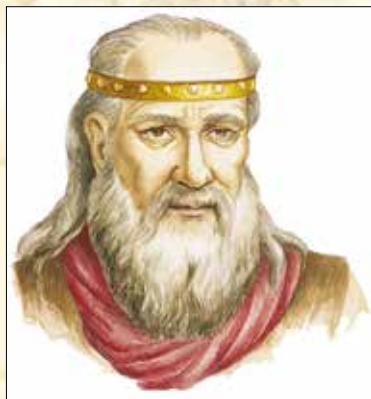
ZAMAROVSKÝ, V.: *Grécky zázrak*. Bratislava : Mladé letá, 1990, 605 s. ISBN 80-06-00122-7.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Vlastnými slovami definujte pojem vlastenectvo.
2. Čo pre vás znamená byť vlastencom?
3. Aký je váš názor na negatívne prejavy vlastenectva – nacionalizmu a extrémizmu?
4. Prečo by mal byť profesionálny vojak vlastencom?
5. Ako by podľa vás mal vyzeráť proces vlasteneckej výchovy v OS SR?

Významné výročia v roku 2023

Rok 2023 so sebou prináša množstvo významných výročí, ktoré formovali náš národný vývoj a stali sa tradíciami pre Ozbrojené sily Slovenskej republiky. Medzi tie najdôležitejšie v rozmedzí marca až septembra patria:

Franský kupec **Samo**

Vznik Samovej ríše (623) – 1400. výročie

Slovania povstali pod vedením franského kupca Sama proti nadvláde Avarov. Spoločne dokázali Avarov poraziť, zjednotiť slovanské kniežatstvá a vytvoriť prvý slovanský štátny útvar na našom území.

Vznik Veľkej Moravy (833) – 1190. výročie

Moravské knieža Mojmír si vojensky podrobil Nitrianske kniežatstvo a pripojil ho ku Moravskému. Tým vzniklo jedno veľké kniežatstvo, známe ako Veľká Morava.

Bitka pri Viedni (1683)

(340. výročie)

Jedna z najvýznamnejších bitiek našich dejín. Spojené vojská Habsburgovcov, poľského kráľa Jána III. Sobieskeho a záporožských kozákov dokázali po dvojmesačnom obliehaní zvíťaziť nad mocnejšou osmanskou armádou.

Kodifikácia spisovnej slovenčiny (1843)

(180. výročie)

Ľudovít Štúr, Michal Miloslav Hodža a Jozef Miloslav Hurban na fare v Hlbokom prerokovali podobu spisovnej slovenčiny na základe stredoslovenského nárečia.

Založenie Matice slovenskej (1863) – 160. výročie

Na základe požiadavky v Memorande národa slovenského o potrebe slovenského kultúrneho spolku vznikla v Martine Matica slovenská. Združovala slovenské kultúrne osobnosti, vydávala knihy a časopisy a podporovala slovenských študentov na univerzitách. Založenie Matice slovenskej bolo súčasťou miléniových osláv príchodu Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu.

Prvým predsedom Matice slovenskej sa stal Štefan Mozyes a podpredsedom Karol Kuzmány. Medzi zakladajúcich členov Matice patria aj predstavitelia štúrovcov Jozef Miloslav Hurban, Michal Miloslav Hodža a Ján Francisci. Diplom zakladajúceho člena bol udelený aj cisárovi Františkovi Jozefovi I.

ISBN 978-80-89609-31-4

